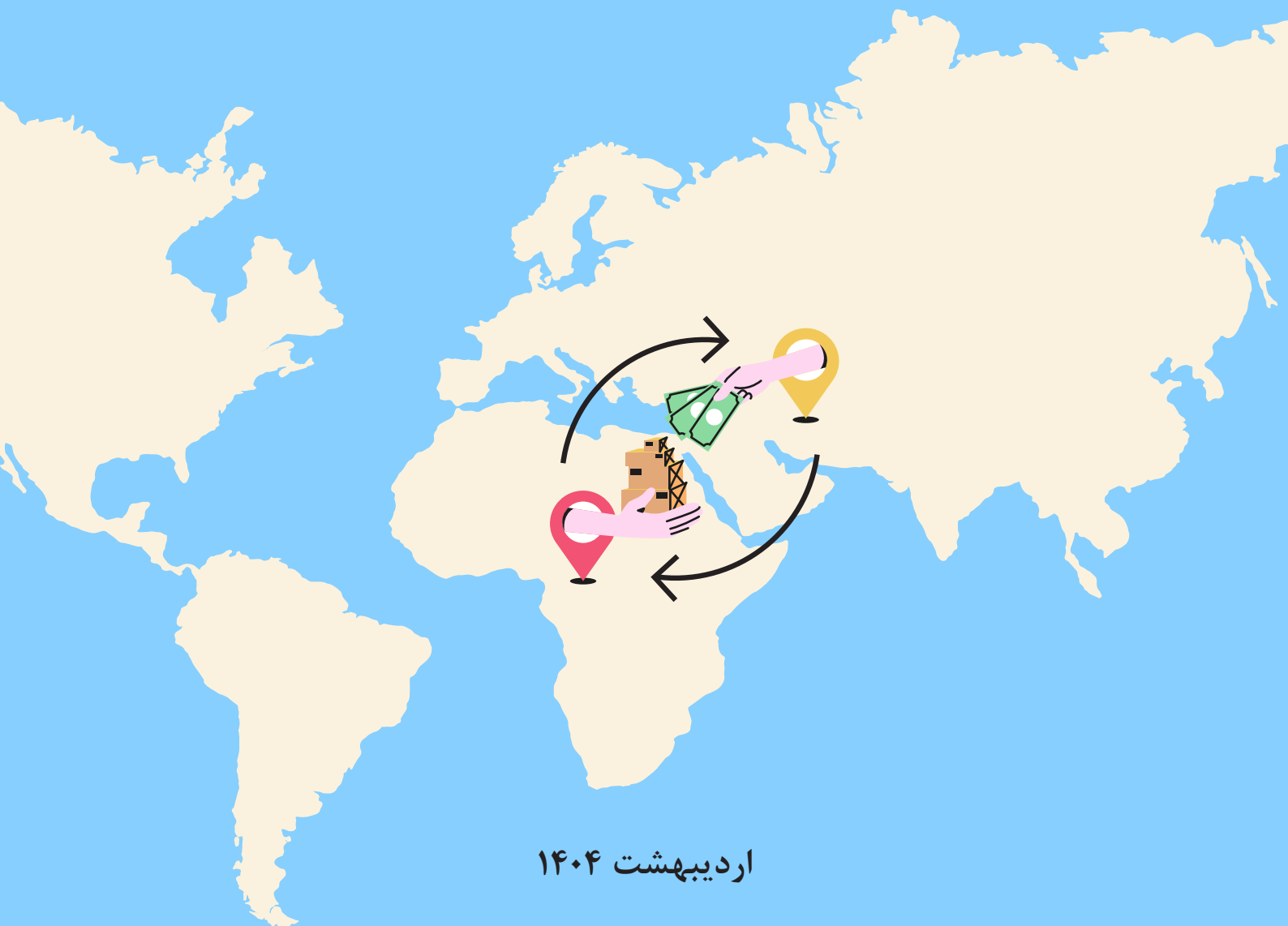

بررسی آسیب‌شناسانه

بهره‌گیری از فرصت‌های قاره آفریقا در مسیر توسعه صادرات ج.ا.ایران

(با تاکید بر ۳ کشور آفریقای جنوبی، کنیا و نیجریه)

اردیبهشت ۱۴۰۴

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

بررسی آسیب‌شناسانه

بهره‌گیری از فرصت‌های قاره آفریقا در مسیر توسعه صادرات ج.ا.ایران
(با تاکید بر ۳ کشور آفریقای جنوبی، کنیا و نیجریه)

مدیریت دیپلماسی اقتصادی و آینده‌پژوهی

تاریخ انتشار: اردیبهشت ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: روابط بانکی، حمل‌ونقل، خط مستقیم کشتیرانی، خطوط هوایی، زمینه‌های همکاری، نگرش دولتمردان آفریقایی، کنیا، نیجریه، آفریقای جنوبی

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه کاربردی
۹	مقدمه
۱۰	طرح بحث
۱۱	فصل اول: بررسی مناسبات اقتصادی ج.ا.ایران و قاره آفریقا
۴۴	فصل دوم: فرصت‌های طلایی آفریقای جنوبی برای ج.ا.ایران
۷۱	فصل سوم: فرصت‌های طلایی نیجریه برای ج.ا.ایران
۸۹	فصل چهارم: فرصت‌های طلایی کنیا برای ج.ا.ایران
۱۰۴	فرجام سخن
۱۰۵	منابع

خلاصه کاربردی

قاره آفریقا دومین قاره بزرگ جهان از لحاظ مساحت و جمعیت است که از شمال به دریای مدیترانه، از غرب به اقیانوس اطلس، از جنوب به آب‌های اقیانوس هند و اطلس و از شرق به اقیانوس هند و دریای سرخ محدود می‌شود. طبق آمار جدید، جمعیت آفریقا فراتر از یک میلیارد و پانصد میلیون نفر است و در واقع می‌توان گفت تقریباً از هر پنج و نیم نفر مردم کره زمین یک نفر در این قاره زندگی می‌کند. قاره آفریقا از نقطه نظر ثروت‌های خدادادی سرزمینی مملو از ذخایر معدنی گوناگونی است و بیش از ۸۰ درصد الماس جهان، ۶۰ درصد معادن طلای دنیا، ۳۵ درصد منگنز، ۳۰ درصد کروم و ۳۲ درصد ذخایر مس جهان در این قاره وجود دارد. این قاره ۲۰ تا ۲۵ درصد پتانسیل هیدروالکتریک جهان را نیز در اختیار دارد و هرچند منابع عظیم انرژی نفت این قاره هنوز کاملاً کشف و بهره‌برداری نشده است ولی بنظر می‌رسد یک پنجم ذخایر نفتی جهان در این قاره نهفته باشد و کشورهای آفریقایی که در گروه تولیدکنندگان نفت قرار دارند، اکنون از ده کشور فراتر رفته‌اند.

قاره آفریقا طی دو دهه اخیر در عرصه‌های سیاسی و خصوصاً اقتصادی به یکی از مناطق مهم راهبردی جهان و صحنه تقابل و رقابت کشورهای همچون ایالات متحده آمریکا، چین، ژاپن، فرانسه، انگلستان، ترکیه، هند و برزیل مبدل شده است به گونه‌ای که بسیاری از تحلیل‌گران هزاره سوم را هزاره آفریقا نامیده‌اند. علت اصلی این امر نیز بهبود نسبی وضعیت اقتصادی و شاخص‌های عمومی حاصله از آن است. از این روی با وجود فقر و مسکنت عمومی و مشکلات اقتصادی ثابت این قاره، طی یک دهه اخیر وضعیت اقتصادی آفریقا تا حدودی بهبود یافته و رشد ناخالص ملی در برخی از کشورها همچون آنگولا، موزامبیک، گینه استوایی، جمهوری دموکراتیک کنگو و اتیوپی که در زمره فقیرترین کشورهای جهان بشمار می‌رفته‌اند بصورت قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است که این امر نویدبخش پیشرفت‌هایی در آینده اقتصاد این کشورها محسوب می‌شود. به موازات آن براساس آمارهای صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ بخش‌هایی همچون مخابرات، بانکداری و خرده‌فروشی در کشورهای مختلف آفریقایی در حال رشد بوده و ساخت‌وساز و پروژه‌های عمرانی نیز در کل قاره در حال افزایش است. تحلیل‌گران امور آفریقا بخشی از موفقیت فرآیند رشد اقتصادی آفریقا را توسعه ثبات سیاسی کلان، ایجاد اصلاحات در اقتصاد خرد، کاهش موانع تجاری، خصوصی‌سازی مؤسسات اقتصادی دولتی، تقویت سیاست‌های نظارتی و تامین کسری بودجه کشورهای این قاره می‌دانند. بخش دیگری از توفیقات نسبی در بهبود ساختار اقتصادی کشورهای قاره آفریقا نیز به افزایش

سرمایه‌گذاری‌های خارجی در این قاره باز می‌گردد بطوری که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آفریقا، از میزان ۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۲۲۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ افزایش یافته است. این سرمایه‌گذاری‌ها همواره منافع مالی هنگفتی نیز بدنبال داشته بطوری که کشورهای مختلف اروپایی، ایالات متحده آمریکا، ژاپن، برزیل، هند، ترکیه و چین با مطالعه دقیق فرهنگ و آداب و رسوم مناطق گوناگون قاره آفریقا سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای را در کشورهای مختلف آفریقایی انجام داده و از این رهگذر منافع اقتصادی عظیمی را عاید شرکت‌های چند ملیتی متعلق به کشورهای خود ساخته‌اند.

با در نظر گرفتن شرایط حاکم و امکانات موجود ج.ا. ایران باید گفت در شرایط فعلی و مشکلات و محدودیت‌های ناشی از لغو یکجانبه قرارداد برجام توسط ایالات متحده؛ قاره آفریقا بازاری مطمئن و وسیع برای برون رفت از مشکلات اقتصادی موجود، مملو از فرصت‌های پیش‌بینی نشده و سود مطمئن توأم با ریسک اندک برای بخش‌های دولتی و خصوصی می‌باشد. این در شرایطی است که با وجود مناسبات درازمدت ایران با آفریقا و اقدامات صورت گرفته در دولت‌های مختلف پس از انقلاب اسلامی در زمینه توسعه مناسبات تجاری اقتصادی با قاره آفریقا حجم مبادلات اقتصادی ایران با آفریقا در بهترین شرایط گردش مالی اعم از صادرات و واردات در سال ۲۰۲۳ به ۱/۲ میلیارد دلار ارتقاء یافته است که این امر حکایت از جدی گرفته نشدن این بازار بسیار مستعد و پررونق است. بخش عمده کالاهای صادراتی ایران به کشورهای مختلف آفریقایی طی دهه‌های اخیر را نفت، بوتان مایع، آهن و فولاد، قیر، پروپان مایع، متانول، محصولات پتروشیمی، کالاهای ساختمانی و سیمان و مقاصد عمده صادراتی ایران در قاره آفریقا را عمدتاً کشورهای مصر، کنیا، سودان، آفریقای جنوبی، موزامبیک، تانزانیا، سومالی، ساحل عاج و تونس تشکیل داده‌اند.

علاوه بر آن، موسسات دولتی و خصوصی ایران نمایشگاه‌هایی اختصاصی در برخی کشورها برگزار نموده و در نمایشگاه‌های بین‌المللی کشورهای آفریقایی نیز مشارکت داشته‌اند. با این حال اهداف بزرگ پیش روی جمهوری اسلامی ایران در راستای تسهیل بخشی در روابط تجاری با آفریقا منجمده راه‌اندازی خطوط حمل و نقل دریایی به بنادر آفریقایی، اعطای تسهیلات گمرکی به صادرکنندگان، تاسیس مراکز تجاری در بخش‌های مختلف قاره آفریقا، بازاریابی محصولات ایرانی در آفریقا، برقراری روابط بانکی با بعضی از کشورهای هدف صادرات در قاره آفریقا و ... که همواره در دستور کار مقامات بلندپایه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بوده هنوز عملیاتی نشده و دستاوردهای مورد انتظار برای برقراری روابط بخش‌های دولتی و خصوصی ایران با کشورهای قاره آفریقا نیز محقق نشده است. این امر نیز

عمدتاً نشأت گرفته از عدم وجود نقشه جامع اقتصادی ایران و آفریقا، عدم حمایت موثر دولت از بخش خصوصی در تجارت با قاره آفریقا، وجود مشکلاتی بنیادی در زیرساخت‌های اقتصادی کشور نظیر روابط بانکی، حمل و نقل، خط مستقیم کشتیرانی، خطوط هوایی و عدم شناخت مناسب شرکت‌های ایرانی از نیازهای کشورهای آفریقایی و .. می باشد.

در این پژوهش کاربردی زمینه‌های همکاری ایران و قاره آفریقا با تمرکز بر سه کشور آفریقای جنوبی، کنیا و نیجریه بگونه‌ای واقع بینانه بررسی و به موازات آن شاخص‌هایی نظیر نوع نگرش دولتمردان آفریقایی در مورد فعالیت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران توأم با فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف بر مبنای ماتریس SWOT مورد بررسی قرار گرفته و در بخش پایانی نیز راهکارهایی برای حضور موفق اقتصادی ج.ا. ایران در آفریقا ارائه شده است.

جدای از ارائه رهیافت‌های مزبور بر مبنای فرصت‌های موجود که جایگاه سیاست‌گذاری جامع جمهوری اسلامی ایران در قبال توسعه روابط اقتصادی تجاری با این کشورها را به گونه‌ای تحلیلی و بر مبنای واقعیات موجود و شرایط آینده بررسی کرده است؛ توصیه‌های سیاستی ذیل نیز می‌تواند بمنزله چراغ راهی درخشان، متضمن تحقق بخشی از منافع فراملی ایران و همگرایی هرچه بیشتر ایران و کشورهای آفریقای جنوبی، کنیا و نیجریه در عرصه‌هایی خاص باشد.

* آفریقای جنوبی از زیرساخت‌های قدرتمندی در بخش‌های صنعتی و معدنی برخوردار است و از نظر استانداردهای صنعتی در رده کشورهای توسعه یافته جای گرفته و پتانسیل بالای جمهوری اسلامی ایران در بخش‌های مختلف صنعتی، معدنی و کشاورزی که در سال‌های اخیر و با ورود شرکت‌های دانش بنیان داخلی دستاوردهای بالایی را تجربه کرده است، زمینه مناسبی را برای همکاری دو کشور در عرصه‌هایی نظیر خودروسازی، آهن و فولاد، سدسازی، نفت و پتروشیمی، انواع ماشین‌آلات، کشاورزی مدرن و اکتشاف و استخراج معادن فراهم آورده است. بدیهی است توسعه مناسبات اقتصادی طرفین در حوزه‌های راهبردی نظیر آهن و فولاد، سدسازی، نفت و پتروشیمی و اکتشاف و استخراج معادن دربرگیرنده مزایای زیادی برای جمهوری اسلامی ایران از نظر کارآفرینی و ارزآوری بخصوص در شرایط کنونی کشور خواهد بود. به موازات آن جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آفریقای جنوبی به عنوان دو قدرت منطقه‌ای شاخص در خاورمیانه (خلیج فارس) و منطقه جنوب آفریقا با در اختیار داشتن زیرساخت‌های حمل و نقل ریلی-جاده‌ای و بنادر مهم تجاری می‌توانند زمینه ساز و تسهیل‌گر دستیابی کشور مقابل به بازارهای این مناطق و انتقال کانتینرهای حامل تولیدات صنعتی و پتروشیمی

ایران به کشورهای محصور در خشکی جنوب آفریقا و کالاهای صنعتی و معدنی آفریقای جنوبی به برخی کشورهای آسیای مرکزی و روسیه با هزینه ای کاملاً مناسب و در سریع ترین زمان ممکن و البته مسافت کوتاه تر بوده و هزینه های دو کشور را نیز به میزان قابل توجهی کاهش دهند.

* جمهوری اسلامی ایران با در اختیار داشتن زیرساخت های حمل و نقل ریلی و جاده ای و بنادر مهم تجاری در خلیج فارس و دریای عمان می تواند زمینه ارتباط کشور نیجریه با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و روسیه در خصوص صدور نفت و اقلام عمده کشاورزی خود بویژه نفت و فراورده های نفتی، محصولات کشاورزی، کاکائو، لاستیک و آلیاژهای آلومینیوم را نیز فراهم و نیجریه نیز به عنوان کشوری تاثیرگذار در منطقه غرب آفریقا می تواند به عنوان دروازه ورود ایران به بازارهای کشورهای غرب بزرگ آفریقا ایفاگر نقش موثری در توسعه مناسبات اقتصادی ج.ا.ایران با برخی از کشورهای منطقه غرب آفریقا باشد.

* توسعه مناسبات اقتصادی ایران و کنیا عمدتاً در بخش های مختلف صنعتی معدنی مناسب و متناسب با ظرفیت های تجاری دو کشور نیز در حال حاضر از جایگاه عملیاتی برخوردار بوده و کنیا نه تنها از نظر واردات نفت خام، گاز و پتروشیمی بازار خوبی برای صنایع نفتی ایران بشمار می رود بلکه ظرفیت های مناسبی برای شرکت های دولتی و خصوصی ایرانی در زمینه مشارکت در حوزه نفت، پتروشیمی، قیر، گاز و ارائه خدمات تخصصی در این زمینه ها به کشور کنیا وجود دارد.

مقدمه

با وجود اهمیت فراوان قاره آفریقا در سطح جهان؛ این سرزمین پهناور هنوز در ایران به عنوان منطقه‌ای پر رمز و راز محسوب می‌گردد. دیدگاه فعلی مردم ایران - و حتی اندیشمندان و پژوهشگران - نیز نسبت به آفریقا کماکان محدود بوده و عموم هم‌میهنان ما این قاره را (صرفنظر از منطقه شمال آفریقا) سرزمینی عقب افتاده و دور مانده از تمدن بشری می‌دانند که مردمان آن با وضعیتی کاملاً ابتدایی و بدور از کلیه مظاهر مدنی جدید زندگی می‌کنند. این دیدگاه که بیشتر برگرفته از رسانه‌های گروهی غرب است موجب شده که دولتمردان نیز علیرغم سیاست‌های مثبت اعلامی خود در قبال آفریقا - و برخی اقدامات پراکنده صورت گرفته - توجه کمتری به این قاره نشان دهند. متأسفانه این غفلت و بی‌توجهی که عمدتاً ناشی از عدم اطلاعات و شناخت کافی در مورد قاره آفریقا می‌باشد فرصت‌های گرانبهایی را از بخش‌های صنعتی و اقتصادی دولتی و خصوصی ایران ربوده است.

جدای از آن این واقعیت امروزه بر بسیاری از دولتمردان مشخص شده که سیاست‌های دفعتی، منقطع، مقطعی و فاقد برنامه ریزی طولانی مدت در قبال آفریقا که طی چهار دهه گذشته از سوی ایران جریان داشته است باید مورد بازنگری اساسی قرار گرفته و جمهوری اسلامی ایران نیز همچون کشورهای اروپایی، ایالات متحده آمریکا، چین، هند، برزیل و ترکیه باید با برنامه ریزی منسجم، هدفمند، طولانی مدت و با بهره‌گیری از امکانات مناسب در زمینه سرمایه‌گذاری در کشورهای مختلف این قاره و توسعه مناسبات اقتصادی خود با این کشورها اقدام نماید. البته این امر مستلزم حمایت و تشویق بخش خصوصی جهت ورود به این سرزمین مستعد و ارائه تسهیلات لازم به آنان نظیر برخی معافیت‌های مالیاتی و ... توسط دولت می‌باشد.

قاره آفریقا طی دو دهه اخیر در عرصه‌های سیاسی و خصوصاً اقتصادی به یکی از مناطق مهم راهبردی جهان و صحنه رقابت کشورهای همچون آمریکا، چین، ژاپن، فرانسه، انگلستان، ترکیه، روسیه، هند و برزیل مبدل شده است به گونه‌ای که بسیاری از تحلیل‌گران هزاره سوم را هزاره آفریقا نامیده‌اند. علت اصلی این امر نیز بهبود نسبی وضعیت اقتصادی کشورهای آفریقایی و شاخصه‌های عمومی حاصله از آن است. از این روی با وجود فقر و مسکنت عمومی و مشکلات اقتصادی ثابت این قاره، طی یک دهه اخیر وضعیت اقتصادی آفریقا تا حدودی بهبود یافته و رشد ناخالص ملی در برخی از کشورهای آفریقایی که در زمره فقیرترین کشورهای جهان بشمار می‌رفته‌اند بصورت قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته که این امر نویدبخش پیشرفتهایی در آینده اقتصاد این کشورها محسوب می‌شود.

طرح بحث

با در نظر گرفتن شرایط حاکم و امکانات موجود کشور و با توجه به اینکه دولت‌های آفریقایی همواره از توسعه روابط با جمهوری اسلامی ایران استقبال نموده و تا حد امکان نیز تسهیلاتی را برای تجارت و صادراتکنندگان کالاهای مختلف ایرانی فراهم آورده اند باید گفت در شرایط فعلی و مشکلات و محدودیت‌های ناشی از لغویکجانبه قرارداد برجام توسط ایالات متحده آمریکا توام با شدت گرفتن تحریم‌های اولیه و ثانویه این کشور علیه ایران؛ قاره آفریقا بازاری مطمئن و وسیع برای برون رفت از مشکلات اقتصادی موجود، مملو از فرصت‌های پیش‌بینی نشده و سود مطمئن توام با ریسک اندک برای بخش‌های دولتی و خصوصی می‌باشد. این در شرایطی است که با وجود مناسبات درازمدت ایران با آفریقا^۱ و اقدامات صورت گرفته در دولت‌های مختلف پس از انقلاب اسلامی در زمینه توسعه مناسبات تجاری اقتصادی با این قاره؛ در بهترین شرایط و بر اساس آمار ارائه شده در سال ۲۰۲۲ میلادی حجم مبادلات اقتصادی ایران و این قاره پنهان‌تر تاکنون از یک میلیارد و دویست میلیون دلار عبور نکرده است که از جدی گرفته نشدن این بازار مستعد برای شرکت‌های دولتی و خصوصی و عدم تحقق اهداف ج.ا.ایران در گسترش روابط تجاری با آفریقا حکایت دارد.

همان‌گونه که در ادامه بررسی خواهد شد عدم تحقق اهداف راهبردی جمهوری اسلامی ایران در این قاره که یک چهارم کشورهای جهان را دربر می‌گیرد عمدتاً ناشی از عواملی نظیر عدم وجود نقشه جامع اقتصادی ایران و آفریقا، عدم حمایت موثر دولت از بخش خصوصی، وجود مشکلاتی بنیادی در زیرساخت‌های اقتصادی کشور (مانند روابط بانکی، خطوط مستقیم کشتیرانی و خطوط هوایی)، عدم شناخت مناسب شرکت‌های ایرانی از نیازهای کشورهای آفریقایی، عدم اجرای سیاست‌های تسهیل گرایانه گمرکی و ... است که در مجموع حکایت از اهمیت نسبی این بازار بسیار مستعد و پر رونق برای شرکت‌های دولتی و خصوصی دارد.

این در حالی است که اهداف عالی جمهوری اسلامی ایران در راستای توسعه و تسهیل بخشی در روابط تجاری با آفریقا منجمله راه اندازی خطوط حمل و نقل ثابت و مستقیم دریایی به بنادر آفریقایی، اعطای تسهیلات گمرکی برای صادراتکنندگان کالاهای مختلف به آفریقا، تاسیس مراکز تجاری در کشورهای مختلف قاره آفریقا، بازاریابی محصولات ایرانی در آفریقا، برقراری روابط بانکی مستقیم با بعضی از

۱- هرچند جمهوری اسلامی ایران چهل و هفتمین سال تاسیس خود را پشت سر نهاده است ولی در دهه نخست پیروزی انقلاب اسلامی و بطور خاص تا پایان جنگ تحمیلی مناسبات ایران و کشورهای آفریقایی محدود به موضوعات سیاسی دینی بود و توسعه روابط اقتصادی با آفریقا مورد توجه مسئولان عالی نظام نبود.

کشورهای هدف صادراتی در قاره آفریقا و ... که همواره در دستورکار مقامات بلندپایه جمهوری اسلامی ایران بوده هنوز بطور کامل عملیاتی نشده و دستاوردهای مورد انتظار برای برقراری روابط بخش‌های دولتی و خصوصی ایران با کشورهای قاره آفریقا نیز محقق نگردیده است.

فصل اول: بررسی مناسبات اقتصادی ج.ا. ایران و قاره آفریقا

در این فصل روابط اقتصادی ایران و قاره آفریقا طی چند دهه گذشته با تمرکز بر صادرات و واردات و فرصت‌های موجود در خصوص توسعه این مناسبات مورد بررسی قرار گرفته است. به موازات آن نیز اطلاعاتی در مورد قاره آفریقا و موقعیت منحصر بفرد آن برای جمهوری اسلامی ایران بویژه در وضعیت کنونی ارائه گردیده است.

بخش اول: جایگاه راهبردی قاره آفریقا در جهان معاصر

قاره آفریقا با وسعت ۳۰/۳۶۵/۰۰۰ کیلومتر مربع^۱ دومین قاره بزرگ جهان از لحاظ مساحت و جمعیت است که از شمال به دریای مدیترانه، از غرب به اقیانوس اطلس، از جنوب به آب‌های اقیانوس هند و اطلس و از شرق به اقیانوس هند و دریای سرخ محدود می‌شود. طبق جدیدترین آمارهای تخمینی جمعیت آفریقا یک میلیارد و پانصد و چهل میلیون نفر قلمداد شده است و در واقع می‌توان گفت تقریباً از هر پنج و نیم نفر مردم کره زمین يك نفر در این قاره زندگی می‌کند.^۲

قاره آفریقا از نقطه نظر ثروت‌های خدادادی سرزمینی مملو از ذخایر معدنی گوناگونی است و بخش عظیمی از منابع و معادن الماس، طلا، نقره، اورانیوم، کولتان^۳، منگنز، کروم، مس، فسفات، ذغال سنگ و ... در این قاره وجود دارد. این قاره ۲۰ تا ۲۵ درصد پتانسیل هیدروالکتریک جهان را نیز در اختیار دارد^۴ و هرچند منابع عظیم انرژی نفت این قاره هنوز کاملاً کشف و بهره‌برداری نشده است ولی بنظر می‌رسد يك پنجم ذخائر نفتی جهان در این قاره نهفته باشد و کشورهای آفریقایی که در گروه تولیدکنندگان نفت قرار دارند، اکنون از ده کشور فراتر رفته‌اند.^۵

1- www.britannica.com

2- <https://www.worldometers.info>

۳- کولتان یا تانتالیت سنگ معدنی فلزی سیاهی است که برای تولید خازن‌های موجود در تلفن‌های همراه، رایانه‌های شخصی، وسایل الکترونیکی خودرو و دوربین‌ها استفاده می‌شوند. عناصر تانتالیوم و نیوبیوم موجود در این فلز فوق‌راهبردی برای افزایش سختی آلیاژهای ساختمان موشک‌ها، راکتورهای هسته‌ای و تیغه‌های محور توربین‌ها نیز مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند.

4- <http://www.unep.org>

5- <http://miningafrica.net>

جدول ۱ - ذخائر منابع معدنی آفریقا در عرصه جهانی^۱

نام کشور	ماده معدنی	درصد تولید جهانی
بوتسوانا (۳۵٪) / کنگوی دموکراتیک (۳۴٪) آفریقای جنوبی (۱۷٪) / آنگولا (۸٪)	الماس	۷۳٪
آفریقای جنوبی (۵۶٪) / غنا (۱۳٪) / تانزانیا (۱۰٪) / مالی (۸٪)	طلا	۸۹٪
نامیبیا (۴۶٪) / نیجر (۴۰٪) آفریقای جنوبی (نزدیک به ده درصد)	اورانیوم	۱۶٪
گینه (۹۵٪) / غنا (۵٪)	بوکسیت	۹٪
آفریقای جنوبی (۵۴٪) / مصر (۳۲٪) / لیبی (۷٪) / الجزایر (۶٪)	فولاد	۲٪
آفریقای جنوبی (۴۸٪) موزامبیک (۳۲٪) / مصر (۱۴٪)	آلومینیوم	۵٪
زامبیا (۷۷-۶۵٪) / آفریقای جنوبی (۱۹-۱۵٪) / کنگوی دموکراتیک (۱۳-۰٪) / مصر (۳-۰٪)	مس (معدنی / تصفیه شده)	۵٪
آفریقای جنوبی (۹۷-۹۶٪)	پلاتین / پالادیوم	۹۲٪
آفریقای جنوبی (۹۹٪)	ذغال سنگ	۵٪
لیبی (۳۹٪) / الجزایر (۱۰٪) / نیجریه (۳۰٪) / آنگولا (۶٪) مصر (۲٪)	نفت خام	۹٫۵٪
الجزایر (۳۹٪) / نیجریه (۳۰٪)	گاز LNG	۶٪
کنگوی دموکراتیک (۸۰٪)	کولتان	۸۰٪

آفریقا از نظر آداب و رسوم و تنوع فرهنگ ها نیز یکی از شاخص ترین مناطق جهان بشمار می رود و سنت های پیچیده کشورهای مختلف قاره سیاه تبلوری از فرهنگ شفاهی این قاره محسوب می گردد که طی قرن ها سینه به سینه و از پدران به پسران انتقال یافته است^۲.

قاره آفریقا طی دو دهه اخیر در عرصه های سیاسی و خصوصا اقتصادی به یکی از مناطق مهم راهبردی جهان و صحنه تقابل کشورهای هم چون اتحادیه اروپا، چین، ایالات متحده آمریکا، ژاپن، ترکیه، هند و برزیل مبدل شده است به گونه ای که بسیاری از تحلیل گران قرن کنونی را قرن آفریقا و هزاره سوم را هزاره آفریقا نامیده اند^۳. علت اصلی این امر نیز بهبود نسبی وضعیت اقتصادی و شاخصه های عمومی حاصله از آن است از این روی با وجود فقر و مسکنت عمومی و مشکلات اقتصادی ثابت این قاره، طی یک دهه

1- Olade, 2021:54

2- Idang, 2015

3- Chambers, 2012:15 (Africa: a continent for the third millennium, 2015)

اخیر وضعیت اقتصادی آفریقا تا حدودی بهبود یافته و رشد ناخالص ملی در برخی از کشورها همچون آنگولا، موزامبیک، گینه استوایی، جمهوری دموکراتیک کنگو و اتیوپی که در زمره فقیرترین کشورهای جهان بشمار می رفته اند بصورت قابل ملاحظه ای افزایش یافته که این امر نویدبخش پیشرفت هایی در آینده اقتصاد این کشورها محسوب می شود.

به موازات آن براساس آمارهای صندوق بین المللی پول و بانک جهانی در سال های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ بخش هایی همچون مخابرات، بانکداری و خرده فروشی در کشورهای مختلف آفریقایی در حال رشد بوده و ساخت و ساز و پروژه های عمرانی نیز در کل قاره در حال افزایش است.^۱ تحلیل گران امور آفریقا بخشی از موفقیت فرآیند رشد اقتصادی آفریقا را توسعه ثبات سیاسی کلان، ایجاد اصلاحات در اقتصاد خرد، کاهش موانع تجاری، خصوصی سازی مؤسسات اقتصادی دولتی، تقویت سیاست های نظارتی و تامین کسری بودجه کشورهای این قاره می دانند.^۲ بخش دیگری از توفیقات نسبی در بهبود ساختار اقتصادی کشورهای قاره آفریقا نیز به افزایش سرمایه گذاری های خارجی در این قاره باز می گردد بطوری که سرمایه گذاری مستقیم خارجی در آفریقا، از میزان ۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۶۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۸ میلادی، ۲۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ میلادی و ۲۲۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ میلادی افزایش یافته است.^۳

جدول ۲- جایگاه آفریقا در تجارت جهانی (۲۰۲۳)

عنوان	میزان / مقدار	سهم از کل جهان
تعداد کشور	۵۴	۲۷/۷٪
جمعیت	۱/۴۸۰/۰۰۰/۰۰۰ نفر ^۴	۱۸/۳٪
حجم تجارت خارجی (میلیارد دلار)	۱۳۱۴ (میانگین تجارت ده ساله ۱۰۷۶)	۲/۷٪
شرکای نخست تجاری	چین (۲۸۵) اتحادیه اروپا (۲۰۰) هند (۱۳۵) ایالات متحده آمریکا (۱۱۰) امارات متحده عربی (۸۰) (میلیارد دلار)	حدود ۴ درصد
GDP (میلیارد دلار)	۳۱۰۰	۳٪
تولید ناخالص داخلی سرانه	۱۷۴۰	۱۳٪
سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۵۳	۴٪

1- African economies: Insights from the IMF and World Bank

2- www.worldbank.org

3- www.weforum.org

۴- البته جمعیت قاره آفریقا در سال ۲۰۲۵ میلادی بر اساس اطلاعات ارائه شده در سایت معتبر www.worldmeter.org یک میلیارد و پانصد و چهل میلیون نفر تخمین زده شده است.

5- www.worldmeter.org

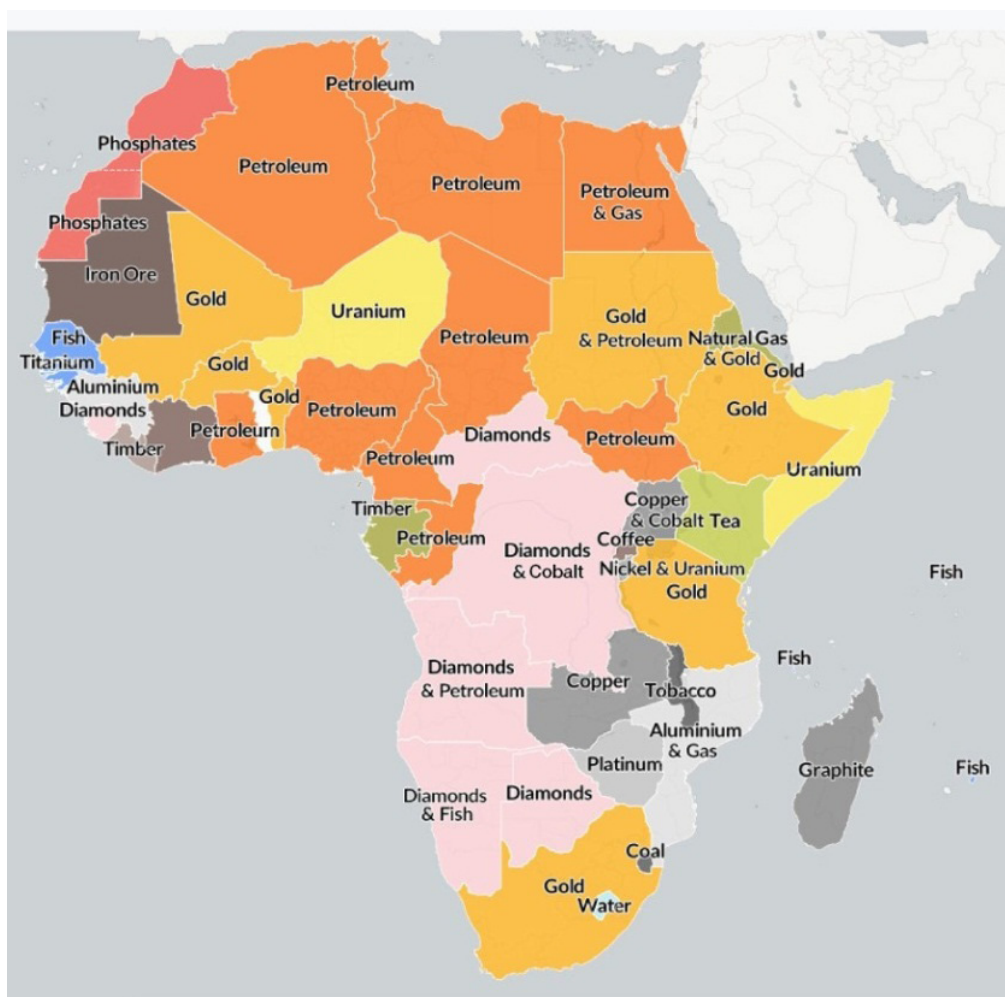
این سرمایه‌گذاری‌ها همواره منافع مالی هنگفتی نیز بدنبال داشته است بطوری که کشورهای مختلف اروپایی، ایالات متحده آمریکا، ژاپن، برزیل، هند، ترکیه و چین با مطالعه دقیق فرهنگ و آداب و رسوم مناطق گوناگون قاره آفریقا سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای را در کشورهای مختلف آفریقایی انجام داده و از این رهگذر منافع اقتصادی عظیمی را عاید شرکت‌های چند ملیتی خود ساخته‌اند. بر اساس آمار موجود تنها در یک دهه گذشته کشورهای اروپایی، آمریکای شمالی و خاور دور از طریق انجام پروژه‌های عظیم عمرانی و صنعتی در کشورهای مختلف آفریقایی صدها میلیارد دلار سود عاید خود ساخته و سیل کالاهای صنعتی ساخت این کشورها - متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم کشورهای گوناگون آفریقایی - وارد بخش‌های مختلف قاره آفریقا گردیده است که البته در این زمینه جمهوری خلق چین پیشگام و پیشتاز می‌باشد.^۱

۱- مهم‌ترین ویژگی‌های قاره آفریقا در عرصه نظام بین‌الملل

- دربرگیرنده یک چهارم مجموع کشورهای عضو سازمان ملل؛
- تامین‌کننده نیمی از منابع اولیه صنایع کشورهای پیشرفته؛
- بازار بزرگ کالاهای تولیدی کشورهای صنعتی؛
- دومین قاره بزرگ جهان از لحاظ مساحت و جمعیت؛
- دربرگیرنده بیست درصد از خشکی‌های جهان؛
- اشراف بر تنگه‌های راهبردی سوئز، باب‌المندب، جبل‌الطارق، تنگه موزامبیک و دماغه امید نیک؛
- همجواری با دریای مدیترانه، اقیانوس اطلس، اقیانوس هند و دریای سرخ؛
- جای‌گرفتن در کریدور غرب به شرق؛
- سرزمینی مملو از ذخایر معدنی گوناگونی اعم از الماس، طلا، اورانیوم، منگنز، آهن، آلومینیوم، بوکسیت، پلاتین، کروم، مس، نفت، گاز و...؛
- افزایش حجم مبادلات تجاری آفریقا با جهان و اختصاص سه تا چهار درصد از تجارت جهانی به خود در حال حاضر؛

- مثبت گردیدن تدریجی موازنه تجاری قاره آفریقا از ۲۷۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۹۲۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ و ۱۲۰۰ تریلیون دلار در سال ۲۰۲۴^۱

نقشه ۱: منابع مهم معدنی پراکنده در کشورهای مختلف آفریقائی^۲

بخش دوم: تعرفه های تجاری کشورهای آفریقائی

هرچند قوانین مالیاتی واردات کالاهای مختلف در کشورهای آفریقایی متفاوت از یکدیگر می باشند با این حال با توجه به سیاست عموم کشورهای این قاره در خصوص جذب حداکثری سرمایه های خارجی و تشویق سرمایه گذاران خارجی در سرمایه گذاری در بخش های معدنی، کشاورزی و عمرانی در این کشورها؛ تقریباً قوانین تمام کشورهای آفریقایی متمرکز بر کاهش تعرفه های گمرکی و تسهیل مقررات صادرات و واردات هستند. با این حال اخذ مالیات از کالاها و اقلام وارداتی بخش مهمی از

1- www.theglobaleconomy.com

2- <https://medium.com>

درآمد کشورهای آفریقایی را تشکیل می‌دهد و قوانین گمرکی آنها آمیزه‌ای از کسب درآمد و به موازات آن در نظر گرفتن تسهیلات مالیاتی برای واردکنندگان می‌باشد. البته اعمال تخفیف‌های مالیاتی برای صادرکنندگان یک کشور خاص مستلزم انعقاد موافقت‌نامه‌هایی بین سران دو کشور (کشور آفریقایی مورد نظر و کشور صادرکننده) است. چنین قراردادهایی تاکنون بین بسیاری از کشورهای آفریقایی نظیر تانزانیا، کنیا، نیجریه، آفریقای جنوبی، زیمبابوه، سنگال و ... با کشورهای نظیر ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، چین، هند و ... امضاء شده و صادرکنندگان کشورهای مزبور از طریق این توافق‌نامه‌ها از تسهیلات و تخفیفات خاصی در زمینه صادرات انبوه کالاهای صنعتی و کشاورزی به کشورهای آفریقایی بهره‌مند می‌گردند. به موازات آن بسیاری از کشورهای آفریقایی برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی، طی بازه‌های زمانی ۵ تا ۱۰ ساله معافیت‌های مالیاتی موقتی را نیز برای پروژه‌های زیرساختی یا صنعتی صادر می‌کنند. مشوق‌های مالیاتی معمولاً به مناطق ویژه اقتصادی یا صادرات (SEZs)^۱ (EPZs)^۲ اختصاص دارد.^۳

بصورت کلی عوارض واردات در کشورهای آفریقایی بر اساس نوع کالا از صفر تا سی درصد متفاوت است و کلیه کالاها در مبادی ورودی مورد بررسی قرار می‌گیرند. معمولاً در حالت عمومی برای مواد خام و کالاهای سرمایه‌ای تعرفه گمرکی اندکی بین صفر تا ده درصد گرفته می‌شود با این حال از کالاهای واسطه‌ای ۱۰ درصد و کالاهای مصرفی و تکمیل‌شده بین بیست تا بیست و پنج درصد مالیات اخذ می‌گردد. در برخی کشورهای آفریقایی مالیات بر ارزش افزوده (VAT) نیز بر بعضی کالاها اعمال می‌گردد که از ۵ تا ۲۰ درصد در نوسان است.^۴ اکثر کشورهای آفریقایی معمولاً برای صادرات کالاهایی نظیر محصولات دارویی، مواد شیمیایی و محصولات کشاورزی مقررات خاصی وضع کرده‌اند که نیاز به اخذ مجوز دارد. به موازات آن در بیشتر کشورهای این قاره مالیاتی موسوم به Corporate Tax نیز بر فعالیت‌ها و شرکت‌های تجاری وضع می‌گردد که میانگین نرخ این مالیات بر شرکت‌ها بین ۲۵ تا ۳۵ درصد می‌باشد.^۵

عموم صادرکنندگان کالا به کشورهای آفریقایی دارای شرکایی در کشور مقصد می‌باشند و معمولاً عملیات

1- Special economic zone

2- Export Processing Zones

3- www.globaltradehelpdesk.org

۴- معمولاً کالاهای اساسی (غذا، دارو، آموزش، خدمات سلامت) در کشورهای آفریقایی معاف از VAT بوده یا نرخ پایین‌تری به آنها تعلق می‌گیرد.

5- www.wto.org

واردات کالا به کشورهای آفریقایی توسط شرکت یا افرادی که با بازرگانان خارجی همکاری می‌کنند صورت می‌گیرد. باز کردن حساب بانکی و بهره‌گیری از اعتبار اسنادی وارداتی و صادراتی موسوم به LC توسط بانکی خاص و ایفای نقش واسطه‌گونه بین صادرکننده و واردکننده کالا و تایید تحویل کالا به عنوان ضمانت کالاهای وارداتی از اهمیت خاصی برخوردار است و تقریباً به غیر از تجار ایرانی تمام بازرگانان خارجی خود را ملزم به انجام این اقدامات (که تضمین‌کننده سرمایه آنها در قالب کالاهای صادراتی به کشورهای آفریقایی می‌باشد) و پرداخت پول از این طریق می‌دانند.^۱

اکثر کشورهای آفریقایی از نظر قوانین صادراتی و وارداتی پیشرفت‌های خوبی داشته و تقریباً تمام عملیات مربوط به ورود کالاها به این کشورها بر مبنای قوانین مصوب و بصورت یکپارچه و ثبت در سیستم انجام می‌شود با این حال رواج کاغذبازی و تعدد اسناد و مدارکی که صادرکنندگان خارجی باید پر کنند حداقل برای بار نخست تجار غیر آفریقایی را با پیچیدگی‌هایی مواجه می‌سازد.^۲ به موازات آن کشورهای قاره آفریقا از طریق انعقاد موافقت‌نامه‌های همگرایی منطقه‌ای در حوزه‌های مختلف اعم از تجارت ترجیحی، اتحادیه‌های گمرکی، بازار مشترک و اتحادیه‌های اقتصادی مکانیسم‌های مختلفی را برای توسعه تجارت درون قاره‌ای و به موازات آن تسهیل قوانین گمرکی برای ورود سرمایه‌های خارجی بوجود آورده‌اند که به عنوان مثال می‌توان به جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا^۳، اتحادیه مغرب‌عربی^۴، جامعه کشورهای ساحل-صحرا^۵ و منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا^۶ دربرگیرنده بازار مشترک آفریقای شرقی و جنوبی^۷، جامعه شرق آفریقا^۸، جامعه اقتصادی کشورهای مرکز آفریقا^۹ و جامعه توسعه جنوب آفریقا^{۱۰} اشاره کرد.^{۱۱}

۱- تجار ایرانی بدلیل تحریم‌های بین‌المللی و عدم امکان دریافت پول کالاهای وارداتی از طریق سیستم بانکی، نمی‌توانند از اعتبار اسنادی وارداتی و صادراتی موسوم به LC توسط بانکی خاص بهره‌مند شوند. هرچند برخی بانک‌های کوچک در اروپا و آسیا با بانک مرکزی مراوات احتیاط آمیزی دارند ولی بانک‌های آفریقایی بدلیل وابستگی‌های خود به بانک‌های آمریکایی از باز کردن حساب LC برای تجار ایرانی پرهیز می‌کنند و این امر گاه مشکلاتی را برای صادرکنندگان ایرانی فراهم آورده است.

۲- معمولاً پس از ثبت مشخصات فرد صادرکننده کالا در سیستم‌های کامپیوتری گمرک کشورهای آفریقایی در مرتبه نخست، در دفعات بعد از شدت کاغذبازی‌ها کاسته می‌شود با این حال اقدامات مربوط به صدور کالا هر بار باید در سامانه‌های مربوطه ثبت و فرم‌های لازم نیز تنظیم گردند.

3- ECOWAS

4- Arab Maghreb Union

5- Community of Sahel-Saharan States

6- CAFTA یا ZLECA

7- COMESA

8- EAC

9- Economic Community of Central African States

10- SADC

۱۱- البته موافقت‌نامه منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AFCFTA) که در سال ۲۰۱۸ میلادی به امضاء کشورهای آفریقایی رسیده تا حدودی مسیر تجارت خارجی این قاره و کشورهای قاره آفریقا با خارج از این قاره را از طریق افزایش تجارت درون‌گروهی، حذف موانع و تسهیل در فرایندهای تجاری اعضا،

قوانین و تعرفه‌های مالیاتی سه کشور آفریقای جنوبی، نیجریه و کنیا به عنوان سه کشور شاخص این قاره (که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند) عبارتند از:

جدول ۳- تعرفه‌های گمرکی و مالیاتی در نیجریه، کنیا و آفریقای جنوبی (۲۰۲۴)^۱

شاخص‌ها / کشورها	آفریقای جنوبی	کنیا	نیجریه
میانگین تعرفه گمرکی	۰٪ تا ۳۰٪ (میانگین ۷.۹٪)	۰٪ تا ۲۵٪ (میانگین ۱۰.۴٪)	۵٪ تا ۳۵٪ (میانگین ۱۲.۶٪)
ساختار تعرفه‌ای	سه‌گانه + سیاست ضد دامپینگ	سه‌گانه (کالاهای اولیه، واسطه‌ای، نهایی)	سه‌گانه (پایه، متوسط، لوکس)
عضویت‌های تجاری	SACU, AfCFTA	EAC, COMESA, AfCFTA	ECOWAS, AfCFTA
مالیات بر ارزش افزوده (VAT)	۱۵٪	۱۶٪	۷.۵٪
مالیات بر شرکت‌ها (CIT)	۲۷٪	۳۰٪	۳۰٪ (شرکت‌های بزرگ)
سیاست ارزی و محدودیت‌ها	سیاست ارزی آزاد و شناور	کنترل ارزی جزئی، آزادسازی نسبی	دارای سیاست ارز ترجیحی، محدودیت واردات
سیاست حمایت‌گرایانه واردات	در موارد محدود (نظیر فولاد و خودرو) و البته بر مبنای موافقت نامه‌های خاص با برخی کشورها	در بعضی اقلام کشاورزی و صنعتی	ممنوعیت یا محدودیت واردات برخی کالاها
مشوق‌های سرمایه‌گذاری	مناطق صنعتی ویژه و انرژی‌های تجدیدپذیر	SEZها و معافیت‌های صادرات محور	مناطق آزاد تجاری، معافیت گمرکی و مالیاتی
میانگین زمان ترخیص گمرکی	۴-۷ روز	۷-۱۰ روز	۱۰-۱۴ روز

بخش سوم: پیشینه فعالیت‌های اقتصادی ج.ا. ایران در قاره آفریقا

جمهوری اسلامی ایران طی چهار دهه و نیم گذشته و از بدو پیروزی انقلاب اسلامی، کمک به کشورهای محروم و مستضعف آفریقا را در راس اولویت‌های سیاست خارجی خود قرار داده و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی خویش مساعدت‌های مادی و معنوی قابل توجهی را به مردمان قاره سیاه (اعم از مسلمانان و مسیحیان) ارائه نموده است. این اقدامات خیرخواهانه جمهوری اسلامی ایران که از طریق نمایندگی‌های سیاسی، فرهنگی، دینی، اقتصادی و درمانی ایران در کشورهای مختلف این

توسعه رشد اقتصادی و گسترش اشتغال و رفاه برای کشورهای عضو محدود ساخته است.

قاره در اختیار مردم آفریقا قرار گرفته است نقش مهمی در بهبود وضعیت آموزشی، فرهنگی و بهداشتی آنها ایفا نموده و نام جمهوری اسلامی ایران را در سرتاسر قاره آفریقا (بویژه آفریقای زیر خط صحرای بزرگ) پر آوازه ساخته است. هرچند مخالفان و رقبای جمهوری اسلامی ایران با وارونه جلوه دادن اقدامات انساندوستانه ایران اسلامی در قاره آفریقا تلاش کرده اند چهره مخدوشی از فعالیت های نوع دوستانه ایران در کشورهای مختلف را به تصویر کشند با این حال واقعیات موجود به خوبی شفافیت اهداف ایران اسلامی در قاره آفریقا را منعکس ساخته اند. در واقع جمهوری اسلامی ایران با وجود مشکلات گوناگون سیاسی اقتصادی ناشی از رویارویی در مقابل نظام سلطه؛ بخش قابل توجهی از زیرساخت های بنیادی خود را وقف کشورهای محروم و دردمند کشورهای قاره آفریقایی نموده است.^۱

نگاهی گذرا به برخی کمک های بشردوستانه ایران در آفریقای سیاه کذب بودن ادعاهای معاندان و مخالفان در اینکه جمهوری اسلامی ایران درصدد ایجاد تفرقه بین مسلمانان و مسیحیان و ایجاد چنددستگی و نابسامانی در بین سازمان های اسلامی است را به اثبات می رساند:

- اعطای وام های بلاعوض و یا با بازپرداخت طویل المدت به کشورهای مختلف آفریقایی با هدف بهبود وضعیت اقتصادی و شرایط زیست محیطی مردم این کشورها.^۲
- انجام پروژه های صنعتی و عمرانی متعدد در کشورهای مختلف آفریقایی اعم از سدسازی، خانه سازی، ساخت استادیوم های ورزشی، احداث ساختمان های دولتی (تنها در یک مورد خاص می توان به ساختمان عظیم و باشکوه مجلس ملی جیپوتی اشاره کرد)، احداث مساجد و درمانگاه ها،

۱- برگرفته از مطالعات میدانی نویسنده در کشورهای مختلف قاره آفریقا طی دهه های گذشته

۲- برخی از این وام ها و کمک های بلاعوض عبارتند از:

- اعطای وام ۱۵ میلیون یورونی در قالب اعتبار به زیمبابوه برای خرید ماشین آلات کشاورزی و تجهیز و توسعه رادیو، تلویزیون دولتی کشور
- اعطای وام دو میلیون دلاری به دولت زیمبابوه برای تکمیل خط مونتاز تراکتور
- اعطای وامی به مبلغ دو میلیون دلار به گامبیا برای خرید کشتی صیادی و طرح های کشاورزی
- اعطای یک و نیم میلیون دلار وام به کشور تانزانیا برای بهبود وضعیت بخش بهداشتی و درمانی کشور
- اعطای وامی به مبلغ یک و نیم میلیون دلار جهت تکمیل بیمارستانی در کنگوی دموکراتیک
- اعطای وام ۲۹۰ هزار دلاری برای بخش اول دیجیتال کردن رادیوی کشور اتیوپی
- اعطای وامی به مبلغ یک و نیم میلیون دلار به دولت کنیا با هدف بهبود بخش های کشاورزی، دامپروری و آبیاری این کشور
- تخصیص وام چند میلیون دلاری جهت احداث سد و نیروگاه برق در کشور مالی
- اهداء ۶۹ تراکتور به وزارت کشاورزی سیرالئون، واگذاری ۲۱ دستگاه اتوبوس به شهرداری فريتاون و اعطای وامی در حدود ۲ میلیون دلار برای بازسازی و ترمیم مدارس، پل ها، راه های مواصلاتی اصلی و فرعی، توسعه مزارع کشاورزی، سرمایه گذاری در بخش صنایع و معادن و ... سیرالئون
- انجام پروژه های راه سازی و تعمیر و مرمت پل ها و جاده های مواصلاتی در مناطق مختلف کشور سیرالئون
- آموزش روستائیان، برگزاری دوره های آموزش رایانه و خیاطی، ارائه خدمات کشاورزی، ساخت مدرسه و مسجد، حفر چاه های آب آشامیدنی، ارتقاء صنایع روستایی و ... در غنا
- اعطاء کمک های مالی قابل ملاحظه به دولت نیجر پس از بروز قحطی و خشکسالی های سال های ۲۰۰۵ و ۲۰۱۰
- اعطاء کمک های توسعه ای و بلاعوض به کشور کومور
- تأسیس دفاتر نمایندگی وزارت جهاد کشاورزی در غنا، سیرالئون، تانزانیا، سودان و گامبیا
- تأسیس دفاتر نمایندگی هلال احمر ج.ا.ایران در کنیا، سیرالئون، زیمبابوه، سومالی و کومور

تاسیس مزارع نمونه کشاورزی و ...^۱

بررسی اقدامات صورت گرفته توسط جمهوری اسلامی ایران در دهه های گذشته و از زمان پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون در قاره آفریقا نوعی آمیختگی اصول ارزشی با فعالیت های تجاری و اقتصادی ایران را نمایان می سازد (سرخیل و محمدی فرد، ۱۳۹۷). به موازات این اصول ارزشی، مناسبات ج.ا.ایران با کشورهای آفریقایی دارای برخی اهداف سیاسی نیز بوده است به گونه ای که جمهوری اسلامی در این ادوار تاریخی توجه چندانی به سودآوری اقتصادی نداشته و بخش های دولتی با انجام پروژه های مختلف بیشتر در صدد تحکیم روابط سیاسی با کشورهای آفریقایی و بهره گیری از رای این کشورها در مجمع عمومی سازمان ملل با هدف همسوسازی آنها با جمهوری اسلامی ایران بوده اند. به موازات آن دولت های وقت نیز چندان تلاشی برای معرفی قاره آفریقا به شرکت های خصوصی و درنظر گرفتن سیاست های تشویقی اعمالی برای ورود آنها به آفریقا نمی کردند.^۲ تاسیس شورای عالی آفریقا در سال ۱۳۷۵ هجری شمسی گام نوینی در توجه جدی به قاره آفریقا و بهره گیری از پتانسیل و ظرفیت های بکر این قاره به شمار می رفت (شورای همکاری های اقتصادی ایران و آفریقا) با این حال تداوم نگاه رافت جویانه و درهم آمیختگی فعالیت های سیاسی و دینی - تبلیغی با امور اقتصادی در قبال آفریقا مانع از پویایی و کارایی این نهاد سیاستگذار (که می توانست کارآمدانه در عرصه توسعه مناسبات اقتصادی ایران و قاره آفریقا ایفای نقش نماید) گردید.

در دوره اصلاحات، نخستین اقدامات توأم با برنامه ریزی نه چندان هدفمند در زمینه بهره برداری مناسب از بازار مستعد آفریقا صورت گرفت و برای نخستین بار در سال ۱۳۸۴ شمسی حجم صادرات و واردات ج.ا.ایران و قاره آفریقا به ۹۵۰ میلیون دلار بالغ گردید که در نوع خود قابل ملاحظه و تاثیرگذار محسوب می شد.^۳ با این حال در دولت های نهم و دهم جمهوری اسلامی ایران توجه خود را از آفریقا معطوف به آمریکای لاتین ساخت و با شدت گرفتن تحریم ها در دولت دهم، آفریقا و ظرفیت های عظیم و گسترده آن تقریباً به حال خود رها گردید. در دولت های یازدهم و دوازدهم بیشترین توجه دولتمردان به بهبود روابط سیاسی ایران با جهان و به فرجام رساندن مذاکرات برجام بود لذا در آن دوره جمهوری

۱- وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۸: ۱۲

۲- همان گونه که در صفحات قبل اشاره شد علیرغم آن که توسعه روابط ایران با کشورهای آفریقایی از نخستین ماه های پیروزی انقلاب اسلامی از محورهای راهبردی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بوده است ولی این راهبرد در دهه های ۱۳۶۰ و تا حدودی دهه ۱۳۷۰ ه.ش بیشتر رویکردی ایدئولوژیک داشت و نگاه مسئولان دولتی به آفریقا بیشتر متمرکز بر جنبه های دینی - ارزشی بود تا توسعه مناسبات اقتصادی. بر این اساس گسترش روابط اقتصادی توأم با استفاده از بازار بکر و موقعیت های منحصر بفرد این قاره چندان مورد توجه دولتمردان ج.ا.ایران قرار نداشت.

۳- حجت الاسلام خاتمی رئیس جمهور دولت های هفتم و هشتم ج.ا.ایران در پایان سفر سال ۱۳۸۳ هجری شمسی خود به چند کشور در غرب، شرق و جنوب آفریقا؛ این قاره را واجد پتانسیل عظیمی دانست و اعتراف نمود که در دوره ریاست جمهوری خود در این زمینه کوتاهی صورت گرفته است.

اسلامی ایران توجه جدی به قاره آفریقا نداشت و تمرکز رئیس جمهور وقت (دکتر حسن روحانی) عمدتاً معطوف به توسعه مناسبات سیاسی با اروپا و کشورهای غربی بود. پس از آن نیز با شدت گرفتن موج جدید تحریم های ایالات متحده علیه ایران و خروج یکجانبه این کشور از برجام عملاً موقعیتی برای گسترش مناسبات اقتصادی ایران با قاره آفریقا و ورود به بازار عظیم این سرزمین پهناور توأم با برنامه ریزی و نقشه جامع بلندمدت فراهم نیامد.^۱ رویکرد دولت مستعجل سیزدهم در مورد قاره آفریقا با پیشرفت هایی مواجه بود و قاره آفریقا در اولویت سیاست خارجی و دیپلماسی اقتصادی ج.ا.ایران قرار گرفت به گونه ای که براساس آمار ارائه شده توسط سازمان توسعه تجارت ایران طی مدت دو سال و نیم حجم مبادلات تجاری ایران و قاره آفریقا به یک میلیارد و ۲۰۰ میلیون دلار ارتقاء یافت که نویدبخش گشوده شدن دریچه جدیدی در روابط ایران و قاره آفریقا بود.^۲

هرچند قضاوت در مورد دولت چهاردهم (که در زمان نگارش این تحقیق تنها هفت ماه از فعالیت آن گذشته است) زود است ولی برخی اقدامات دولتمردان عالیرتبه منجمله برگزاری جلسه دکتر عارف معاون اول رئیس جمهور با روسای نمایندگی ها و سفرای آفریقایی در اسفند ۱۴۰۳ هجری شمسی و برنامه ریزی دولت برای برگزاری سومین اجلاس همکاری های اقتصادی ایران و قاره آفریقا در اردیبهشت ۱۴۰۴ هجری شمسی در تهران و اصفهان با حضور ۳۵۰ تا ۵۰۰ نفر از مقامات بلندپایه و تجار آفریقایی نمایانگر رویکرد مثبت و هدفمند دولت در مورد قاره آفریقا و تلاش برای گسترش مناسبات اقتصادی با این قاره می باشد.^۳

بدیهی است در شرایط کنونی و علیرغم شدت گرفتن موج جدید فشارهای دولت آمریکا علیه ایران در دوره دوم ریاست جمهوری ترامپ، قاره آفریقا همچنان شرایط مناسبی برای توسعه و گسترش مناسبات اقتصادی ایران با این قاره وجود دارد که این امر در گرو سرمایه گذاری و ورود به بازار عظیم مصرفی این سرزمین پهناور توأم با برنامه ریزی و نقشه جامع بلندمدت است.^۴

۱- (عرب احمدی: ۱۴۰۰)

2- <https://tpo.ir>

۳- رهبر جمهوری اسلامی ایران نیز در مراسم تحلیف دکتر پزشکیان (مرداد ۱۴۰۳ شمسی) آفریقا را یکی از اولویت های توسعه روابط سیاسی - اقتصادی ج.ا.ایران برشمرد و مورد تأکید قرار داد.

۴- البته پس از تدوین سند چشم انداز ج.ا.ایران در سال ۱۳۸۴ ه.ش که ارتقاء موقعیت اقتصادی ایران در منطقه و تعامل اقتصادی پویا و اثربخش با جهان را مورد تأکید قرار داده بود جمهوری اسلامی ایران سیاست «نگاه به شرق» را بر اساس تعادل نامتقارن در مناسبات خود با شرق و غرب، متنوع ساختن دیپلماسی اقتصادی خود در عرصه جهانی و کاهش وابستگی به کشورهای غربی در پیش گرفت. این سیاست راهبردی با شدت گرفتن تحریم های اقتصادی علیه ایران به رهبری ایالات متحده آمریکا اهمیت بیشتری یافت و به یکی از اصول راهبردی جمهوری اسلامی ایران تبدیل گردید. هدف از اجرای سیاست «نگاه به شرق» مساعدت به توسعه سیاست خارجی، جذب سرمایه گذاری های خارجی، برقراری مناسبات پایدار با کشورهای مختلف، تصویرسازی مثبت از کشور و بهبود نرخ رشد اقتصادی کشور بوده است و در این بین قاره آفریقا با توجه به جایگاه خاص آن در عرصه جهانی و روی آوردن کشورهای مختلف در بهره گیری از موقعیت این قاره، بخش مهمی از راهبرد دیپلماسی اقتصادی ج.ا.ایران را بنخود اختصاص داده است. هرچند دولتمردان ایران هنوز در اینکه چه کشورهایی در سیاست «نگاه به شرق» ایران جای دارند به اجماع کاملی نرسیده اند با این حال محور «نگاه به شرق» عمدتاً دربرگیرنده توسعه

بخش چهارم: مناسبات تجاری ایران و قاره آفریقا طی یک دهه گذشته

همان گونه که در صفحات قبل توضیح داده شد روابط اقتصادی ایران و قاره آفریقا هیچ گاه رضایت بخش نبوده و مقامات عالیرتبه جمهوری اسلامی ایران علیرغم تاکیدات مکرر خود بر جایگاه قاره آفریقا و نقش آن در برون رفت از بخشی از مشکلات اقتصادی برگرفته از تحریم های بین المللی؛ در دهه های ۱۳۷۰، ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ هجری شمسی موفقیت چندانی در تحقق این هدف راهبردی و گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای مختلف آفریقایی در سطح مطلوب و مورد نظر بدست نیاوردند. سیاست گذاری های اعلامی مبنی بر ارتقاء سطح روابط تجاری ایران با قاره آفریقا به بیش از ده میلیارد دلار نیز تاکنون در مرحله حرف باقی مانده و همانطور که پیشتر اشاره شد تنها طی سال های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ هجری شمسی و برای اولین بار در تاریخ جمهوری اسلامی ایران حجم مناسبات اقتصادی ایران و قاره آفریقا به مرز یک میلیارد و دویست میلیون دلار رسید.

جدول ۴- اقلام و کالاهای صادراتی و وارداتی ایران و آفریقا^۱

اقلام مزیت دار صادراتی ج.ا. ایران به آفریقا	اقلام مزیت دار وارداتی ج.ا. ایران از آفریقا
اوره ، قیر ، محصولات شیمیایی و پتروشیمی	دانه های روغنی و غلات
مصالح ساختمانی و فولاد	مواد معدنی و مواد اولیه صنایع فلزی
دارو، تجهیزات پزشکی و مواد غذایی	فرآورده های دامی و آبزیان
خودرو، قطعات یدکی و ماشین آلات صنعتی	کالاهای واسطه ای و سرمایه ای
لوازم و تجهیزات خانگی	محصولات کشاورزی از جمله چای، قهوه، توتون، پنبه و شکر
فناوری و ماشین آلات و تجهیزات صنعتی	سایر مواد اولیه مورد نیاز صنایع تولیدی کشور

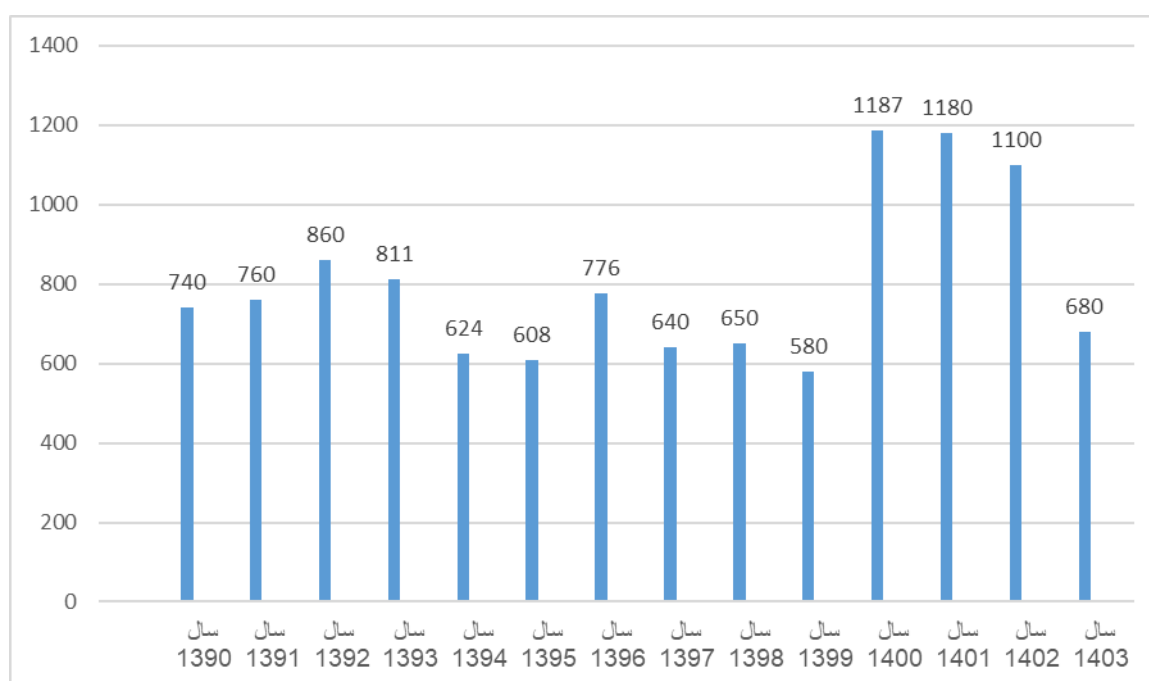
بررسی صادرات کالاهای مختلف ایرانی به قاره آفریقا از سال ۱۳۹۰ هجری شمسی تاکنون نیز نمایانگر نوعی فراز و نشیب در مسیر مبادلات تجاری ایران با این قاره پهناور و به موازات آن سیاست فاقد انسجام دولتمردان در این عرصه می باشد به گونه ای که هرچند در سال های نخست دهه ۱۳۹۰ ه.ش

روابط با کشورهای همسایه و همچنین کشورهای نظیر چین ، روسیه ، هند و مالزی است. در این میان و بویژه در دو دهه اخیر توسعه مناسبات اقتصادی با کشورهای آفریقایی با بکارگیری اصل دیپلماسی اقتصادی توأم با بهره گیری از ظرفیت های نرم افزاری و سخت افزاری موجود نیز به عنوان بخشی ضروری از سیاست "نگاه به شرق" ایران و با هدف دور زدن تحریم های آمریکا و حل برخی از مشکلات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شده است.

1- <https://economic.mfa.gov.ir>

روند صادرات کالاهای ایرانی به کشورهای آفریقایی مسیر نسبی رو به رشدی را به تصویر می‌کشد. با این حال از اواسط این دهه بتدریج نوعی افول تدریجی در مناسبات ایران و آفریقا پدید می‌آید که در مقایسه با کشورهای نظیر چین، هند، ترکیه و برزیل (و روند رو به رشد آنها) فقدان نقشه راه پایدار جمهوری اسلامی ایران در قبال قاره آفریقا را ترسیم می‌نماید. مناسبات تجاری با آفریقا در سال‌های ۱۴۰۰، ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ شمیسی نیز با رشدی نسبتاً قابل ملاحظه مواجه بود ولی در سال ۱۴۰۳ شمیسی مجدداً وارد دوره ای از افول خود گردید.

نمودار ۱- حجم صادرات ایران به ۴۳ کشور آفریقایی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ ه.ش^۱

بخش اصلی کالاهای صادراتی ایران به کشورهای مختلف آفریقایی طی یک دهه اخیر را نفت و مشتقات نفتی نظیر کود اوره، قیر، گاز مایع و انواع روغن‌های صنعتی، آهن و فولاد، پروپان مایع، متانول، محصولات پتروشیمی، کالاهای ساختمانی و سیمان، مصالح ساختمانی، انواع فرش و کف پوش، شوینده‌ها و لوازم بهداشتی، لوازم خانگی، دارو و تجهیزات پزشکی، لوازم صنعتی، قطعات خودرو، لاستیک، مواد معدنی، لوازم الکتریکی، لوستر، مبلمان و اسباب بازی شامل می‌شوند.^۲

۱- <https://irica.ir>

۲- عبداللہی، ۱۴۰۲

نمودار ۲- محصولات عمده صادراتی ایران به قاره آفریقا^۱

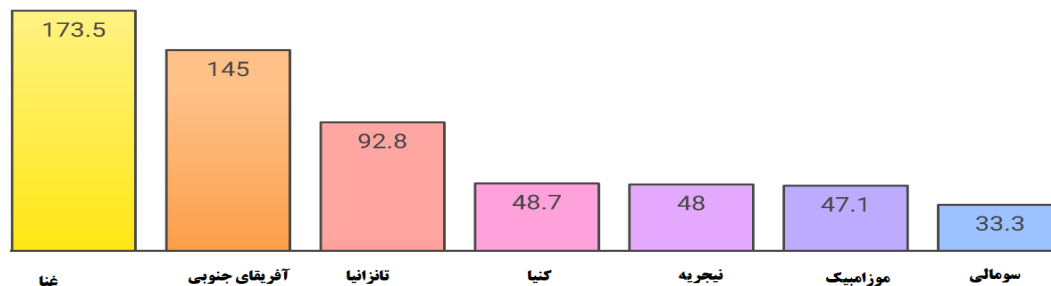

مقاصد عمده صادراتی ایران در قاره آفریقا را عمدتاً کشورهای مصر، کنیا، سودان، آفریقای جنوبی، موزامبیک، تانزانیا، نیجریه، سومالی، ساحل عاج و تونس تشکیل می‌دهند و هفت مقصد نخست محصولات صادراتی ایران به آفریقا در سال ۲۰۲۳ میلادی به صورت مستقیم را کشورهای ذیل دربرگرفته اند:

غنا (۱۷۳.۵ میلیون دلار)، آفریقای جنوبی (۱۴۵ میلیون دلار)، تانزانیا (۹۲.۸ میلیون دلار)، کنیا (۴۸.۷ میلیون دلار)، نیجریه (۴۸ میلیون دلار)، موزامبیک (۴۷.۱ میلیون دلار) و سومالی (۳۳.۳ میلیون دلار).

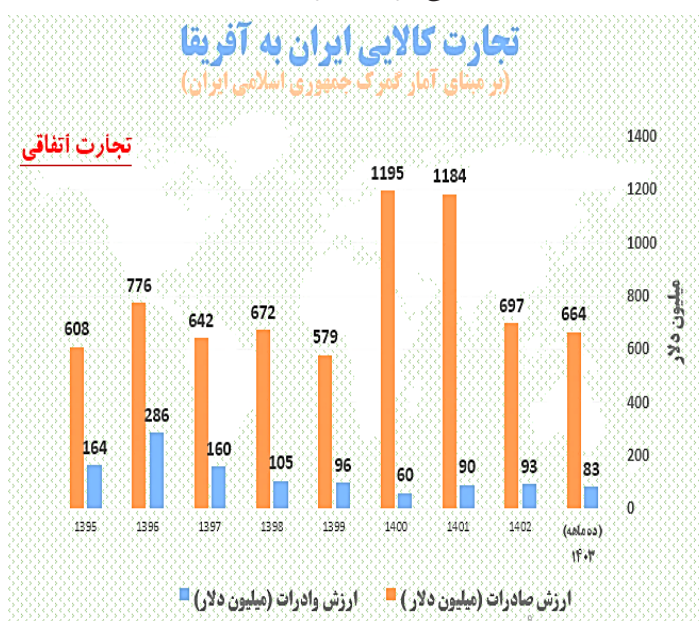
نمودار ۳- مقاصد برتر صادرات ایران به آفریقا در سال ۲۰۲۳ میلادی^۱

ارزش صادرات (میلیون دلار)

این در حالی است که کالاهای صادراتی ایران به کشورهای مختلف آفریقایی سهم چندانی در سبد واردات قاره آفریقا ندارند و کل صادرات ایران به این قاره حتی یک درصد کل واردات قاره آفریقا را نیز در بر نمی‌گیرد.^۲

نمودار ۴- تجارت کالایی ایران به آفریقا در سال ۲۰۲۴ میلادی^۳

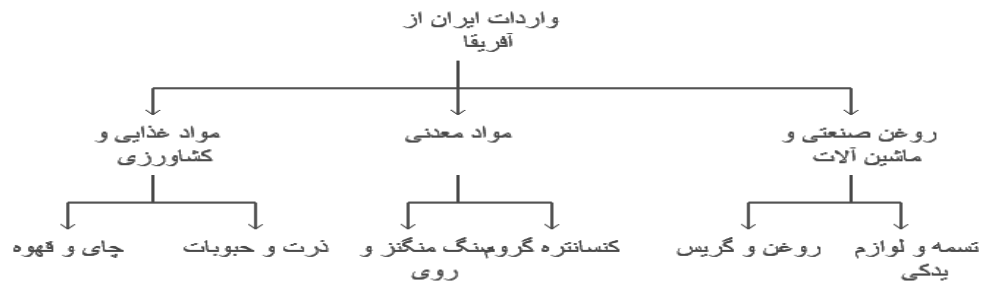
واردات ایران از قاره آفریقا در سه دسته کلی جای می‌گیرند: ۱- مواد غذایی و کشاورزی مانند چای، ذرت، قهوه، توتون، حبوبات، لاشه گوسفند و محصولات شیلاتی، ۲- مواد معدنی مانند سنگ منگنز، سنگ و خاک روی، کنسانتره گروم، و ۳- روغن صنعتی و گریس، انواع تسمه، ماشین آلات، مواد شیمیایی و صنعتی و لوازم یدکی.

1- <https://tpo.ir>

2- <https://tpo.ir>

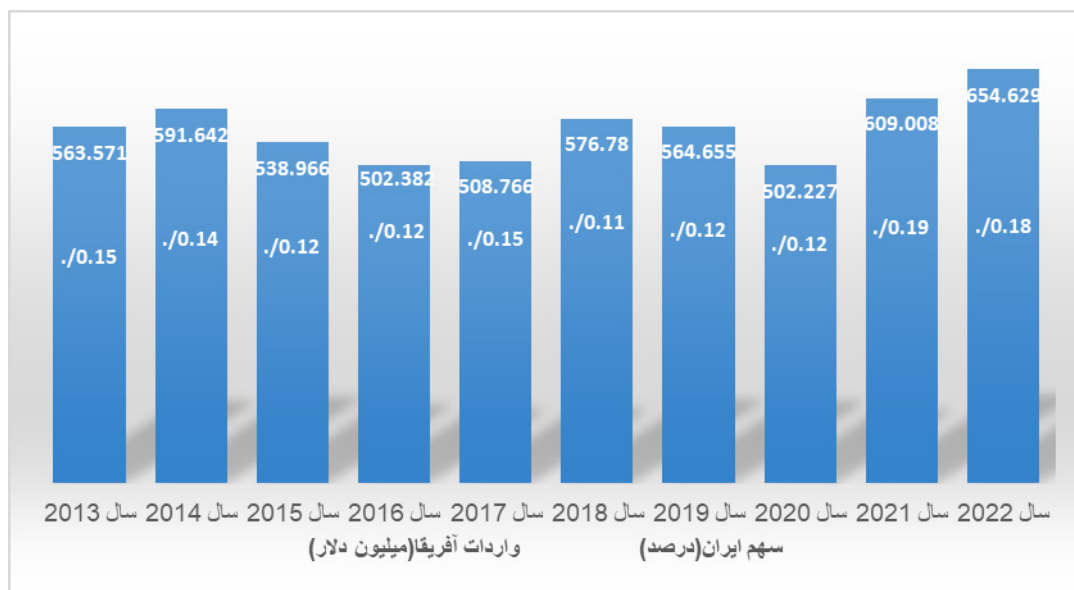
3- <https://irica.ir>

نمودار ۵- دسته بندی کالاهای عمده وارداتی ایران از قاره آفریقا^۱

مهم ترین کشورهای آفریقایی صادرکننده کالا به ایران در سال ۲۰۲۳ میلادی عبارت بودند از: آفریقای جنوبی (۱۹ میلیون دلار)، زامبیا (۱۲.۵ میلیون دلار)، غنا (۱۲ میلیون دلار)، سیشل (۱۱/۷ میلیون دلار)، کنیا (۹.۵ میلیون دلار)، تانزانیا (۶.۱ میلیون دلار) و اوگاندا (۴.۱ میلیون دلار)^۲.

نمودار ۶- واردات کشورهای آفریقایی از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۲ و سهم ایران از این واردات^۳

مؤسسات دولتی و خصوصی ایران از اوایل دهه ۱۳۷۰ ه.ش در نمایشگاه های مختلفی در کشورهای آفریقایی حضور داشته اند با این حال حضور و مشارکت شرکت های ایرانی در نمایشگاه های بازرگانی بین المللی کشورهای مختلف آفریقایی توأم با برگزاری نمایشگاه هایی اختصاصی در برخی کشورهای آفریقایی از اوایل دهه ۱۳۹۰ هجری شمسی روند روبه رشد نسبی را طی کرده است. برخی سازمان

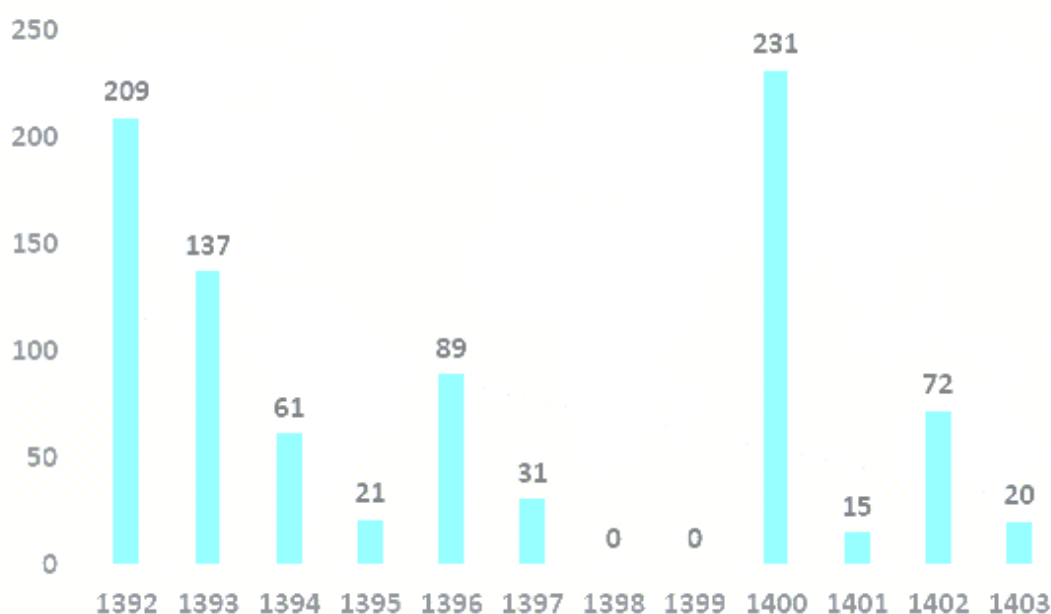
1- <https://irica.ir>

2- www.ecoiran.com

3- <https://economic.mfa.ir>

های دولتی و خصوصی نیز طی این مدت پروژه‌های فنی مهندسی مختلفی در حوزه‌های سدسازی، نیروگاه برق آبی، ارتباطات و فناوری اطلاعات، معدن، کشاورزی، تأسیسات آب و فاضلاب، خودرو و گازرسانی انجام داده‌اند.

نمودار ۷- ارزش پروژه‌های خدمات فنی مهندسی انجام شده توسط شرکت‌های ایرانی در آفریقا (میلیون دلار)^۱

هرچند میزان و ارزش پروژه‌های خدمات فنی مهندسی انجام شده توسط شرکت‌های ایرانی در کشورهای مختلف آفریقایی در مقایسه با کشورهای رقیب و همچنین با توجه به پتانسیل صنعتی ایران رضایت بخش نیست ولی تجربیات ارزشمندی بدنبال داشته است که می‌تواند راه را برای ورود دیگر شرکت‌های ایرانی به قاره فرصت‌ها هموار نماید.^۲

بخش پنجم: رویکرد دولتمردان آفریقایی به فعالیت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

علیرغم سیاست‌های عمدتاً اعلامی (بجای اعمالی) دولت و بخش خصوصی ج.ا.ایران در قاره آفریقا و اقدامات مقطعی در خصوص توسعه مناسبات اقتصادی تجاری با قاره آفریقا، دولتمردان کشورهای مختلف آفریقایی (با وجود فشار مستقیم و غیر مستقیم ایالات متحده مبنی بر فاصله گرفتن از جمهوری اسلامی ایران) ضمن ستایش روحیه انقلابی و استعمار ستیزی ایران اسلامی؛ همواره از گسترش مناسبات

1- <https://otaghiranonline.ir>

۲- به موازات آن تأسیس مراکز تجاری در چند کشور در شرق و غرب آفریقا و افزایش تعداد ریزنان بازرگانی در کشورهای مختلف آفریقایی از ابتکارات دولت سیزدهم بود که در آینده تأثیرات مطلوبی بر جای خواهد نهاد. <https://www.tinn.ir>

اقتصادی و سرمایه‌گذاری شرکت‌ها و موسسات ایرانی استقبال و تا حد امکان نیز تسهیلاتی را برای فعالیت بخش‌های دولتی و خصوصی ایران در این کشورها فراهم آورده‌اند:

- فراهم آوردن تسهیلات مناسب برای حضور موسسات ایرانی در کشورهای متبوع؛
- استقبال از مشارکت نهادهای اقتصادی ایرانی در نمایشگاه‌های تجاری بین‌المللی سالانه؛
- استقبال از برگزاری نمایشگاه‌های اختصاصی تجاری ج.ا.ایران؛
- اعلام حمایت رهبران آفریقایی از مواضع انقلابی جمهوری اسلامی ایران در برهه‌های مختلف^۱.

بخش ششم: کشورهای رقیب ج.ا.ایران

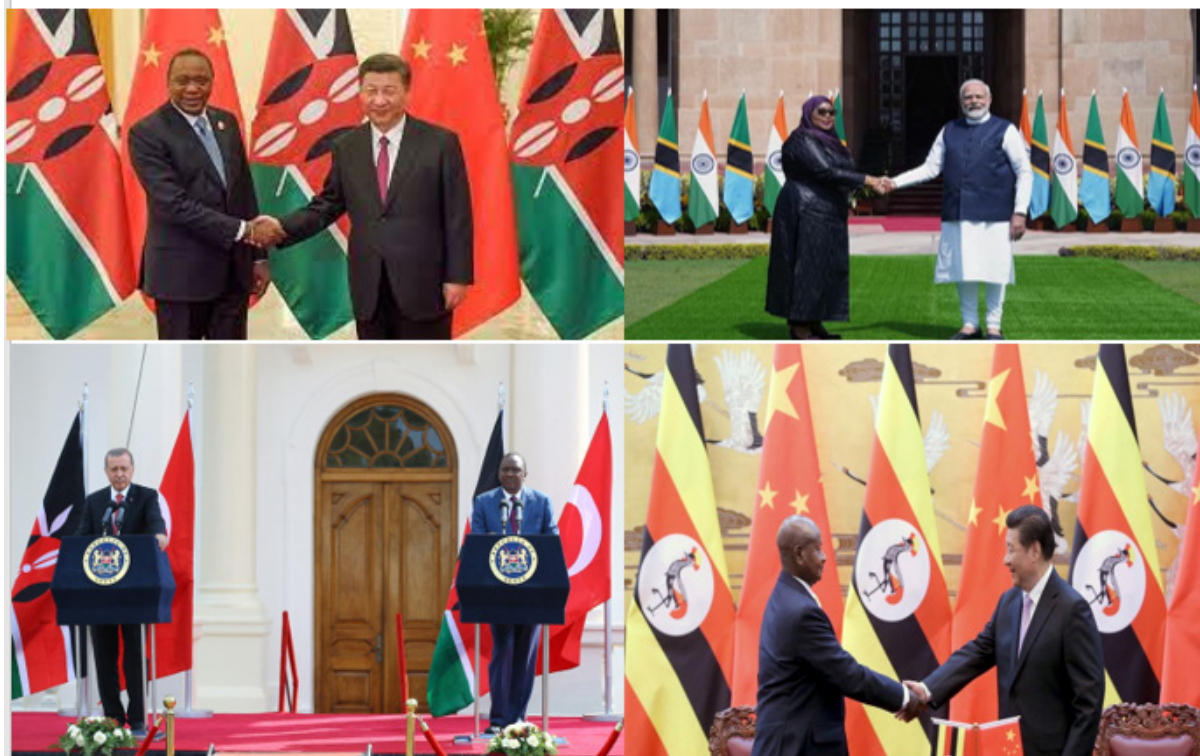
جدای از ایالات متحده آمریکا، ژاپن، کره جنوبی و کشورهای عضو اتحادیه اروپا نظیر انگلستان، فرانسه، ایتالیا، آلمان و برخی کشورهای اسکاندیناوی که از اوایل دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی به بعد سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای را در کشورهای مختلف آفریقایی انجام داده‌اند؛ طی چند دهه گذشته برخی کشورهای موسوم به قدرت‌های نوظهور اقتصادی منجمله چین، هند، برزیل و ترکیه نیز با ورود به آفریقا -توأم با برنامه‌ای هدفمند- تجارت سودمندی را با مناطق چهارگانه شمال، جنوب، شرق و غرب آفریقا آغاز کرده‌اند.

در این ارتباط کشور چین را می‌توان نخستین شریک بزرگ قاره آفریقا تلقی نمود.^۲ البته سخن گفتن از روابط اقتصادی چین با قاره آفریقا و تجربیات حاصل از آن که امروزه به «الگوی توسعه چینی در آفریقا» مشهور گشته خود موضوع مقاله مستقلی است و تنها می‌توان اشاره کرد در راستای برنامه جامع چین و سیاست‌های تشویقی این کشور در قبال شرکت‌های چینی فعال در قاره آفریقا در حال حاضر بیش از ۱۰۰۰۰ شرکت چینی در سراسر قاره آفریقا فعالیت می‌کنند و سرمایه‌گذاری چین در این قاره هم اکنون ۳۰۰ میلیارد دلار است. قاره آفریقا به عنوان بزرگ‌ترین بازار پروژه‌های ساخت و ساز خارج از کشور چین، قاره آسیا را نیز پشت سر گذاشته و سرمایه‌گذاری‌های چین در این قاره روز به روز در

۱- اکثر رهبران آفریقایی از بدو استقلال کشورهای مختلف آفریقا دارای روحیه استعمارستیزی و تفکرات سوسیالیستی توأم با امپریالیسم ستیزی بوده و هرچند بدلیل نیاز به کشورهای غربی تفکرات و دیدگاه خود را بیان نمی‌کنند ولی قلباً کشورهای نظیر جمهوری اسلامی ایران را که در مقابل زیاده‌خواهی‌های ایالات متحده آمریکا قدامت‌گرا بوده و به عنوان پارادایمی عملی از استقلال واقعی در نظر می‌گیرند. این وضعیت البته در بین روشنفکران آفریقایی از شدت و حدت بیشتری برخوردار است و آنها همواره و بصورت علنی از رویه امپریالیستی و زیاده‌خواهانه آمریکا به عنوان نمادی از کشورهای غربی انتقاد و کشورهای نظیر ایران را در قالب نمونه‌هایی موفق از کشورهای که به مقاومت در مقابل رویه زورگویانه ایالات متحده آمریکا برخاسته‌اند را به مردم خود معرفی می‌کنند.

حال گسترش است.^۱

تصویر ۱: ملاقات رهبران چین، هند و ترکیه با روسای جمهور کشورهای مختلف آفریقایی در دهه ۲۰۲۰

هرچند تاریخ ورود جمهوری خلق چین به قاره آفریقا به دهه ۱۹۶۰ میلادی باز می‌گردد با این حال چین از اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی با برنامه ریزی بسیار جامع فعالیت‌های گسترده‌ای را در بخش‌های مختلف این قاره آغاز کرده که عمدتاً دربرگیرنده انبوه طرح‌های زیربنایی شامل ساخت جاده، اتوبان، راه آهن، خانه سازی، استادیوم‌های ورزشی، پل، سد، پالایشگاه، مزارع کشاورزی، کارگاه‌های صنعتی، بنادر و دیگر امور زیرساختی است. هرچند چین تاکنون مهارت‌های فنی و فناوری مهمی را به آفریقا انتقال نداده است با این حال توانسته است در دهه‌های اخیر یک مدل اقتصادی جدید را در همکاری با کشورهای آفریقایی بنیانگذاری نماید. سیاست چین در آفریقا نیز متمرکز بر طرح راهبردی یک کمربند و یک راه است که رئیس‌جمهور فعلی چین آن را با جدیت در آفریقا دنبال می‌نماید.^۲ در مجموع «مدل توسعه چینی در آفریقا» بر چهار محور اصلی متمرکز شده است:

1- House Foreign Affairs Committee Majority

2- <https://www.wto.org>

3- Alden & Alves, 2008:47-8

- دست یابی به منابع طبیعی خصوصاً نفت و گاز؛

- سرمایه گذاری در آفریقا به عنوان یک بازار بزرگ برای کالاهای صادراتی چین؛

- کسب مشروعیت سیاسی؛

- ایفای نقش سازنده به عنوان عامل ثبات در آفریقا، خصوصاً در زمینه کاهش تهدیدات امنیتی نسبت به منافع اقتصادی خود).^۱

تصویر ۲: اجلاس ۲۰۲۴ چین و روسای جمهور کشورهای مختلف آفریقایی^۲

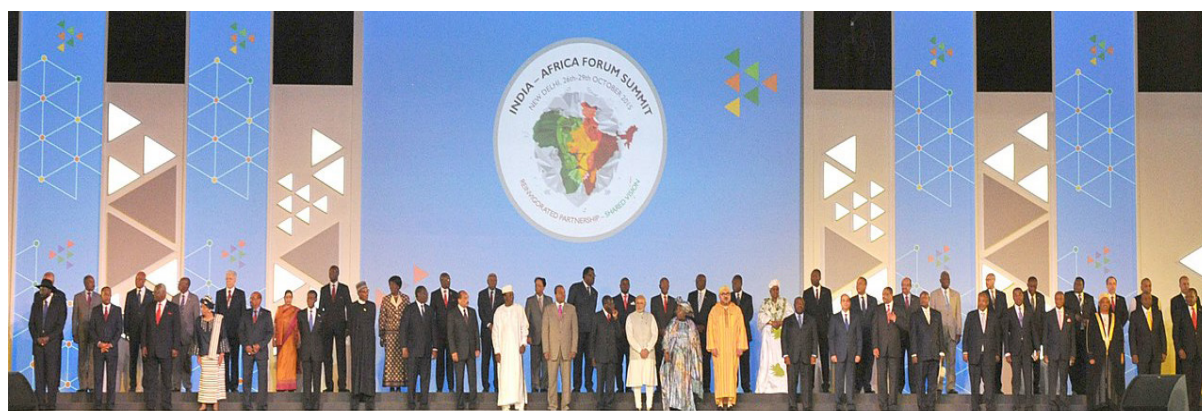
پس از چین، کشور هندوستان را می توان دومین قدرت نوظهور اقتصادی دانست که طی چند دهه گذشته مناسبات تجاری گسترده ای را با قاره آفریقا آغاز و سرمایه گذاری وسیعی در کشورهای مختلف این قاره انجام داده است. گردش مبادلات تجاری کشور هند با کل کشورهای قاره آفریقا از ۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۱ به ۱۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ میلادی افزایش یافته و عمدتاً بر بخش های دارو، معدن، کشاورزی، ماشین آلات و تجهیزات الکترونیکی و انرژی های سبز و پایدار متمرکز است.^۳

1- China's African Policy: 2019

2- <https://2024focacsummit.mfa.gov.cn>

۳- کشور هند به عنوان دومین غول اقتصادی قاره آسیا، همچون جمهوری خلق چین آفریقا را در اولویت سیاست خارجی خود قرار داده و برنامه راهبردی خاصی برای توسعه تجارت با ۵۴ کشور آفریقایی تنظیم کرده است. هر سال به طور متوسط ۸۰۰۰ تا ۹۰۰۰ نفر از جوانان آفریقا در برنامه های آموزشی مختلف در هند دوره های تخصصی را فرا می گیرند. سیاست هند در قبال آفریقا از طریق مجموعه ای از بازیگران مختلف شامل شرکت های دولتی، شرکت های خصوصی، سازمان های مردم نهاد و هندی تبارهای مقیم آفریقا دنبال می شود. هند و آفریقا روابط بین خود را در زمینه های مختلف از جمله کمک های بشر دوستانه، نیروهای حافظ صلح، بورسیه های دانشجویی و سرمایه گذاری در بخش های دولتی و خصوصی تعریف کرده اند. هند در زمینه بهداشت و دارو نیز یکی از بزرگ ترین سرمایه گذاران قاره آفریقا بشمار می رود. <https://www.orfonline.org>

تصویر ۳- سومین اجلاس هند و کشورهای آفریقایی-۲۰۱۵

کشور ترکیه که از اوایل دهه ۲۰۰۰ میلادی وارد قاره آفریقا شده نیز در حال حاضر به شریکی مطمئن برای بسیاری از کشورهای مناطق چهارگانه آفریقا مبدل گشته و با توسعه روابط اقتصادی و تجاری خود با کشورهای این قاره بر اساس سیاست برد-برد، حجم مبادلات بازرگانی خود با کشورهای مختلف آفریقایی را با افزایشی چند برابری طی دو دهه اخیر به ۳۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ افزایش داده است.^۲ ترکیه در ۲۰ سال گذشته ده ها توافقنامه همکاری های تجاری و اقتصادی نیز با کشورهای آفریقایی امضا کرده و کارآفرینان ترک تاکنون برای ۸۰ هزار نفر در سراسر قاره آفریقا فرصت اشتغال ایجاد کرده اند.^۳

تصویر ۴- اجلاس ترکیه و کشورهای آفریقایی- استانبول ۲۰۲۱

1- <https://www.orfonline.org>

2- www.TÜRKİYE-AFRICA RELATIONS.com

3- Parlar Dal & Dipama, 2024:14

4- <https://www.aa.com.tr>

کشور برزیل نیز طی چند دهه اخیر سرمایه‌گذاری گسترده‌ای در قاره آفریقا انجام داده که بیشتر در کشورهای غرب و جنوب غرب آفریقا صورت گرفته و بخش‌های کشاورزی، خانه‌سازی و محصولات صنعتی را در بر می‌گیرد. حجم مبادلات تجاری برزیل و کشورهای آفریقایی بر اساس آخرین داده‌های موجود ۲۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ میلادی بوده است.^۱ بیشتر تمرکز برزیل متوجه کشورهای غرب و جنوب غرب آفریقا که در مجاورت اقیانوس اطلس قرار دارند می‌باشد. جدای از آن پنج کشور پرتغالی زبان آنگولا، موزامبیک، گینه بیسائو، کاپ ورد و سائوتومه پرنسیب به دلیل اشتراکات زبانی و فرهنگی در زمره کشورهای هدف برزیل در قاره آفریقا محسوب می‌شوند.

تصویر ۵- اجلاس برزیل و کشورهای آفریقایی ۲۰۲۴^۲

روسیه، امارات متحده عربی، عربستان و قطر نیز طی یک دهه گذشته سرمایه‌گذاری‌های بزرگی در کشورهای مختلف قاره آفریقا انجام داده و بطور سازمان‌یافته در حال توسعه مناسبات اقتصادی خود با قاره آفریقا می‌باشند.

بخش هفتم: حوزه‌های همکاری ایران و قاره آفریقا

همان‌گونه که اشاره شد جمهوری اسلامی ایران طی چهار دهه گذشته به اهداف کلان خود در قاره

1- Malheiros, 2024:3-4

2- <https://forumbrazilafrika.com>

آفریقا نائل نیامده است با این حال و با در نظر گرفتن پتانسیل بالای ج.ا.ایران؛ زمینه گسترش هرچه بیشتر همکاری خصوصاً در عرصه های ذیل برای دو طرف وجود دارد:

معادن و انرژی: قاره آفریقا با برخورداری از ذخایر گسترده‌ای از منابع طبیعی همچون نفت، طلا، الماس، اورانیوم، مس، فسفات، آلومینیوم و آهن یکی از مهم‌ترین مناطق معدنی جهان به شمار می‌رود. جمهوری اسلامی ایران نیز با برخورداری از دانش فنی، توان مهندسی و تجربه والا در صنایع معدنی و انرژی می‌تواند در قالب سرمایه‌گذاری، استخراج، بهره‌برداری و انتقال فناوری؛ نقش مؤثری در توسعه مناسبات اقتصادی خود با کشورهای آفریقائی ایفا نماید.

کشاورزی: محصولات متنوعی نظیر قهوه، چای، کاکائو، شکر، کائوچو، چوب و دانه‌های روغنی از مهم‌ترین صادرات کشاورزی آفریقا محسوب می‌شوند. همکاری در زمینه واردات این محصولات به ایران و در مقابل انتقال تکنولوژی کشاورزی، تأمین ماشین‌آلات کشاورزی و ارائه آموزش‌های فنی به کشورهای مختلف آفریقایی می‌تواند به سود هر دو طرف باشد.

صنایع تبدیلی و تولیدات صنعتی: با توجه به دانش تخصصی و فناوری ج.ا.ایران در حوزه‌هایی مانند مواد شیمیایی، تجهیزات الکترونیکی و مکانیکی، فولاد، پتروشیمی، پلاستیک، دارو، رنگ و رزین، شوینده‌ها، لوازم آرایشی و بهداشتی، کاشی و سرامیک و مصالح ساختمانی؛ شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی می‌توانند در این عرصه حضور فعالی داشته و زمینه‌ساز صادرات فناوری و راه‌اندازی کارخانجات مشترک در آفریقا شوند.

زیرساخت‌های عمرانی و محیط‌زیستی: جمهوری اسلامی ایران با برخورداری از تجربه موفق در اجرای پروژه‌های زیربنایی می‌تواند در حوزه‌هایی نظیر سازه‌های زیست‌محیطی، تجهیزات تصفیه آب و فاضلاب، حمل و نقل دریایی، ساخت تریلرها و مخازن دیزلی و دیگر پروژه‌های زیربنایی در کشورهای مختلف آفریقایی مشارکت فعالی داشته باشد.

شیلات و آبریز پرووری: با توجه به مرزهای آبی گسترده و منابع دریایی قابل توجه کشورهای مختلف آفریقائی واقع در حاشیه اقیانوس‌های اطلس و هند و دریا‌های مدیترانه و سرخ؛ همکاری در زمینه توسعه شیلات، پرورش ماهی، فناوری‌های آبریز پرووری و صادرات تجهیزات مرتبط می‌تواند فرصت‌های تازه‌ای برای ج.ا.ایران ایران پدید آورد.

تولید و انتقال انرژی: بخش‌های زیرساختی تولید برق، انرژی‌های تجدیدپذیر، توسعه نیروگاه‌های

کوچک و متوسط، تجهیزات تولید انرژی و انتقال آنها، از دیگر حوزه‌های همکاری است که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با بهره‌گیری از شرکت‌های دانش‌بنیان خود نقش مؤثری در کشورهای آفریقائی ایفا نماید.

ارائه خدمات فنی و مهندسی و انتقال فناوری: صدور خدمات فنی مهندسی و مشاوره‌ای به کشورهای آفریقائی و انتقال فناوری در حوزه‌های راه، سدسازی، ساختمان، سیستم‌های آبیاری و بهره‌برداری از منابع طبیعی؛ از دیگر ظرفیت‌هایی است که می‌تواند پیوندهای اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و کشورهای آفریقائی را مستحکم‌تر سازد.^۱

اهمیت این امر بیشتر از آنجا نشأت می‌گیرد که برخلاف رویکرد اغلب کشورهای توسعه یافته در آفریقا که همواره مبتنی بر بهره‌کشی یکجانبه از کشورهای این قاره شامل صدور کالاهای صنعتی و در مقابل خرید ارزان مواد خام و منابع زیرزمینی بوده است، جمهوری اسلامی ایران بر مبنای راهبردی همکاری محور اجرای طرح‌های بلندمدتی که برای هر دو طرف سودمند و منافع پایداری ایجاد کند را در سرلوحه فعالیت‌های خود قرار داده است. جدای از آن هدفمندسازی فعالیت‌های عمرانی صنعتی ایران در بخش‌های مختلف آفریقا علاوه بر منافع دوجانبه، می‌تواند بخشی از مشکلات اقتصادی جمهوری اسلامی منجمله بحث اشتغال زائی و کارآفرینی برای نسل جوان را از طریق بکارگیری نیروهای متخصص داخلی در پروژه‌های عمرانی انجام شده توسط شرکت‌های ایرانی در آفریقا را نیز به بهترین صورت ممکن مدیریت و مرتفع سازد. به موازات آن تقویت این روند موجبات تقویت جایگاه ایران در مسیر همکاری‌های جنوب-جنوب و گسترش نفوذ اقتصادی و سیاسی جمهوری اسلامی در قاره‌ای که آینده اقتصاد جهان به آن گره خورده است را فراهم می‌آورد.

بخش هشتم: آسیب شناسی مناسبات اقتصادی ایران و کشورهای قاره آفریقا

۱- فرصت‌ها

همان گونه که اشاره شد قاره آفریقا قاره فرصت‌های بی‌شمار برای تجارت شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی و فراهم آوردن زمینه مناسب برای کارآفرینی و اشتغال متخصصان دانشگاهی کشور محسوب می‌گردد. در این راستا بهره‌گیری از فرصت‌های ذیل می‌تواند شرایط مطلوب و پایداری را برای تحقق اهداف راهبردی جمهوری اسلامی ایران در قاره آفریقا در میان مدت و بلند مدت فراهم آورد:

1- <https://www.iaecc.ir>

- بازار مناسب آفریقا برای فعالیت شرکت های ایرانی دست اندرکار در کشاورزی در زمینه انتقال تجربه و فناوری نوین کشت و زرع، تراکتور و دیگر ماشین آلات کشاورزی؛
- استقبال دولت های آفریقائی از سرمایه گذاری شرکت های تخصصی دولتی و خصوصی ایرانی در خصوص اکتشاف و استخراج معادن؛
- تضمین دولت های آفریقایی به شرکت های خارجی در زمینه بهره برداری و بازگشت سرمایه؛
- فراهم آمدن تسهیلات قابل توجه و توسعه مشوق های مالی و غیرمالی متنوع در اعطای مجوزهای مربوطه به شرکت های خارجی سرمایه گذار در اکثر کشورهای آفریقایی از سال ۲۰۱۰ میلادی؛
- رشد فزاینده ضریب نفوذ تلفن های ثابت و همراه در قاره آفریقا و استقبال کشورهای آفریقایی از شرکت های مخابراتی پیشرفته خارجی؛
- امکان سرمایه گذاری شرکت های پیشرفته مخابراتی و اینترنتی ایران در کشورهای مختلف آفریقایی؛
- امکان سرمایه گذاری مناسب شرکت های دولتی و خصوصی ایران در بخش های صنعت برق و انرژی، استخراج طلا، ذغال سنگ، معادن، تاسیس پالایشگاه و تجهیزات مربوطه به آن در بسیاری از کشورهای آفریقایی؛
- استقبال و حمایت دولت های آفریقایی از تاسیس مرکز تجاری ایران و ارائه تسهیلات و یزای تجاری به بازرگانان ایرانی؛
- وجود ساختار قدرتمند آموزش عالی و شبکه گسترده ای از دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی در بسیاری از کشورهای آفریقایی که از برقراری ارتباط علمی دانشگاهی با دانشگاه های ج.ا.ایران استقبال می کنند؛
- علاقه فراوان شرکت های دولتی و خصوصی قاره آفریقا به محصولات فناورانه شرکت های دانش بنیان و استارتاپ ایرانی بویژه در عرصه های فناوری اطلاعات و ارتباطات و نرم افزارهای رایانه ای، برق و الکترونیک و سخت افزارهای رایانه ای، زیست فناوری، تجهیزات پیشرفته ساخت و تولید آزمایشگاهی، صنایع غذایی، عمران و حمل و نقل، برق، معدن، کشاورزی و آب و هوا؛
- حضور جمعیت گسترده مسلمان و اقلیت شیعه در شرق، غرب و شمال آفریقا و امکان بهره

گیری از پتانسیل و ظرفیت های آنان در زمینه توسعه مناسبات اقتصادی ایران و کشورهای مختلف آفریقایی با توجه به علاقه فراوان مسلمانان این کشورها به جمهوری اسلامی ایران؛

- پتانسیل بالای ج.ا.ایران در صادرات گروه کالایی سوخت ها و روغن های معدنی، مواد پلاستیکی و مشتقات آن و محصولات پتروشیمی و شیمیائی مورد نیاز کشورهای آفریقایی؛
- امکان صدور خدمات و سرمایه گذاری در حوزه های زیربنایی شامل حمل و نقل و انرژی، ارتباطات و اطلاعات و منابع آب به کشورهای مختلف آفریقایی با همکاری و اخذ منابع مالی از بانک توسعه آفریقا؛

- بهره گیری از مکانیسم منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا اعم از نرخ مالیات و تعرفه های کمتر، امکان صادرات کالا به چند کشور منطقه، کاهش هزینه ها و ریسک حمل و نقل، پیاده سازی قوانین ساده گمرکی و سیستم گمرکی دوستدار مشتری در راستای دسترسی مناسب به بازارهای آفریقایی و توسعه همکاری های تجاری در زمینه کالاها و خدمات^۱.

۲- تهدیدها

- تداوم پروژه ایران هراسی و شیعه هراسی غرب در قاره آفریقا؛
- تداوم ارائه تصویر نامطلوب از قاره آفریقا در رسانه های ایرانی و غربی^۲؛
- اقدامات تخریبی گروه های معاند ج.ا.ایران نظیر احمدیه و بهائی ها در ترسیم چهره ای مخدوش از جمهوری اسلامی ایران در قاره آفریقا؛
- سرمایه گذاری ده ها میلیارد دلاری عربستان سعودی و امارات متحده عربی در کشورهای آفریقایی و اقدامات غیرمستقیم این کشورها برای کاهش سطح نفوذ سیاسی اقتصادی فرهنگی ایران در آفریقا^۳؛

۱- منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (African Continental Free Trade Area) پس از سازمان تجارت جهانی (WTO) بالاترین سطح مشارکت کشورها را دربرگرفته و موجبات افزایش حجم تجارت بین کشورهای قاره آفریقا را فراهم آورده است. این موافقت نامه منطقه ای در نظر دارد تا سال ۲۰۲۸ میلادی از واحد پول تجاری مشترکی بهره برداری نماید. استفاده از زبان بومی واحد، کنترل گردش کالا و خدمات از طریق یک مکانیزم مشترک، لغو تدریجی تعرفه ها تا پایان دهه ۲۰۲۰ میلادی و جلوگیری از خام فروشی محصولات کشاورزی معدنی و دامداری بر مبنای منافع کشورهای عضو منطقه آزاد از اولویت های منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا محسوب می گردد.

۲- عمدتاً به دلیل تأثیرپذیری غیرمستقیم رسانه های ایرانی از شبکه های خبری غربی که همواره تلاش کرده اند چهره مخدوشی از قاره آفریقا و مردمان این سرزمین پهناور را به تصویر کشند.

۳- البته سرمایه گذاری عظیم قطر و عمان در تقابل با ایران قرار ندارد و این امر عمدتاً نشأت گرفته از روابط سیاسی خوب این دو کشور با جمهوری اسلامی ایران است.

- وجود لایه های پنهان لابی اسرائیل در آفریقا و کارشکنی های این لابی علیه توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران و کشورهای مختلف آفریقایی؛
- اقدامات کشورهای غربی خصوصا ایالات متحده و اعمال فشار محسوس و نامحسوس علیه دولت های آفریقایی مبنی بر کاهش سطح روابط اقتصادی با جمهوری اسلامی ایران؛
- ناخرسندی مسیحیان پشت پرده حاکمیت از روابط گرم و حسنه ایران و کشورهای مسلمان آفریقایی و تلاش برای کمرنگ ساختن تدریجی مناسبات سیاسی و اقتصادی این کشورها با ایران از طریق متهم ساختن جمهوری اسلامی ایران به حمایت از جریانات تندروی اسلامی در آفریقا؛
- تحریکات برخی گروه های افراطی اسلام گرا وابسته به جریانات وهابی تکفیری در آفریقا که مخالف توسعه روابط جمهوری اسلامی ایران و کشورهای مختلف آفریقایی می باشند.
- عدم هماهنگی شرکت های خصوصی ایرانی با سفارتخانه های ج.ا.ایران در زمینه صادرات و واردات و فعالیت های اقتصادی در کشورهای مختلف آفریقایی؛
- تیرگی های مقطعی مناسبات سیاسی ج.ا.ایران با برخی کشورهای قاره آفریقا^۱؛
- فساد اداری کشورهای آفریقایی و برخی موانع گمرکی موجود.

۳- نقاط قوت

- تأسیس شورای عالی آفریقا (۱۳۷۵)^۲؛
- تأسیس شورای همکاری های اقتصادی ایران و آفریقا (۱۳۷۹)؛
- تغییر رویکرد برخی کشورهای آفریقایی به ایران در دوره کوتاه پسابرجام؛
- احیاء ستاد آفریقا با هدف پیگیری طرح های جدید در راستای تقویت و سرعت بخشیدن به

۱- به عنوان مثال قطع رابطه سیاسی ایران با رژیم نژادپرست آفریقای جنوبی (۱۳۵۷ تا ۱۳۷۲ شمسی)، قطع رابطه سیاسی ایران با مصر (از ۱۳۵۸ شمسی) ، قطع مناسبات دیپلماتیک نیجریه با ایران (۱۳۵۸ تا ۱۳۶۶ شمسی) ، قطع رابطه سیاسی گامبیا با ایران (۱۳۸۹ تا ۱۴۰۳ شمسی) ، قطع رابطه همزمان سودان سومالی کومور و جیبوتی با ایران-تحت فشار و تطمیع عربستان سعودی- (از سال ۱۳۹۷ شمسی) ، قطع مناسبات دیپلماتیک مراکش با ایران (از سال ۱۳۹۷ شمسی)

۲- شورای عالی آفریقا در سال ۱۳۷۵ شمسی و پس از پایان سفر آیت الله هاشمی رفسنجانی رئیس جمهور وقت ایران به چند کشور آفریقایی و با هدف گسترش هدفمند مناسبات اقتصادی ایران با کشورهای آفریقایی تأسیس گردید.

همکاری‌های اقتصادی، تجاری و سرمایه‌گذاری با آفریقا؛

- شناسایی زمینه‌های جدید همکاری و افزایش حجم روابط تجاری و اقتصادی با قاره آفریقا در دوره پسابرجام؛
- همکاری وزارتخانه‌های اقتصادی دولت با سفرای آفریقایی با هدف عملیاتی کردن تصمیمات ستاد آفریقا و تحرک بخشیدن به روابط تجاری جمهوری اسلامی ایران و آفریقا در عرصه‌های مختلف علمی، انرژی، بهداشت و درمان و تأسیسات زیربنایی؛
- تغییر نسبتاً تدریجی دیدگاه منفی بخش خصوصی در مورد آفریقا؛
- افزایش حضور شرکت‌های ایرانی در نمایشگاه‌های تجاری کشورهای کنیا، زامبیا، تانزانیا، زیمبابوه، موزامبیک، آفریقای جنوبی، اتیوپی، نیجریه و ... طی دهه گذشته؛
- تأسیس مراکز تجاری ایران و استقرار رایزنان بازرگانی در برخی از کشورهای آفریقا؛

۴- نقاط ضعف

- عدم اجرائی شدن بخش قابل توجهی از اهداف عالی "شورای عالی (ستاد) آفریقا" از سال ۱۳۷۵ تا کنون؛
- کمبود نقدینگی برای بهره‌برداری از معادن، برقراری خطوط تولید و اجرای پروژه‌های فنی در آفریقا؛
- ذهنیت منفی ایرانی‌ها در مورد حضور در قاره آفریقا؛
- عدم اطلاع رسانی شفاف در خصوص ظرفیت‌های بالای تجاری قاره آفریقا؛
- فقدان زیرساخت‌های لازم برای حضور فعال و موثر بخش خصوصی در آفریقا؛
- توجه به سیاست‌های اعلامی حداکثری و اعمالی حداقلی؛
- عدم عملیاتی شدن صدها یادداشت تفاهم و موافقت نامه تجاری از ابتدای انقلاب تا کنون؛
- عدم بهره‌گیری از پتانسیل بالای ج.ا.ایران در بخش صنعت نفت؛

۱- شورای عالی آفریقا پس از نزدیک به یک دهه و نیم رکود در اوایل دهه ۱۳۹۰ شمسی به ستاد آفریقا تغییر نام داده و وارد دوره جدیدی از فعالیت خود گردید.

- عملی نشدن برخی وعده‌های ج.ا.ایران در بخش‌های صنعتی؛
- عدم وجود هماهنگی بین سیاست‌های داخلی و خارجی ایران در ارتباط با آفریقا؛
- رقم پایین صادرات ج.ا.ایران به کشورهای آفریقایی؛
- تداوم تحریم‌های بین‌المللی به رهبری آمریکا علیه ج.ا.ایران و تاثیر نامطلوب آن بر مناسبات اقتصادی ایران و قاره آفریقا؛
- عدم تدوین و طراحی استراتژی مشخص در توسعه ارتباطات تجاری با آفریقا؛
- عدم وجود نقشه جامع اقتصادی ایران و آفریقا؛
- عدم حمایت دولت از بخش خصوصی در رابطه با تجارت با قاره آفریقا؛
- وجود مشکلاتی بنیادی در زیرساخت‌های اقتصادی کشور نظیر روابط بانکی، حمل و نقل، خط مستقیم کشتیرانی و خطوط هوایی؛
- عدم شناخت مناسب شرکت‌های ایرانی از نیازهای کشورهای آفریقایی؛
- فقدان زیرساخت‌های ضروری برای توسعه همکاری‌ها با کشورهای آفریقایی؛
- فعالیت‌های مقطعی ج.ا.ایران در قاره آفریقا و نیمه کاره گذاشته شدن برخی طرح‌های بزرگ اقتصادی^۱؛
- وجود ناهماهنگی بین مراکز اقتصادی فعال دولتی و خصوصی در قاره آفریقا؛
- دولت محور بودن سیاست اقتصادی ایران؛
- عدم مقابله با تبلیغات منفی اسرائیل در قبال حضور ایران در آفریقا؛
- عدم بهره‌گیری از تجربیات موفق دیگر کشورها؛
- خدمات پس از فروش ضعیف برخی کالاهای صادراتی ایران به آفریقا^۲؛
- وجود چالش‌های سیاسی-امنیتی در برخی کشورهای آفریقایی و تاثیرات نامطلوب این ناامنی

۱- به عنوان مثال می‌توان به تعطیلی دفاتر وزارت جهاد سازندگی وقت در کشورهای تانزانیا و سیرالئون و نیمه کاره گذاشتن برخی پروژه‌های اقتصادی عمرانی در دست اجراء در این دو کشور اشاره کرد

۲- به عنوان نمونه می‌توان به خدمات پس از فروش کارخانه موتناژ سمند در سنگال و تراکتور در زیمبابوه اشاره کرد که در وضعیت مناسبی قرار ندارند.

ها بر محیط کسب و کار و سرمایه گذاری؛

- کیفیت نه چندان بالای برخی محصولات تولیدی ایران در مقایسه با تولیدات مشابه ساخت آمریکا و اتحادیه اروپا.

بخش نهم: راهکارهای حضور موفق اقتصادی ج.ا.ایران در آفریقا

با وجود مشکلات اشاره شده؛ تحقق پیشنهادات ذیل می تواند در توسعه مناسبات ایران و کشورهای مختلف آفریقایی بویژه در عرصه روابط اقتصادی بطور جدی راهگشا و نقش آفرین باشد:

- اجرائی سازی تصمیمات کلان ستاد آفریقا مبتنی بر:

۱- تخصیص اعتبار و ضمانت نامهها توسط نهادهای مالی جمهوری اسلامی ایران مانند بانک مرکزی، صندوق ضمانت صادرات و صندوق توسعه مالی به پروژههای در حال انجام در قاره آفریقا؛

۲- تاسیس صرافی و صندوق تهاتر مشترک با آفریقایی ها؛

۳- تصویب بسته حمایتی ویژه توسعه تجارت با قاره آفریقا در ستاد آفریقا؛

۴- لغو یا کاهش مقررات تعهد ارزی برای تجارت با آفریقا؛

۵- توسعه خدمات بانکی و تسهیلات بیمه برای صادرکنندگان بخش های دولتی و خصوصی.

- ترسیم نقشه راه عملیاتی توسعه روابط اقتصادی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت ایران و کشورهای مختلف قاره آفریقا مطابق با واقعیات موجود

- معرفی ظرفیت والای نیروی انسانی تحصیل کرده و خلاق ایرانی فعال در عرصه های مختلف علمی، فناوری، اقتصادی، کارآفرینی و نوآوری به عموم کشورهای آفریقایی و ارائه جدیدترین اطلاعات در خصوص ارتقاء جایگاه ایران در شاخص های جهانی نوآوری (GII) که موجب شده است جایگاه ج.ا.ایران در حوزه برخی از فناوری های کلیدی در بین کشورهای برتر دنیا قرار گیرد.

۱- به عنوان مثال کشورهای ازهم گسیخته و چندپارچه سومالی سودان و لیبی، حضور گروه های افراط گرای اسلامی در کشورهای نیجریه بوركینافاسو و مالی و تداوم جنگ داخلی در کشورهای نظیر سودان، سودان جنوبی، کنگوی دموکراتیک، آفریقای مرکزی، موزامبیک و ... محیط ناامنی را برای سرمایه گذاران خارجی فراهم آورده اند.

- تدوین طرح عملیاتی از سوی مقامات عالی دولت جمهوری اسلامی ایران در خصوص فراهم آوردن زمینه لازم برای اعزام نیروی انسانی متخصص ایرانی به کشورهای آفریقایی خصوصاً در بخش‌های آبرسانی، شبکه توزیع برق، فنی مهندسی، کشاورزی، پزشکی و آموزشی
- توجه جدی به ادامه راهبرد کشت فراسرزمینی در کشورهای منتخب آفریقایی (با در نظر گرفتن هزینه‌های نازل کاشت و برداشت و بویژه نیروی انسانی ارزان در این کشورها)^۱
- در دستور کار قرار دادن سیاست تهاثر کالا به کالا با کشورهای آفریقایی بویژه در خصوص اقلام مزیت دار وارداتی ایران از آفریقا همچون دانه‌های روغنی، پنبه، غلات، مواد معدنی و مواد اولیه صنایع فلزی، فراورده‌های دامی، آبزیان و محصولات کشاورزی و در مقابل صادرات آهن‌آلات، فولاد، قیر، خودرو و قطعات خودرو، ماشین‌آلات کشاورزی، کمباین، تراکتور، پهپادها و دستگاه‌های سم‌پاشی و آبیاری، محصولات پلاستیکی و پلیمری، انواع فرش و موکت و کفش‌ها، انواع مصالح ساختمانی، لوازم خانگی و ... به کشورهای آفریقایی^۲
- بهره‌گیری مناسب از ظرفیت عظیم شرکت‌های نفتی در عرصه‌های شناسایی، استخراج، پالایش و فرآوری محصولات نفتی منابع عظیم نفتی و گازی جدید در برخی از کشورهای آفریقایی^۳
- ورود هدفمند و برنامه‌محور به حوزه‌های تولید انرژی و ساخت نیروگاه‌های برق در کشورهای مختلف آفریقایی^۴
- بهره‌گیری از پتانسیل جوانان آفریقایی دانش‌آموخته و دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های ایران در زمینه اعتمادزایی و تبلیغ مناسب فرهنگ و ظرفیت‌های والای اقتصادی جمهوری اسلامی ایران برای مردم خود
- برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه مدت فنی حرفه‌ای در ایران یا کشورهای منتخب آفریقایی در راستای بهره‌برداری شرکت‌های ایرانی علاقمند به سرمایه‌گذاری از نیروی کار ارزان و جوان آفریقایی^۵

۱- این موضوع در جلسه سال ۱۴۰۲ شمسی ستاد آفریقا نیز مورد تأکید قرار گرفته و اجراء آن به وزارت جهاد کشاورزی محول شده است.

۲- این موضوع در جلسه سال ۱۴۰۲ شمسی ستاد آفریقا نیز مورد تأکید قرار گرفته و اجراء آن به وزارت صمت محول شده است.

۳- این در حالی است که شرکت‌های ایرانی جدای از سابقه طولانی در شناسایی، استخراج، پالایش و فرآوری محصولات نفتی از نظر کیفیت و هزینه انجام پروژه‌ها نیز در شرایط بهتری در مقایسه با شرکت‌های نفتی غربی، روسی و حتی چینی برخوردارند.

۴- دانش فنی ساخت نیروگاه‌های آبی و تولید انرژی در جمهوری اسلامی ایران قابل مقایسه با کشورهای غربی و چین است.

۵- برگزاری دوره تخصصی فنی و حرفه‌ای در ایران برای ۲۰ نفر از جوانان سنگال و اتیوپی از مصوبات آخرین جلسه سال ۱۴۰۳ شمسی ستاد آفریقا بوده است.

- انعقاد قرارداد با کشورهای آفریقایی در زمینه ساخت و ساز و تجهیز بیمارستان‌ها و مراکز درمانی و به موازات آن اعزام و استقرار پزشکان ایرانی در برخی از مراکز درمانی کشورهای آفریقایی^۱
- شناسایی و مطالعه دقیق چگونگی بهره‌گیری از مزایای عضویت کشورهای آفریقایی در برخی توافق نامه‌های تجاری منطقه‌ای و بین‌المللی در راستای استفاده از تسهیلات در نظر گرفته شده برای شرکت‌های خارجی
- عملیاتی‌سازی راهبرد تاسیس دفتر مشترک بانک توسعه صادرات، صندوق ضمانت صادرات و مجموعه شرکت‌های خدمات فنی مهندسی در یکی از کشورهای آفریقایی و ارائه کلیه خدمات مرتبط با ضمانت نامه‌های بانکی و بیمه به شرکت‌های ایرانی و آفریقایی از این طریق^۲
- امضاء قراردادهای همکاری‌های علمی فناوری بین معاونت علمی ریاست جمهوری و سازمان‌های مشابه در کشورهای آفریقایی خصوصاً در حوزه گردشگری هوشمند، همکاری‌های استارت‌آپی، فناوری‌های نوظهور و هوش مصنوعی^۳
- ورود هدفمند موسسات ایرانی به حوزه همکاری با کشورهای آفریقایی در عرصه خدمات گردشگری و حیات وحش^۴
- معرفی چهره واقعی قاره آفریقا از نقطه نظر فرهنگی، تمدنی و امنیتی به بخش خصوصی و موسسات دولتی
- تدوین برنامه جامع آسیب‌شناسی ظرفیت‌های اقتصادی ایران و آفریقا (ضعف‌ها، نقاط قوت، فرصت‌ها و تهدیدات) توأم با تقویت برنامه همکاری با کشورهای هدف‌گذاری شده در مناطق چهارگانه شمال، جنوب، شرق و غرب آفریقا

۱- شرکت‌های دانش بنیان ایرانی می‌توانند با بهره‌گیری از تجربه حضور چند ده ساله هلال احمر ایران در برخی کشورهای آفریقایی در این حوزه وارد عمل شده و در زمینه ساخت و ساز و تجهیز بیمارستان، صادرات دارو و تجهیزات بیمارستانی و همچنین اعزام و استقرار پزشکان در این کشورها فعالیت داشته باشند.

۲- انجام این کار بدلیل تحریم‌ها و عدم پوشش کشتی‌های ایرانی و محموله‌های تجاری توسط شرکت‌های بین‌المللی بیمه از یک سوی و جلب اعتماد طرف آفریقایی از اهمیت زیادی برخوردار است.

۳- خصوصاً با توجه به پیشرفت‌های ایران در هوش مصنوعی و امکان انتقال برخی از مطالعات علمی و تجربیات حاصله در این حوزه ناشناخته به کشورهای آفریقایی

۴- بخش قابل توجهی از درآمد سالانه کشورهای آفریقایی از طریق توریسم و گردشگری تأمین می‌شود و توسعه سرمایه‌گذاری در حوزه‌های گردشگری و حیات وحش برای دولت‌های آفریقایی اهمیت زیادی دارد.

- عملیاتی سازی برنامه راهبردی چشم انداز افزایش سالانه ۲۰ درصد صادرات به قاره آفریقا و به موازات آن تلاش برای اجرایی ساختن موافقت نامه های اقتصادی موجود میان ایران و کشورهای آفریقایی^۱ و ایجاد زیرساخت های لازم برای کمک به توسعه صادرات به کشورهای مختلف آفریقایی
- فراهم آوردن زیرساخت های لازم برای حضور فعال و موثر موسسات شرکت های خصوصی در آفریقا به همراه ارائه تسهیلات و رفع حداقل بخشی از موانع گمرکی موجود در خصوص صادرات کالاهای مختلف به مناطق چهارگانه شمال، جنوب، شرق و غرب آفریقا
- تاسیس خطوط هوایی منظم، پایدار و مستمر به کشورهای مختلف آفریقایی^۲
- ایجاد خطوط کشتیرانی ثابت در مناطق چهارگانه شرق، غرب، شمال و جنوب آفریقا^۳
- معرفی کامل دانش بالای فنی ج.ا.ایران در عرصه های مختلف صنعتی به کشورهای مختلف آفریقایی (سدسازی، منابع نفت و گاز، خودرو، ماشین آلات کشاورزی، ساخت نیروگاه، کشف میادین نفتی و تولید انرژی خورشیدی، توسعه زیرساخت های شهری و ساخت و ساز)
- بررسی دقیق "مدل چینی توسعه در آفریقا" و "راهبرد مناسبات اقتصادی ترکیه، هندوستان و برزیل با قاره آفریقا" در راستای الگوگیری از شاخصه های مثبت سیاست های اقتصادی کشورهای رقیب در قبال آفریقا
- آسیب شناسی دلایل عدم موفقیت راهبردهای اقتصادی ایران در قاره آفریقا طی سه دهه اخیر بر مبنای مطالعات و پژوهش های کاربردی و ارائه اطلاعات شفاف و واقع بینانه حاصله به بخش خصوصی علاقمند به سرمایه گذاری در آفریقا
- تلاش برای تغییر نگرش منفی بخش خصوصی در ورود به قاره آفریقا از طریق معرفی ساختار اقتصادی، صنعتی، نظام مالی و بانکی کشورهای مختلف آفریقائی به بخش خصوصی ایران بر اساس جدیدترین اطلاعات موجود

۱- متأسفانه اکثر این موافقت نامه ها بر روی کاغذ مانده و اقدامی برای عملیاتی سازی آنها صورت نگرفته است.

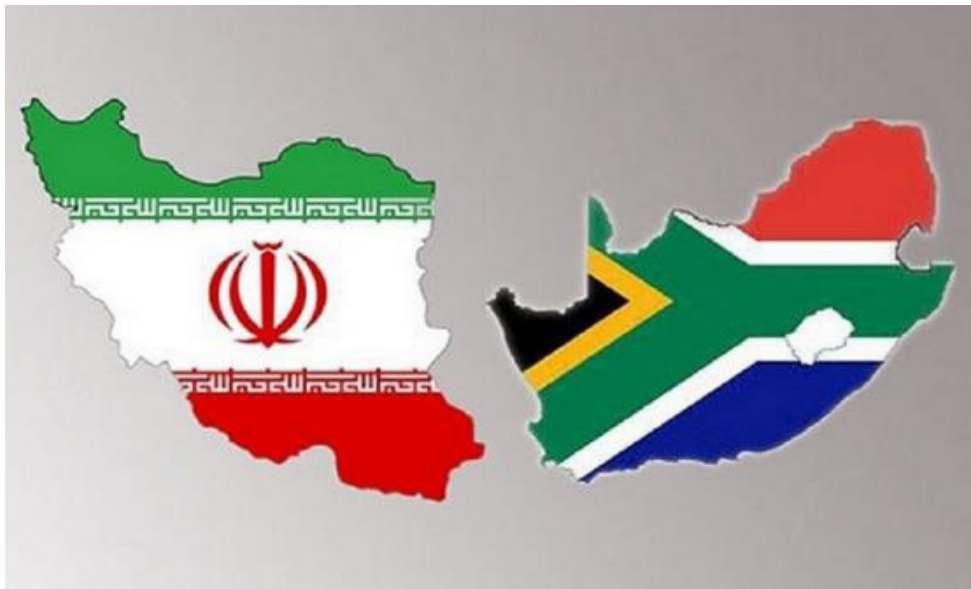
۲- برقراری خط پروازی مستقیم به مناطق مختلف آفریقا از طریق شرکت های هواپیمایی ج.ا.ایران و همچنین استفاده از خطوط پروازی کشورهای آفریقایی و به موازات آن برنامه ریزی برای حل مشکل سوختگیری هواپیماهای ایرانی و یا امکان ذخیره سازی سوخت در چند کشور آفریقایی

۳- توسعه خط کشتیرانی ج.ا.ایران از لیبی به تونس و الجزایر در شمال آفریقا و تاسیس خط کشتیرانی ثابت ج.ا.ایران به چند کشور هدف گذاری شده در غرب و جنوب آفریقا

- ایجاد ساز و کار مناسب و کارآمد برای عملیاتی نمودن تبادلات مالی و بانکی به روش ایجاد سیستم تهاتر یا صندوق تسویه ارزی
- تاسیس دبیرخانه دائمی "اجلاس همکاری های ایران و آفریقا" و برگزاری منظم و ادواری "اجلاس همکاری های ایران و آفریقا" در ایران و کشورهای منتخب آفریقایی
- ایجاد روابط کارگزاری (روابط مستقیم بانکی) بانک مرکزی ج.ا.ایران با کشورهای هدف در آفریقا
- ارائه خدمات تأمین مالی تجارت و ضمانت متقابل بر بستر روابط کارگزاری ایجاد شده (مدل اعتبار خریدار بر پایه روابط کارگزاری متقابل بانک و صندوق ضمانت توسط صندوق توسعه ملی و صندوق ضمانت صادرات)

فصل دوم: فرصت های طلایی آفریقای جنوبی برای جمهوری اسلامی ایران

نقشه ۲- آفریقای جنوبی و ایران

کشور آفریقای جنوبی یکی از مهم ترین کشورهای آفریقایی از نظر سیاسی و اقتصادی محسوب می شود و در این راستا از نخستین روزهای پیروزی انقلاب اسلامی ایران یکی از اولویت های سیاست خارجی ایران را بخود اختصاص داده است. رویکرد دولت نوپای انقلابی ایران در قطع تمام روابط خود با این کشور در پنجمین روز پیروزی انقلاب اسلامی (در دوره حاکمیت سفیدپوستان نژادپرست) و حمایت های جمهوری اسلامی ایران از رزمندگان آفریقای جنوبی در مبارزه صلح آمیز با رژیم آپارتاید

تا زمان انتقال قدرت به سیاه پوستان و تاسیس نخستین دولت ملی دموکراتیک به رهبری نلسون ماندلا ؛ بخش مهمی از حافظه تاریخی حاکمیت و ملت آفریقای جنوبی در قبال جمهوری اسلامی ایران را تشکیل می دهد.

روابط دو کشور ایران و آفریقای جنوبی از سال ۱۹۹۴ میلادی تاکنون همواره روند رو به جلویی را تجربه نموده و با وجود برخی فراز و نشیب ها در مناسبات اقتصادی، روابط سیاسی ج.ا.ایران و آفریقای جنوبی همواره در بهترین جایگاه خود قرار داشته است. مثال بارز آن نیز سفرهای عالی ترین مقامات سیاسی ایران و آفریقای جنوبی به کشور مقابل، امضاء یادداشت تفاهم های متعدد و برگزاری ده ها جلسه کمیسیون مشترک اقتصادی بین دو کشور است که حداقل در مقایسه با روابط ایران با دیگر کشورهای آفریقایی بی نظیر می باشد.

طی دهه های گذشته و علیرغم تحمیل تحریم های بین المللی (به رهبری ایالات متحده آمریکا) علیه ج.ا.ایران، همواره پتانسیل و زمینه همکاری اقتصادی بسیار خوبی بین دو کشور ایران و آفریقای جنوبی وجود داشته و این امر اهمیت توسعه مناسبات طرفین را با توجه به جایگاه و موقعیت منطقه ای هر دو کشور دوچندان ساخته است. توسعه مناسبات اقتصادی دو کشور عمدتاً در بخش های مختلف صنعتی معدنی مناسب و متناسب با ظرفیت های تجاری ایران و آفریقای جنوبی امکان پذیر است و هر دو کشور نیز از زیرساخت های خوبی برای ارتقاء این روابط برخوردارند.

بخش اول: شاخص های طبیعی و اقتصادی

۱- جغرافیا

۱-۱- **جغرافیای طبیعی و انسانی:** جمهوری آفریقای جنوبی با مساحت ۱,۲۱۹,۰۹۰ کیلومتر مربع در منطقه معتدل نیمکره جنوبی و در جنوبی ترین بخش قاره آفریقا واقع شده است. همسایگان این کشور را از شمال غربی نامیبیا، از شمال بوتسوانا و زیمبابوه، از شمال شرقی موزامبیک و از شرق ایسواتینی (سوازیلند) تشکیل می دهند. اقیانوس های اطلس و هند نیز از جنوب، جنوب غربی و شرق این کشور را در بر گرفته اند.^۱ جمعیت آفریقای جنوبی بر اساس آخرین تخمین سال ۲۰۲۵ میلادی ۶۴/۷۴۷/۳۱۹ نفر است.^۱

۱-۲- **پایتخت و شهرهای عمده:** پایتخت آفریقای جنوبی شهر پرتوریا است و مقر مجلس ملی

این کشور در شهر کیپ تاون قرار دارد. شهر بلوئم فونتن مرکز قضایی آفریقای جنوبی محسوب می‌شود و ژوهانسبورگ بزرگ‌ترین شهر کشور و مرکز اصلی فعالیت‌های اقتصادی آفریقای جنوبی است. دیگر شهرهای مهم این کشور عبارتند از: دوربان و پیتربورگ.^۱

۳-۱- مجلس: آفریقای جنوبی دربرگیرنده ۲ مجلس اعیان (شورای ملی استان‌ها) و عوام (مجمع ملی آفریقای جنوبی) است. انتخابات هر دو مجلس هر ۵ سال یک بار برگزار می‌شود و بر اساس قانون اساسی این کشور رهبر حزب اکثریت در مجمع ملی آفریقای جنوبی عهده‌دار پست اجرایی ریاست جمهوری خواهد شد. نظام سیاسی این کشور مبتنی بر سیستم پارلمانی است با این حال برخلاف روش معمول در جمهوری‌های پارلمانی پست‌های ریاست دولت و ریاست کشور در رئیس جمهور منتخب پارلمان ادغام شده است.^۲

۲- وضعیت اقتصادی

۱-۲- اقتصاد: کشور آفریقای جنوبی با دارا بودن زیرساخت‌های بسیار مستحکم اقتصادی و مالی پیشرفته (انرژی، ارتباطات، حمل و نقل، امور حقوقی، امور مالی و بازار بورس^۳) ساختار نسبتاً پیشرفته بانکی و نظام مدرن توزیع موثر کالا؛ بسیاری از شاخص‌های کشورهای توسعه‌یافته را خصوصاً در بخش‌های اقتصادی تولیدی و صنعتی در خود جای داده است. از این روی در حال حاضر از آفریقای جنوبی به عنوان ابر قدرت قاره آفریقا، دومین اقتصاد بزرگ این قاره پس از نیجریه و اقتصادی نوظهور با درآمد متوسط مبتنی بر عرضه فراوان منابع طبیعی یاد می‌شود.^۴ بخش عمده زیرساخت‌های اقتصادی کشور آفریقای جنوبی متکی بر معادن، صنایع و کشاورزی است. سیاست دولت آفریقای جنوبی نیز از زمان انتقال قدرت به سیاهان همواره بر توسعه سیاست اقتصاد بازار آزاد، خصوصی سازی و فراهم نمودن شرایط مطلوب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی متمرکز بوده است. در راستای این سیاست گذاری نوین اقتصادی؛ تولیدات صنعتی کشور در سال ۲۰۲۲ میلادی ۲۹ درصد از ارزش افزوده تولید ناخالص ملی آفریقای جنوبی را بخود اختصاص داده^۵ و این کشور با اختصاص ۳۰ درصد از کل تولید ناخالص داخلی، ۴۵ درصد تولیدات معدنی، ۴۰ درصد تولیدات صنعتی و ۵۰ درصد انرژی

1- <https://www.gov.za>

2- <https://www.parliament.gov.za>

۳- بازار بورس آفریقای جنوبی «JSE» از نظر کل سرمایه‌گذاری و بویژه بهره‌مندی از بورس اوراق بهادار قدرتمند هفدهمین بازار سهام بزرگ دنیا محسوب شده و ایفاگر نقش مهمی در جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی است.

4- <https://www.statssa.gov.za>

۵- تولید ناخالص ملی آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۳ میلادی ۸۱۲ میلیارد دلار بر حسب برابری قدرت خرید بوده است.

قاره آفریقا به خود در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین و پیشرفته‌ترین اقتصادهای این قاره بشمار می‌رود.^۱

از نظر صنعتی کشور آفریقای جنوبی یکی از کشورهای صنعت محور جهان محسوب گشته و کشاورزی مدرن، انبوه صنایع سنگین و ساخت و تولید ماشین آلات مختلف؛ آن را به یکی از کشورهای منحصربفرد قاره آفریقا مبدل ساخته است. مهم‌ترین صنایع آفریقای جنوبی عبارتند از: آهن و فولاد^۲ و مواد شیمیایی، تولیدات راه آهن و واگن قطار، تجهیزات و ماشین آلات معدنی، صنایع نفت و گاز^۳ و تولید سوخت ترکیبی^۴، مونتاژ و ساخت خودرو^۵، صنایع نظامی، هلیکوپترسازی، صنایع ذوب آهن، صنایع غذایی، کشتی‌سازی، نساجی، مخابرات، صنایع پلاستیک‌سازی، تولید فسفات و کود شیمیایی، صنایع الکترونیکی و محصولات مصرفی.^۶

صنعت گردشگری آفریقای جنوبی نیز به دلیل جاذبه‌های توریستی و تنوع زیستی فراوان از شهرت جهانی برخوردار بوده و با درآمد سالانه حدود ۳ میلیارد دلار چهارمین صنعت بزرگ و رو به رشد این کشور محسوب می‌شود.^۷

۲-۲- معادن: آفریقای جنوبی از لحاظ منابع معدنی یکی از غنی‌ترین کشورهای جهان به شمار می‌رود و بخش معدن و صنایع وابسته به آن از منابع اصلی درآمد این کشور محسوب می‌گردد. مهم‌ترین معادن این کشور عبارتند از: طلا، الماس، اورانیوم، کنسانتره زیرکونیوم، روتایل، اکسید تیتانیوم، کنسانتره آنتیموان، پلاتین، کرومیت، سنگ مرمر، ذغال سنگ، سنگ آهن، منگنز، نیکل، فسفات، قلع، مس، وانادیوم، نمک، گاز طبیعی و نقره.^۸ این منابع طبیعی نقش مهمی در توسعه اقتصادی آفریقای جنوبی و تأمین بخشی از مواد اولیه صنایع جهانی را برعهده دارند.

1- www.World Bank.org

۲- - فرآورده‌های فولاد و آلیاژهای آهنی مهم‌ترین صنایع بنیادی این کشور را تشکیل می‌دهند.

۳- - کمپانی بزرگ ساسول یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های نفتی جهان است که پروژه‌های گازی و نفتی بزرگی را در مناطق مختلف جهان به ویژه در زمینه تبدیل ذغال به گاز مایع برعهده دارد.

۴- - سوخت ترکیبی سوختی مایع و برخی اوقات گازی شکل است که از ترکیب گازی مونو اکسید کربن و هیدروژن و تبدیل مواد اولیه جامد نظیر ذغال یا زیست توده به گاز مایع یا تغییر شکل گاز طبیعی بدست می‌آید.

۵- - صنعت اتومبیل‌سازی و قطعات یدکی وابسته در حال حاضر ۱۰ درصد صادرات این کشور را تشکیل می‌دهد.

6- Antonio, et al, 2021:9-12

7- <https://www.southafrica.net>

۸- - آفریقای جنوبی با دارا بودن معادن غنی، بزرگ‌ترین تولیدکننده و صادرکننده طلا، کروم و پلاتین و دومین تولیدکننده منگنز در جهان است. این کشور دارای ۴۰ درصد از کل ذخایر طلای جهان و ۲۰ درصد از کل تولید طلا در جهان می‌باشد و ۷۰٪ از کل ذخایر پلاتین و کروم جهان را در خود جای داده است. www.sptth.acirfAhtuoS/moc.acinnatirb

۳- مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی

۱- ۳- مناسبات سیاسی: هرچند نخستین ارتباطات ایران و کشور آفریقای جنوبی به دوره تبعید کوتاه مدت رضا شاه پهلوی به این کشور و اقامت کوتاه مدت در دو شهر دوربان و ژوهانسبورگ باز می‌گردد^۱ با این حال تاریخ روابط خارجی ایران و آفریقای جنوبی در حوزه های سیاسی و اقتصادی به دوره پهلوی دوم و بطور مشخص به دهه ۱۳۴۰ شمسی باز می‌گردد. در سال ۱۳۴۹ شمسی و با اوج گرفتن روابط اقتصادی دو کشور؛ روابط رسمی بین ایران و رژیم آپارتاید آفریقای جنوبی برقرار شد و هر دو کشور نسبت به افتتاح سرکنسولگری در پایتخت های کشور مقابل اقدام کردند.^۲

پس از آغاز مناسبات دیپلماتیک؛ روابط سیاسی و اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی به نحو چشمگیری افزایش یافت و قراردادهای متعددی در زمینه صنعت نفت، معادن، بازرگانی و همکاری های علمی فرهنگی بین دو کشور امضاء شد. در دهه ۱۳۵۰ شمسی (تا پایان بهمن ۱۳۵۷ ه.ش) مناسبات ایران و دولت نژادپرست آفریقای جنوبی بدلیل گرایش هر دو دولت به سمت غرب و حفظ منافع ایالات متحده آمریکا در بهترین سطح قرار داشت و ایران بزرگ ترین تأمین کننده نفت دولت نژادپرست آفریقای جنوبی (که در تحریم ظاهری کشورهای غربی بسر می برد) بشمار می رفت و نود تا نود و هشت درصد نفت مورد نیاز صنایع و کارخانجات این کشور را تأمین می کرد.^۳ در مقابل دولت پهلوی مقادیر زیادی اسلحه، فولاد، اورانیوم، سنگ آهن، استیل، سیمان، ذرت، شکر و برخی محصولات کشاورزی از آفریقای جنوبی وارد می کرد و مبادلات تجاری بین دو کشور در اوج رونق خود بود.^۴ علاوه بر آن بین ایران و آفریقای جنوبی قراردادهای امنیتی نیز وجود داشت و برخی از نیروهای ساواک دوره های عالی امنیتی را در این کشور سپری می کردند. عمده ترین دلایل رژیم پهلوی برای افزایش روابط سیاسی و اقتصادی با رژیم نژادپرست آفریقای جنوبی در آن دوره عبارت بود از: همسو بودن در گرایش به جهان غرب، موقعیت ایران در خلیج فارس به عنوان ژاندارم غرب در منطقه و نقش آفریقای جنوبی در جنوب آفریقا، تاکید آمریکا بر لزوم تشکیل مثلث ایران آفریقای جنوبی و اسرائیل و علاقه

۱- پس از اشغال ایران توسط متفقین در ۲۵ شهریور سال ۱۳۴۱ شمسی رضاشاه ابتدا به جزیره موریس تبعید گردید و پس از اقامتی پنج ماهه در این جزیره کوچک، به آفریقای جنوبی انتقال یافت و تا زمان مرگ خود که حدود دو سال و نیم پس از منتقل شدن به این کشور صورت گرفت در ۴ مرداد ۱۳۲۳ شمسی در ژوهانسبورگ درگذشت.

۲- موحدی قمی، ۱۳۸۸: ۷۲-۷۳

۳- شرکت ملی نفت ایران در سال ۱۳۴۶ شمسی در قراردادی متعهد شده بود بمدت پانزده سال هفتاد درصد از نفت مورد نیاز پالایشگاه ناتروف برابر با ۲۵/۰۳۵/۰۰۰ تن متریک نفت خام تأمین نماید. آفریقای جنوبی نیز در مقابل تأمین اورانیوم و فولاد صنایع ایران را تعهد کرده بود.

۴- در سال های نخست و میانی دهه ۱۳۵۰ هجری شمسی روابط دو کشور در اوج گرمی قرار داشت و دولت پهلوی پس از تحریم نفتی سال ۱۹۷۳ میلادی تا بهمن ۱۳۵۷ ه.ش بیش از نود درصد از واردات نفت آفریقای جنوبی را تأمین می کرد. (نصیری، ۱۳۸۸: ۳۵)

خاص خانواده پهلوی به آفریقای جنوبی به عنوان تبعیدگاه و محل درگذشت رضا شاه.^۱ مناسبات ایران و آفریقای جنوبی تا آخرین روزهای حیات رژیم پهلوی بسیار گرم و حسنه بود و حتی زمانی که شاه مخلوع در آخرین ماه‌های زندگی خود دربدر به دنبال کشوری برای اقامت بود آفریقای جنوبی به دفعات آمادگی خود را برای میزبانی از وی اعلام کرد.^۲

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، دولت نوپای انقلابی به دستور مستقیم حضورت امام (ره) روابط خود را در کلیه زمینه‌ها با دولت نژادپرست آفریقای جنوبی قطع و از صدور نفت به این کشور خودداری کرد. پس از قطع مناسبات ج.ا.ایران با رژیم نژادپرست آفریقای جنوبی؛ دولت نوپای ایران به حمایت از سیاه‌پوستان مبارز آفریقای جنوبی پرداخت و وزارت امور خارجه ضمن برقراری رابطه با گروه‌های مبارز و آزادی‌بخش این کشور، احزاب مهم سیاهان از جمله کنگره ملی آفریقا (ANC) و کنگره پان آفریک (PAC) را مورد پشتیبانی کامل خود قرار داد. جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۳ شمسی (۱۹۹۴ میلادی) پس از انجام انتخابات عمومی و انتخاب آقای ماندلا به عنوان اولین رئیس جمهور دولت دموکراتیک آفریقای جنوبی رسماً روابط خود را با این کشور از سر گرفت. از آن سال تاکنون روابط سیاسی ایران و آفریقای جنوبی در سطح خوبی قرار داشته و ده‌ها هیات عالیرتبه سیاسی اقتصادی و فرهنگی ایران و آفریقای جنوبی منجمله بعضی از روسای جمهور دو کشور از کشور مقابل بازدید بعمل آورده‌اند.^۳ جدای از سفرهای مکرر وزیران امور خارجه و دیگر وزرای دو کشور به پرتوریا و تهران؛ از مهم‌ترین هیات‌های بلندپایه سیاسی ایران که طی دو دهه اخیر از آفریقای جنوبی دیدار نموده‌اند می‌توان به سفر رسمی آیت‌الله هاشمی رفسنجانی به این کشور در سال ۱۳۷۵ شمسی، حضور حجت‌الاسلام خاتمی در اجلاس دوربان (۲۰۰۱ میلادی) و حضور شهید رئیسی در اجلاس سران بریکس (۱۴۰۲ شمسی) اشاره کرد. عالی‌ترین مقامات سیاسی کشور آفریقای جنوبی که طی سه دهه اخیر به ایران سفر کرده‌اند نیز عبارتند از: سفر آقای نلسون ماندلا به ایران در سال‌های ۱۳۷۱ و ۱۳۷۸ شمسی^۴، سفر آقای سیریل رامافوزا معاون رئیس جمهور وقت آفریقای جنوبی به ایران در سال ۱۳۹۴ شمسی و سفر آقای جاکوب زوما رئیس جمهور وقت آفریقای جنوبی به ایران در سال

۱- عرب احمدی، ۱۴۰۲: ۳-۴

۲- علت این امر خشم و کینه دولتمردان وقت رژیم آبارتاید از قطع صادرات نفت ایران بود که مشکلات عظیمی را برای این کشور بوجود آورده بود. (شوکران، ۱۳۸۱: ۴۷۵)

۳- بخشی، ۱۳۹۳: ۲۰۰

۴- البته آقای ماندلا در هر دو سفر فاقد مقام و پست رسمی بود. در سفر اول، وی قبل از انتقال قدرت به سیاهان و به عنوان رهبر کاریزماتیک سیاهان آفریقای جنوبی و رئیس حزب کنگره ملی آفریقا به ایران سفر کرد و در سفر دوم در قالب رئیس جمهور سابق آفریقای جنوبی از ایران دیدار نمود.

۱۳۹۵ شمسی.^۱

در راستای سفرهای رسمی مقامات عالی آفریقایی جنوبی و ایران به تهران و پرتوریا؛ دو کشور تاکنون ده ها کمیسیون مشترک برگزار و بیش از هشتاد موافقت نامه و یادداشت تفاهم در زمینه های سیاسی، اقتصادی، تجاری، قضائی، فرهنگی، بهداشتی، ورزشی و علمی، زنان، اجتماعی و... نیز به امضاء رسانده اند.^۲

۲-۳- مناسبات اقتصادی: در دوره محمدرضا شاه پهلوی بخش عمده مبادلات اقتصادی ایران و رژیم نژادپرست آفریقایی جنوبی در فروش نفت ایران به این کشور و سرمایه گذاری ایران در بخشی از صنایع نفتی آفریقایی جنوبی بویژه خرید ۵/۱۷ درصد از سهام پالایشگاه ساسولبرگ (ناتروف) از یک سوی و در مقابل واردات سنگ آهن، استیل، سیمان، ذرت، شکر و دیگر محصولات کشاورزی، اورانیوم و فولاد از این کشور خلاصه می شد. سازمان انرژی اتمی ایران نیز ۱۵ درصد از سهام شرکت راسینگ را به مبلغ ۴ میلیون دلار خریداری کرده بود.^۳

همان گونه که در سطور بالا اشاره شد در نخستین روزهای پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بدستور مستقیم امام خمینی (ره) روابط سیاسی ایران با آفریقایی جنوبی قطع گردید. به موازات آن و براساس ماده ۱۰ آئین نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات، هرگونه مبادلات بازرگانی با کشورهای آفریقایی جنوبی و اسرائیل به صورت مستقیم و غیرمستقیم ممنوع شد. متعاقب تجدید مناسبات دو کشور که پس از انتقال قدرت به سیاه پوستان در سال ۱۹۹۴ میلادی صورت گرفت توجه به گسترش روابط اقتصادی دو کشور نیز در دستور کار نظام جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. در این ارتباط نخستین کمیسیون عالی مشترک اقتصادی دو کشور در سال ۱۳۷۳ شمسی با هدف توسعه هدمند ایران و آفریقایی جنوبی تشکیل گردید و دیگر جلسات کمیسیون عالی مشترک اقتصادی بین کشورهای ایران و آفریقایی جنوبی در سه دهه اخیر بدفعات در دو کشور برگزار شده است.

۱- عرب احمدی، ۱۴۰۲: ۹

۲- سی پزشک ایرانی نیز در سال های پایانی دهه ۱۳۸۰ شمسی طی موافقت نامه امضاء شده بین وزارت بهداشت آفریقایی جنوبی و وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی ایران بمدت چند سال در بیمارستان های مختلف این کشور به فعالیت های درمانی اشتغال داشتند. برخی از این پزشکان پس از پایان دوره کاری خود، در آفریقایی جنوبی اقامت گزیدند.

۳- در حال حاضر «شرکت سرمایه گذاری ایران» وابسته به وزارت اقتصاد و دارائی مدیریت سهام ایران در این شرکت را برعهده دارد. (عرب احمدی، ۱۳۹۶: ۷-۸)

مهم‌ترین موافقت‌نامه‌های امضا شده بین دو کشور عبارتند از:

- موافقت‌نامه بازرگانی
- موافقت‌نامه علوم و تکنولوژی
- یادداشت تفاهم اتاق‌های بازرگانی و صنایع و معادن ایران و اتاق‌های بازرگانی و صنایع آفریقای جنوبی
- موافقت‌نامه کشتیرانی تجاری و امور دریائی و بندری
- موافقت‌نامه اجتناب از اخذ مالیات مضاعف و تبادل اطلاعات مالیاتی
- موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری‌های خارجی
- موافقت‌نامه حمل و نقل هواپیمایی
- موافقت‌نامه همکاری‌های گمرکی و کمک گمرکی
- موافقت‌نامه همکاری توسعه پروژه‌های مشترک تضمین سرمایه‌گذاری یا بیمه اعتباری طرح‌های مربوطه
- یادداشت تفاهم استاندارد
- یادداشت تفاهم همکاری‌های نفتی
- یادداشت تفاهم همکاری‌های بهداشت دام
- یادداشت تفاهم قرنطینه گیاهی و حفظ نباتات
- یادداشت تفاهم همکاری در خصوص ایجاد مرکز اطلاعات ملی و مبارزه با پولشویی
- یادداشت تفاهم ایجاد بازار سرمایه بین دو کشور
- یادداشت تفاهم همکاری شرکت‌های پتروسا^۱ و شرکت ملی پتروشیمی ایران
- یادداشت تفاهم ایجاد کارگروه مشترک سرمایه‌گذاری

- یادداشت تفاهم همکاری های کشاورزی

- یادداشت تفاهم مدیریت منابع آب

- یادداشت تفاهم همکاری های بیمه ای

- یادداشت تفاهم همکاری پژوهشگاه صنعت نفت و پتروسا

- برنامه همکاری در زمینه فرهنگ و هنر

- یادداشت تفاهم همکاری های دفاعی- نظامی^۱

در راستای برگزاری کمیسیون های مشترک اقتصادی و سیاست گذاری های صورت گرفته، مناسبات و مبادلات اقتصادی تجاری دو کشور مسیر نسبی رو به رشدی را در سه دهه گذشته تجربه کرده است. این در حالی است که بسیاری از مفاد موافقت نامه های همکاری و یادداشت های تفاهم منعقد شده بین دو کشور روی کاغذ باقی مانده و جنبه عملیاتی نیافته است.

هرچند روابط تجاری و صادرات و واردات دو کشور طی دو دهه گذشته در مقایسه با مناسبات اقتصادی ج.ا. ایران با دیگر کشورهای آفریقایی در وضعیت نسبتاً بهتری قرار دارد و در گزارش مرکز توسعه تجارت ایران مجموع صادرات ایران به آفریقای جنوبی در سال ۱۴۰۱ شمسی به رقم نسبتاً مطلوب ۳۰۵ میلیون دلار ارتقاء یافت^۲ با این حال همان گونه که پیشتر ذکر شد با توجه به پتانسیل دو کشور و فرصت های موجود هنوز راه طولانی در نیل به اهداف توسعه ای مبتنی بر گسترش مناسبات اقتصادی دو کشور تا رقم یک میلیارد دلار هدف گذاری شده در پیش است. بر اساس گزارش مرکز پژوهش های اتاق ایران گردش تجاری ایران و آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ میلادی بر مبنای شاخص هایی نظیر تجارت ترجیحی، تجارت آزاد، اتحادیه گمرکی و بازار مشترک در وضعیت مطلوبی قرار نداشته و از مجموع ۵۳/۱۶ میلیارد دلار صادرات ایران، آفریقای جنوبی تنها ۰/۵۷ درصد را به خود اختصاص و در جایگاه پانزدهم شرکای تجاری ایران قرار گرفته است. در حوزه واردات نیز این کشور از مجموع ۵۹/۶۵ میلیارد دلار واردات ایران، با اختصاص ۰/۲ درصد به خود، در جایگاه ۱۱۹ شرکای بازرگانی ایران قرار گرفته است.^۳ طبق گزارش سال ۲۰۲۳ سازمان توسعه تجارت خارجی نیز هیچ یک از دو کشور

1- <https://iccima.ir>

2- <https://tpo.ir>

3- <https://otaghiranonline.ir>

ایران و آفریقای جنوبی به عنوان مقاصد اصلی صادراتی و وارداتی کشور متقابل تعریف نشده اند.^۱

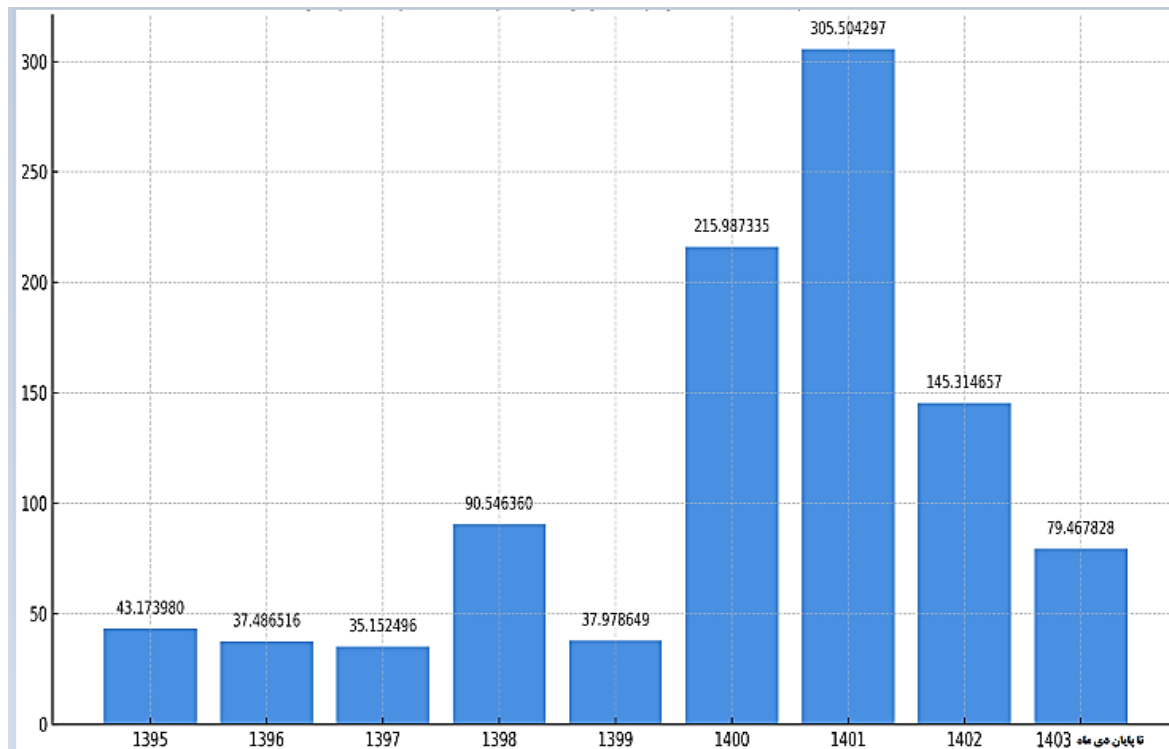
صادرات عمده فعلی ایران به آفریقای جنوبی را اقلام و کالاهای ذیل تشکیل می دهند: فرش و سایر کفپوش ها، ترانسفورماتورهای متوسط و فوق قدرت، قیر، انواع خرما، خمیرهای غذایی، پودر استامینوفن، تراکتور و قطعات یدکی، شیرینی و شکلات و بیسکویت، کاشی و سرامیک، پسته، سنگ های ساختمانی (مرمر، تراورتن، رخام و...) و ظروف و لوازم آشپزخانه. واردات عمده ایران از آفریقای جنوبی نیز عبارتند از: ترکیبات آمالگام، تلمبه های حلزونی، بالابر ها، واکسن های دامپزشکی، سیمان های نسوز، ماشین آلات معدنی و قطعات مربوطه، محصولات نورد شده از فولاد زنگ نزن، آلیاژهای آهن، محصولات نیمه تمام یا فولاد آهنی یا غیر آلیاژی، بازوهای انتقال نیرو از قبیل میل بادامک، میل لنگ، یاتاقان، بلبرینگ و رولربیرینگ، درز بند، واشر و سایر درزگیرها و...^۲

این در حالی است که پتانسیل همکاری اقتصادی عظیمی در حوزه های کلان ذیل بین دو کشور وجود دارد که عمدتاً بدلیل چالش های ناشی از تحریم های اولیه و ثانویه آمریکا علیه ج.ا.ایران و فقدان برنامه ریزی و اراده جدی دولتمردان ج.ا.ایران هنوز وارد فاز اجرایی نشده اند: نفت، پتروشیمی، گاز، ساخت پالایشگاه، ساخت واحدهای تولید الکتریسته از نفت و صنایع وابسته، مواد شیمیایی، فولاد، سازه های زیست محیطی، تجهیزات تصفیه آب و فاضلاب، تریلرها و مخازن دیزلی، حمل و نقل دریایی، کشتیرانی، شیلات و آبرزی پروری، صنایع پتروشیمی، پلاستیک، صنعت ساختمان و مصالح ساختمانی^۳

1- <http://www.tpo.ir>

2- <https://economic.mfa.gov.ir>

۳- - تحریم های آمریکا علیه ایران مانع بزرگی برای توسعه روابط اقتصادی دو کشور در عرصه های راهبردی نظیر نفت، گاز، پتروشیمی و مشتقات آن بشمار می رود. به عنوان مثال پس از امضاء معاهده برجام بین ایران و کشورهای ۵+۱ همکاری های ج.ا.ایران و آفریقای جنوبی در بخش های نفت و گاز بسرعت عملیاتی شد و شرکت ساسول در دو پروژه عظیم پتروشیمی ایران «طرح ۸۰۰ میلیون دلاری ایجاد پالایشگاه تولید پلی اتیلن سبک و متوسط در منطقه عسلویه» و «طرح مشترک ۲ میلیارد دلاری تبدیل گاز به سوخت مایع GTL» حضور یافت. دولت آفریقای جنوبی نیز خواستار مشارکت ج.ا.ایران در ساخت پالایشگاه های پتروشیمی در این کشور شد با این حال پس از خروج یکجانبه آمریکا از برجام و فشار بر کشورهای مختلف؛ شرکت ساسول آفریقای جنوبی ناچار به لغو قراردادهای فیما بین و خروج از ایران گردید.

نمودار ۸- صادرات ایران به آفریقای جنوبی از ۱۳۹۵ تا پایان دی ماه ۱۴۰۳^۱

۳-۳- مناسبات دو کشور در حوزه فناوری اطلاعات و IT

طی دو دهه اخیر توسعه مناسبات دو کشور ایران و آفریقای جنوبی در بخش ارتباطات و فناوری اطلاعات نیز در دستور کار کمیسیون های مشترک دوجانبه قرار گرفته است که اوج آن سرمایه گذاری موفق شرکت ام تی ان^۲ آفریقای جنوبی در ایران در قالب ایرانسل بوده است.^۳ پیشینه حضور فعال شرکت چند ملیتی ام تی ان آفریقای جنوبی در ایران و تاسیس شرکت خدمات ارتباطاتی موسوم به ایرانسل^۴ در ایران که به عنوان یکی از موفق ترین پروژه های مشترک ایران و آفریقای جنوبی در عرصه ارتباطات در نظر گرفته می شود به سال ۱۳۸۴ هجری شمسی باز می گردد. شرکت مخابراتی ایرانسل که با سرمایه گذاری ۵/۱ میلیارد دلاری مشترک گروه ام تی ان (۴۹ درصد) و شرکت گسترش الکترونیک ایران - متشکل از بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی و وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح - (۵۱ درصد) فعالیت خود را از آن سال آغاز کرده طی نوزده سال گذشته به دستاوردهای چشمگیری نائل آمده است. برخی از این

1- <https://service.tccim.ir>

2- MTN

3- www.MTN.org

4- Irancell

پیشرفت‌ها عبارتند از: ارائه سرویس اینترنت همراه 4G با بیشترین سرعت باند پهن در کشور برای نخستین بار، راه اندازی اینترنت نسل چهارم ثابت^۱، فراهم آوردن گسترده ترین شبکه اینترنت پرسرعت بیسیم خانگی و اداری، آزمایش فناوری انتقال صدا بر بستر نسل چهارم تلفن همراه^۲ و کسب عنوان بزرگ ترین اپراتور دیتای ایران.^۳ شرکت خدمات ارتباطاتی ایرانسل در حال حاضر ۲۴/۴ درصد از درآمد کل گروه MTN را با ۴۴/۴ میلیون مشترک و حاشیه سود بالای ۸/۴۲ درصد بخود اختصاص داده و بازار ایران سومین بازار بزرگ MTN است.^۴ ایرانسل به عنوان یک تجربه موفق سرمایه گذاری در حوزه ارتباطات و علیرغم تحریم های بین المللی به رهبری آمریکا و مشکلات ناشی از انتقال سود سهام متعلق به گروه MTN به آفریقای جنوبی، به حضور پویا و فعال خود در ایران ادامه داده و در عمل مشخص ساخته است که در هر شرایطی در ایران باقی خواهد ماند.

بخش دوم: آسیب شناسی مناسبات اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی

۱- فرصت ها

همان گونه که در صفحات قبل اشاره شد آفریقای جنوبی با دارا بودن دومین اقتصاد بزرگ قاره آفریقا و بهره مندی از زیرساخت های بسیار مستحکم اقتصادی و مالی، بسیاری از شاخص های کشورهای توسعه یافته را خصوصاً در بخش های اقتصادی تولیدی و صنعتی در خود جای داده است. به موازات آن این کشور ایفاگر نقش ابرقدرت منطقه ای در جنوب آفریقا و دروازه ورود به بازارهای کشورهای منطقه جنوب آفریقا می باشد. آفریقای جنوبی از نظر سیاسی نیز یکی از باثبات ترین کشورهای قاره آفریقا محسوب می گردد و بدلیل نحوه انتقال صلح آمیز قدرت از سفیدپوستان نژادپرست به سیاه پوستان و آزادی احزاب سیاسی و رسانه های گروهی؛ به عنوان پارادایمی از دموکراسی در سطح قاره آفریقا و نمونه های موفق در جهان در نظر گرفته می شود.^۵ علاوه بر آن آفریقای جنوبی یکی از بزرگ ترین بسترهای فناوری اطلاعات و ارتباطات^۶ را در آفریقا بخود اختصاص داده و رهبری فناورانه قاره آفریقا در زمینه اینترنت با پهنای باند گسترده، نرم افزارهای تلفن همراه، نرم افزارهای امنیتی و همچنین

1- TD-LTE

2- VOLTE

3- <https://irancell.ir>

4- Onderco, 2016:54

5- <http://overcomingapartheid.msu.edu>

6- ICT

خدمات بانکی الکترونیکی را در دست دارد.^۱

در این ارتباط مهم ترین فرصت های موجود در توسعه روابط طرفین در حوزه های مختلف سیاسی، اقتصادی و فناوری بصورت اجمالی و بر مبنای ماتریس SWOT (فرصت ها، تهدیدها، نقاط قوت و نقاط ضعف) عبارت است از:

* نگاه مثبت دولتمردان آفریقای جنوبی به جمهوری اسلامی ایران از زمان تصدی قدرت توسط مبارزان سیاه پوست و ارج نهادن مسئولان عالیرتبه آفریقای جنوبی به اقدامات حمایتی ج.ا.ایران از مردم این کشور در دوران مبارزات آزادی بخش

* اعلام حمایت روسای جمهور پسا آپارتاید آفریقای جنوبی از مواضع انقلابی جمهوری اسلامی ایران و پشتیبانی نمایندگان این کشور از ایران در سازمان ملل، سازمان های وابسته به سازمان ملل و سازمان های منطقه ای و بین دولتی در برهه های زمانی مختلف

* استقبال دولت های پسا آپارتاید آفریقای جنوبی از گسترش همه جانبه مناسبات سیاسی دو کشور

* عضویت تاثیرگذار آفریقای جنوبی در بلوک های اقتصادی مهم قاره آفریقا همچون اتحادیه آفریقا، جامعه توسعه جنوب آفریقا^۲، بازار مشترک کشورهای شرق و جنوب آفریقا^۳ و امکان بهره گیری جمهوری اسلامی ایران از ظرفیت های این کشور در سازمان های منطقه ای مزبور در راستای تحقق سیاست همکاری با برخی کشورهای محصور در خشکی منطقه جنوب قاره آفریقا نظیر زیمبابوه، بتسوانا، لسوتو و ایسواتینی (سوازیلند سابق).

* استقبال دولت آفریقای جنوبی از حضور شرکت های دولتی و خصوصی ایرانی فعال در عرصه های خدمات فنی مهندسی، خودروسازی، نفت و پتروشیمی، برق، استخراج و اکتشاف معدن، ساخت نیروگاه، پالایشگاه، احداث سد، جاده و پل های ارتباطی، حفر تونل، صنایع غذایی و فناوری های نوین در این کشور جهت سرمایه گذاری و انجام پروژه های مختلف

۱- کشور آفریقای جنوبی از نظر بهره مندی از دانشگاهها و مراکز آموزش عالی نیز در زمره کشورهای پیشرفته جهان محسوب می شود و برخی از دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی این کشور با توجه به امکانات آموزشی و پژوهشی و دارا بودن کارگاه های صنعتی و آزمایشگاه های مجهز قابل مقایسه با کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی می باشند. این ویژگی ها به همراه دیگر توانمندی های این کشور در عرصه های آموزشی، بهداشتی و حمل و نقل فرصت های بی شماری را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم آورده تا ضمن گسترش همه جانبه مناسبات خود با آفریقای جنوبی، در تمام این عرصه ها روابط پایدار و هدفمندی را بر مبنای برنامه های میان مدت و بلند مدت سازماندهی نماید. <https://www.trade.gov>

2- SADC

3- Common Market for Eastern and Southern Africa

* نرخ بالای بازگشت سرمایه، عدم وابستگی به جابجایی و محدودیت‌های جغرافیایی، هزینه پایین تر ارائه کالاها و خدمات و امکان ارائه خدمات حوزه ICT و صادرات آنها توسط بنگاه‌های کوچک و متوسط دو کشور در مسیر توسعه همکاری‌های فناورانه

* قانون اعطای معافیت ۳۰ درصدی دولت‌های پسا آپارتاید آفریقای جنوبی در زمینه عوارض گمرکی برای سرمایه‌گذاران خارجی به ویژه در بخش خدمات فنی مهندسی

* امکان صدور محصولات تولیدی سرمایه‌گذاران خارجی در کشور آفریقای جنوبی به دیگر کشورهای عضو جامعه توسعه اقتصادی جنوب آفریقا بدون پرداخت عوارض گمرکی^۱

* تصویب قانون حمایت ۱۰۰ درصدی از سرمایه‌گذاران خارجی و عدم اجازه دولت آفریقای جنوبی به شرکت‌های داخلی این کشور در خصوص ایجاد اختلال در امور سرمایه‌گذاران خارجی

* نیاز مبرم کشور آفریقای جنوبی به همکاری با شرکت‌های تخصصی در حوزه لوله‌های پلیمری، انتقال آب و جلوگیری از هدر رفت آب - با توجه به مشکلات شدید ناشی از کمبود آب در این کشور - و پتانسیل بالای استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های دانش بنیان ایرانی در این عرصه‌ها

* اتخاذ سیاست‌های تشویقی توسط دولت آفریقای جنوبی در همه عرصه‌های اقتصادی تجاری با هدف جلب و جذب سرمایه‌های خارجی

* تصویب قانون بخشودگی مالیاتی توسط دولت آفریقای جنوبی برای فعالان اقتصادی در پروژه‌های بزرگ با سرمایه‌گذاری بیشتر از ۲۰۰ میلیون دلار

* وجود زیرساخت‌های مستحکم ج.ا.ایران در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) خصوصاً شرکت‌های دانش بنیان و استارت‌آپ‌های مسلط به فناوری‌های روز در دو کشور در زمینه‌های «ارتباطات و مخابرات»، «رایانه و فعالیت‌های وابسته»، «خدمات بازرگانی»، «خدمات فنی و مهندسی»، «سرمایه‌گذاری‌های مالی»، «نفت و پتروشیمی» و «تولید ماشین‌آلات و تجهیزات» که می‌توانند همکاری‌های متنوعی را در این حوزه گسترده رقم زنند.

* تجربه بسیار خوب سرمایه‌گذاری شرکت مخابراتی MTN آفریقای جنوبی در ایران و دستاوردهای حاصل از آن بویژه پایداری موفقیت آمیز این شرکت در مقابل تحریم‌های شدید بین‌المللی به رهبری

۱- همان گونه که اشاره شد آفریقای جنوبی به عنوان قدرت منطقه‌ای در جنوب آفریقا می‌تواند در قالب دروازه ورود ایران به بازارهای کشورهای منطقه جنوب آفریقا و دیگر کشورهای قاره آفریقا نقش آفرین باشد.

آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران و عدم خروج از ایران

۲- تهدیدها

* سرمایه‌گذاری چند میلیارد دلاری عربستان سعودی در کشور آفریقای جنوبی و تلاش برای مانع‌تراشی در توسعه روابط اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی^۱

* وجود لایه‌های پنهان لابی اسرائیل در آفریقای جنوبی و کارشکنی‌های این لابی پنهان علیه توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی^۲

* اعمال فشار محسوس و نامحسوس ایالات متحده آمریکا علیه دولت آفریقای جنوبی مبنی بر کاهش سطح روابط اقتصادی با جمهوری اسلامی ایران^۳

* وجود مشکلات برجای مانده از دوران آپارتاید در خصوص توزیع ناهماهنگ ثروت و درآمد در جامعه و نیز تقسیم نامتعادل فرصت‌های شغلی جامعه به دو بخش نامتوازن که بنوبه خود فعالیت‌های موسسات تجاری خارجی در این کشور را دچار اختلال می‌نماید.

* بالا بودن میزان جرم و جنایت و ناامنی در سطح جامعه و انتشار این گونه اخبار در سطوح بین‌المللی که باعث شکل‌گیری تصویری نادرست از این کشور در ابعاد جهانی می‌شود.

* لزوم رعایت قانون «تقویت اقتصادی سیاهان»^۴ که مستلزم اعطاء امتیازات ویژه به سیاهان آفریقای جنوبی از طرف شرکت‌های خارجی می‌باشد.

* عدم تمایل سفیدپوستان ساکن آفریقای جنوبی در همکاری با شرکت‌ها و موسسات دولتی و خصوصی ایرانی (بدلیل تعلقات خاطر آنها به ایالات متحده آمریکا و کشورهای غربی)

۱- دولت عربستان در حال سرمایه‌گذاری پانزده میلیارد دلاری در بخش‌های ساخت پالایشگاه، پتروشیمی و انرژی‌های تجدیدپذیر در آفریقای جنوبی است و قرار است در فازهای بعدی این مبلغ افزایش یابد.

۲- هرچند روابط دو کشور طی یک دهه اخیر و بویژه پس از شکایت آفریقای جنوبی از اسرائیل به دادگاه بین‌المللی لاهه [به اتهام نسل‌کشی مردم بی‌گناه باریکه غزه] بشدت تیره شده است با این حال اقلیت کوچک سفیدپوست ساکن این کشور بمنزله لابی نسبتاً قدرتمند اسرائیل درصدد حفظ منافع رژیم صهیونیستی در آفریقای جنوبی می‌باشند.

۳- پایداری آفریقای جنوبی در مقابل سیاست‌های تجاوزطلبانه و زورگویانه آمریکا بویژه در پرونده شکایت آفریقای جنوبی از اسرائیل به دادگاه لاهه و تداوم مناسبات سیاسی حسنه با ایران موجب شد تا دولت آمریکا پس از روی کار آمدن ترامپ سفیر آفریقای جنوبی را از این کشور اخراج نماید. یکی از دلایل اخراج سفیر آفریقای جنوبی از واشنگتن مناسبات گرم و دوستانه این کشور با جمهوری اسلامی ایران اعلام شده است.

4- Black Economic Empowerment

۳- نقاط قوت

* جایگاه والای کشور آفریقای جنوبی در معادلات سیاسی و اقتصادی جهان

* عضویت در گروه کشورهای بریکس

* جای گرفتن در لیست اقتصادهای بزرگ و نوظهور جهان معاصر

* موقعیت استراتژیک این کشور به عنوان دروازه ورود به بخش بزرگی از بازارهای آفریقا

* بهره‌مندی از زیرساخت‌های اقتصادی مالی مستحکم و پیشرفته

* زیربنای لجستیکی مدرن برای توزیع موثر کالا

* جای گرفتن در فهرست کشورهای هدف ج.ا.ایران

* ایفای نقش به عنوان هاب صادرات تولیدات ایرانی و قابلیت دسترسی به بازارهای کشورهای همجوار

از طریق آفریقای جنوبی برای شرکت‌های دولتی و بخش خصوصی ایرانی.^۱

۴- نقاط ضعف

* ضعف بازاریابی و ناشناخته بودن نسبی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های فناورانه جمهوری اسلامی ایران

برای تجار آفریقای جنوبی.^۲

* وجود مشکلات بانکی و عدم اتخاذ تدابیری برای رفع این تضییقات توسط کمیسیون مشترک اقتصادی

دو کشور

* وجود مشکلات ناشی از حمل و نقل دریائی بین دو کشور به دلیل مسیر طولانی

* وجود مشکلات ناشی از بیمه کشتی‌های ویژه حمل و نقل کالا بین دو کشور

* عدم وجود پرواز مستقیم و فقدان خطوط کشتیرانی ثابت و منظم بین دو کشور

* وابستگی نسبی اقتصاد آفریقای جنوبی به ایالات متحده آمریکا و تبعیت الزامی از سیاست‌های

۱- - کشور چین که در حال حاضر با گردش مالی ۲۲۰ تا ۲۳۰ میلیارد دلاری دارای بیشترین حجم مناسبات اقتصادی با تمام کشورهای این قاره است با شناخت کامل از موقعیت منطقه‌ای آفریقای جنوبی، از این کشور به عنوان هاب منطقه‌ای استفاده نموده و از طریق آفریقای جنوبی روابط اقتصادی قابل ملاحظه‌ای با دیگر کشورهای جنوب آفریقا منجمله بتسوانا، زیمبابوه و لسوتو برقرار کرده است.

۲- - با وجود شناخت نسبی از جایگاه اقتصادی و سیاسی آفریقای جنوبی در داخل کشور، اطلاعات دست‌اندرکاران امور اقتصادی و صنعتی در مورد آفریقای جنوبی عمدتاً حالت کلی داشته و آنها از جایگاه و ظرفیت واقعی این کشور در منطقه جنوب آفریقا و کل آفریقا اطلاع چندانی ندارند.

تحریمی آمریکا علیه ج.ا.ایران^۱

* عدم حمایت بانک توسعه صادرات و نهادهای مالی دولتی ج.ا.ایران از صادرکنندگان بخش خصوصی دست اندرکار در حوزه آفریقای جنوبی

* وجود مقررات دست و پاگیر داخلی در خصوص صادرات کالاها و خدمات صنعتی (منجمله تولیدات فناورانه) به آفریقای جنوبی^۲

* فساد نسبی اداری در آفریقای جنوبی و مشکلات ناشی از ترخیص کالاهای صادراتی از گمرکات این کشور

بخش سوم: رویکرد دولتمردان آفریقای جنوبی در قبال فعالیت های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

* نگاه مثبت دولتمردان آفریقای جنوبی به جمهوری اسلامی ایران از زمان تصدی قدرت توسط مبارزان سیاه پوست

* ارج نهادن مسئولان عالیرتبه آفریقای جنوبی به اقدامات حمایتی ج.ا.ایران در قبال آزادی خواهان سیاه پوست در دوران مبارزات آزادی بخش علیه سفیدپوستان نژادپرست^۳

* اعلام حمایت روسای جمهور آفریقای جنوبی در دوره پس‌آپارتاید از مواضع انقلابی جمهوری اسلامی ایران در برهه های مختلف

* استقبال و فراهم آوردن تسهیلات برای حضور شرکت های خصوصی ایرانی در نمایشگاه های تجاری بین المللی ژوهانسبورگ

۱- علیرغم رویکرد مستقل آفریقای جنوبی، این کشور نیز بدلیل فشارهای ایالات متحده مناسبات اقتصادی خود را با ایران محدود ساخته است.

۲- هرچند دولت های جمهوری اسلامی ایران همواره بر گسترش مناسبات اقتصادی با قاره آفریقا تاکید داشته اند با این حال برخلاف کشورهایی نظیر چین، هند و ترکیه قوانین تسهیل گرایانه خاصی برای صادرکنندگان ایرانی به قاره آفریقا وجود ندارد.

۳- نلسون ماندلا رهبر کاریزماتیک و نخستین رئیس جمهور آفریقای جنوبی اصول اخلاقی خود را برگرفته از دور رهبر کاریزماتیک عصر معاصر خویش گاندی رهبر نهضت استقلال هندوستان و امام خمینی (ره) بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران می دانست و آن دو را الگوی خود در مسیر مبارزه با سفیدپوستان نژادپرست حاکم بر آفریقای جنوبی معرفی می کرد. بنیانگذار آفریقای جنوبی نوین بارها ضمن تقدیر از نقش ارزشمند رهبر انقلاب اسلامی ایران در قطع صادرات نفت ایران به رژیم آپارتاید [که در تضعیف زیرساخت های اقتصادی سفیدپوستان نژادپرست حاکم بر آفریقای جنوبی تاثیرگذار بود]، دیدگاه های استکبارستیزانه و مخالفت صریح بنیانگذار ج.ا.ایران با نظام آپارتاید آفریقای جنوبی و به موازات آن حمایت از مردم مظلوم و ستمدیده قاره آفریقا را الهام بخش خود در مسیر پرفراز و نشیب مبارزه با دولت نژادپرست آفریقای جنوبی می دانست.

بخش چهارم: ظرفیت‌ها

جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آفریقای جنوبی در عرصه مناسبات اقتصادی از ظرفیت‌های قابل توجهی برخوردارند که در صورت شناسائی هدفمند فرصت‌هایی زیادی را برای ارتقاء مناسبات دوجانبه طرفین فراهم می‌آورد.^۱ در این ارتباط برخی از مهم‌ترین ظرفیت‌های قابل بهره‌برداری موجود توأم با راهکارها و کاربست مناسب برای گسترش هدفمند و کنش گرایانه روابط چندوجهی دو کشور عبارتند از:

۱- ظرفیت بریکس در گسترش مناسبات اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی: ائتلاف بریکس^۲ در سال ۲۰۰۹ میلادی در شهر یکاترینبورگ روسیه و با حضور رهبران کشورهای روسیه، چین، برزیل و هند رسماً موجودیت خود را اعلام کرد و با پیوستن آفریقای جنوبی به این گروه در سال ۲۰۱۰ نام آن به بریکس^۳ تغییر یافت. کشورهای ایران، مصر، اتیوپی، عربستان سعودی و امارات متحده عربی موسوم به بریکس پلاس نیز با فاصله زمانی چهارده ساله در نخستین روز سال ۲۰۲۴ رسماً به بریکس پیوستند.^۴ پذیرش درخواست عضویت جمهوری اسلامی ایران در اجلاس سران بریکس در سال ۲۰۲۳ میلادی و ورود به باشگاه کشورهای عضو بریکس در اول ژانویه سال ۲۰۲۴ میلادی ظرفیت عظیمی را بویژه در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی برای ایران پدید آورده است و در صورت وجود برنامه‌ای هدفمند امکان بهره‌برداری از پتانسیل عظیم این ائتلاف در مسیر تحقق منافع ملی کشور و بر اساس همکاری‌های درون بریکسی میسر می‌باشد. به موازات آن نقش آفرینی قدرتمند گروه بریکس در سطح جهان و عرض اندام در مقابل سیاست یکجانبه‌گرایی آمریکا، پتانسیل مناسبی را در توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران با کشورهای عضو منجمله آفریقای جنوبی فراهم آورده است. تاثیرگذاری مثبت در بحران‌های سیاسی و اقتصادی مهم جهانی، استفاده از ظرفیت کشورهای عضو برای تغییر مناسبات اقتصاد جهانی،

۱- بویژه ج.ا. ایران که یکی از اولویت‌های سیاست خارجی خود را بر توسعه همه‌جانبه مناسبات با قاره آفریقا اختصاص داده است.

2- BRIC

3- BRICS

۴- مساحت کشورهای عضو بریکس با پیوستن اعضا جدید بیش از یک سوم جهان (در حدود ۳۶ درصد از سطح کره زمین) و جمعیت کل آن تقریباً ۳/۶ میلیارد [دربرگیرنده حدود ۴۵ درصد از جمعیت جهان] است. چهار کشور از ده کشور فعلی عضو بریکس شامل برزیل، روسیه، هند و چین در زمره ۱۰ کشور بزرگ جهان از نظر جمعیت، مساحت و تولید ناخالص داخلی بشمار می‌روند و دو کشور چین و روسیه از اعضا دائم شورای امنیت می‌باشند. بر اساس مطالعات صورت گرفته توسط بانک جهانی در سال ۲۰۲۴ میلادی سهم کل کشورهای عضو گروه بریکس در اقتصاد جهانی ۵۸.۹ تریلیون دلار و مجموع ثروت قابل سرمایه‌گذاری ده عضو بریکس بالغ بر ۴۵ تریلیون دلار برآورد شده و کشورهای عضو بریکس در حدود ۳۵.۶ درصد از تولید ناخالص جهانی را به خود اختصاص داده‌اند. کشورهای عضو بریکس بیش از ۴۰ درصد از کل تولید نفت و حدود یک چهارم از صادرات جهان را نیز برعهده دارند. بریکس در مجموع ائتلاف فرا قاره‌ای بزرگی است که ساختار جدیدی را برای اقتصاد و سیاست جهانی تعریف کرده است. این اتحادیه واجد سیاست‌های خاص خود در حوزه تجارت، سرمایه‌گذاری، شرکت‌های کوچک و متوسط، تغییرات اقلیمی، انرژی، توسعه زیرساخت، امنیت غذایی و در نهایت توسعه انسانی است که هنوز بطور کامل وارد فاز عملیاتی نشده‌اند.

کاهش وابستگی به اقتصاد اروپا و آمریکا و افزایش مبادلات تجاری درونی بخشی از پتانسیل اقتصادی بریکس می باشد که هر یک از کشورهای عضو می توانند از این پتانسیل عظیم در مسیر تحقق اهداف راهبردی خود بهره برداری مناسبی بعمل آورند.

بدون تردید عضویت در این پیمان فرصت های زیادی را در مسیر توسعه اقتصادی برای جمهوری اسلامی ایران بدنبال خواهد داشت و ایران در چارچوب بریکس و بر مبنای قوانین و تسهیلات این اتحادیه می تواند بر برخی از مشکلات اقتصادی خود در عرصه بین المللی که عمدتاً ناشی از تحریم های ایالات متحده آمریکا است غلبه نموده و افق جدیدی را در رشد اقتصادی و رونق بخشی به مناسبات بازرگانی خود با کشورهای مختلف جهان طراحی و تدوین نماید. حضور ایران در بریکس در میان مدت راهگشای توسعه مبادلات تجاری ایران و آفریقای جنوبی بوده و اتخاذ تصمیماتی در زمینه گسترش مناسبات ایران با دیگر کشورهای عضو بریکس از جمله آفریقای جنوبی در قالب قوانین اقتصادی بریکس و اعتبارات بانک توسعه بریکس از راهکارهای عملیاتی محسوب می شوند که در شرایط تحریمی کنونی می توانند گره گشای مشکلات اقتصادی کشور و گشایش گر مناسبات تجاری ایران با آفریقای جنوبی باشند.^۱ به موازات آن اتخاذ راهکارهایی مدبرانه بر مبنای تجربیات سال های گذشته و شناسایی فرصت های موجود در درون بریکس می تواند موجبات ورود سرمایه گذارانی از آفریقای جنوبی به ایران و سرمایه گذاری در بخش های زیربنایی ایران نظیر نفت ، پتروشیمی ، ذوب آهن ، گردشگری و ... و ایجاد منافع مشترک را فراهم آورد.^۲

در مجموع می توان گفت آفریقای جنوبی به عنوان یکی از کشورهای هدف در برنامه های راهبردی میان مدت و بلند مدت جمهوری اسلامی ایران ؛ جایگاه تثبیت شده ای در اتحادیه بریکس داشته و به عنوان هاب آفریقا در این سازمان در نظر گرفته می شود. از این روی ایران می تواند با برنامه ریزی مناسب علاوه بر تداوم همکاری با آفریقای جنوبی از پتانسیل و قوانین تسهیل گرایانه بریکس نیز در زمینه گسترش هدفمند مناسبات سیاسی و بویژه اقتصادی خود با کشور آفریقای جنوبی بهره برداری مناسبی بعمل آورد.

۲- ظرفیت های موجود در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا): هرچند رشد اقتصادی جمهوری اسلامی ایران طی یک دهه اخیر و با شدت گرفتن تحریم های جهانی به رهبری ایالات

1- <https://otaghiranonline.ir>

۲- البته با توجه به تداوم تحریم های بین المللی به رهبری آمریکا علیه ایران ، هرگونه سرمایه گذاری کشورهای خارجی در ایران اعم از شرکت های دولتی و بخش خصوصی باید با در نظر گرفتن ملاحظات خاص و بصورت چراغ خاموش صورت گیرد.

متحده آمریکا روندی نزولی را پیموده است با این حال نهادهای زیرمجموعه فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران (علیرغم محدودیت‌های موجود و رشد منفی تولید ناخالص داخلی کشور) مسیر رو به توسعه خود را ادامه داده و با برخورداری از پتانسیل لازم و تجربه ظهور فناوری‌های نوین که قابلیت خلق ارزش افزوده بالایی را دارند رشد مثبت را تجربه کرده‌اند. براساس داده‌های مرکز آمار ایران طی سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ هجری شمسی، رشد زیربخش فناوری اطلاعات (IT) ۷/۴ درصد و رشد ارزش افزوده زیربخش ارتباطات (CT) ۲/۱ درصد بوده است. جمهوری اسلامی ایران در شاخص توسعه دولت الکترونیک نیز در سال ۲۰۲۰ میلادی با کسب امتیاز ۶۶/۰ به رتبه ۸۹ ارتقا یافته است. علاوه بر آن با توجه به آمار منتشره از سوی سازمان ملی بهره‌وری ایران، در سال‌های اخیر بالاترین میزان بهره‌وری (اعم از بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید) به زیربخش ارتباطات اختصاص یافته است. بر اساس جدیدترین گزارش اتحادیه بین‌المللی مخابرات موسوم به ITU در مورد شاخص جهانی توسعه ارتباطات و فناوری اطلاعات (IDI) کشورها در سال ۲۰۲۴، شاخص توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران در پایان سال ۲۰۲۳ با شش رتبه رشد از رتبه ۸۱ به ۷۵ ارتقاء یافته است. مطابق این گزارش امتیاز ایران از نظر میزان امتیاز در شاخص IDI (توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات) نیز با افزایش ۴۷ درصدی از عدد ۵۵ به ۸۱ ارتقاء یافته است که البته توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و ارتقاء دسترسی به خدمات ارتباطی نیز در این فرآیند توسعه تاثیرگذار بوده‌اند.^۱

علاوه بر آن با توجه به جایگاه ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران که در موقعیت بهترین، ایمن‌ترین و ارزان‌ترین کریدور زمینی عبور شبکه بزرگی از فیبرهای نوری بین شرق و غرب جهان قرار دارد؛ ایران از ظرفیت مناسبی در ترانزیت ارتباطات جهانی نیز برخوردار است. جدای از آن جمهوری اسلامی ایران طی یک دهه اخیر در مبحث استارت‌آپ‌ها نیز پیشرفت‌های خوبی را تجربه کرده و تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان کشور چشم‌انداز روشنی را در آینده‌ای نزدیک در این حوزه ترسیم می‌کند. این امر نمایانگر آن است که با وجود شرایط رکود اقتصادی کشور و محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها، چشم‌انداز رشد اقتصادی بخش ارتباطات و فناوری اطلاعات در آینده مثبت تلقی شده و موفقیت‌های بیشتری را در آینده نزدیک بدنبال خواهد داشت.

کشور آفریقای جنوبی نیز همانند ایران از زیرساخت‌های نیرومندی در حوزه ارتباطات و فناوری اطلاعات برخوردار است و در حال حاضر نه تنها یکی از بزرگ‌ترین بازارهای فناوری اطلاعات و

۱- شاخص‌های توسعه کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات و دولت الکترونیک، ۱۴۰۱

ارتباطات در آفریقا را به خود اختصاص داده بلکه ایفاگر نقش رهبری تکنولوژیکی در زمینه نرم افزارهای تلفن همراه، نرم افزارهای امنیتی، خدمات رایانش ابری، رسانه های دیجیتال، شبکه فیبر نوری و همچنین خدمات متنوع بانکی الکترونیکی در این قاره است.^۱

در این ارتباط بخش ICT و ارتباطات این کشور به عنوان یکی از منابع درآمدزای دولت، همواره و بطور فزاینده ای در تولید ناخالص داخلی آفریقای جنوبی نقش آفرین بوده و چند شرکت چند ملیتی بزرگ مخابراتی این کشور مدیریت بخشی از شبکه های جدید مخابراتی ثابت و همراه تأسیس شده در سراسر قاره را برعهده دارند. در واقع می توان گفت با توجه به افزایش چشم گیر جریان ارتباطات و انتقال داده ها از این کشور به سایر نقاط جهان، توسعه روزافزون تلفن های هوشمند و گسترش قابل توجه شبکه های اجتماعی؛ آفریقای جنوبی در آستانه یک تحول عظیم دیجیتال قرار دارد و پیش بینی شده است این کشور در سال های آینده به یکی از ارائه دهندگان اصلی نسل پنجم اینترنت در قاره آفریقا مبدل گردد. با توجه به آن که جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آفریقای جنوبی به عنوان دو کشور در حال توسعه؛ گسترش صنعت ICT و افزایش ظرفیت های تولیدی و تقویت صنایع مرتبط با این فناوری از قبیل نرم افزار، نرم افزارهای تلفن همراه، بازی های رایانه ای، سخت افزار، تجهیزات مخابراتی و ماهواره ای و نیز خدماتی که با محوریت ICT ارائه می شوند را در دستور کار خود قرار داده و با اتخاذ رویکرد رو به رشد؛ فضای مناسبی برای اجرای برنامه های دولت الکترونیک و تجارت الکترونیک را فراهم آورده اند، زمینه های همکاری فراوانی در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات بین دو کشور وجود دارد. این در حالی است که اخیراً هر دو کشور ایران و آفریقای جنوبی بر افزایش ظرفیت ملی و بازار داخلی فاوا و همچنین عرضه محصولات و خدمات فناورانه دیجیتالی خود در بازارهای جهانی نیز اقدام کرده و بهره گیری از ظرفیت های صنعت ICT، تحول دیجیتال و حرکت در مسیر استفاده از فناوری های دیجیتال در بخش های مختلف را فرصت هایی مناسب برای توسعه اقتصادی خود می دانند.

بخش پنجم: پیشنهادات و توصیه های سیاستی

هرچند تحریم های ظالمانه بین المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا مشکلات و محدودیت های فراوانی را برای توسعه مناسبات اقتصادی ج.ایران با کشورهای مختلف آفریقایی منجمله آفریقای جنوبی

۱- طبق پیش بینی های صورت گرفته ۵/۲ درصد از تولید ناخالص داخلی آفریقا در سال ۲۰۲۵ میلادی متعلق به اقتصاد اینترنتی خواهد بود که ارزشی برابر با ۱۸۰ میلیارد دلار خواهد داشت. سهم آفریقا از اقتصاد اینترنتی و فناوری در ۲۰۲۲ میلادی، ۳۸۰ میلیون دلار بوده که در این میان آفریقای جنوبی با ۱۲۰ میلیون دلار بیشترین بهره برداری را از این بخش داشته است.

فراهم آورده و این کشورها نیز بدلیل تحریم های ثانویه آمریکا مجبور به تبعیت از تحریم های اعمالی می باشند با این حال با در نظر گرفتن مشترکات و زیر ساخت های دو کشور در عرصه های صنعتی ، معدنی و فناوری های دیجیتالی (ICT) عملیاتی سازی برخی از پیشنهادات ذیل با تکیه بر تدوین نقشه راهی میان مدت و راهبردی می تواند در توسعه مناسبات ایران و آفریقای جنوبی در عرصه های اقتصادی بطور جدی نقش آفرین باشد. همچنین تحقق بخشی از اهداف ذیل می تواند همکاری های دو کشور در عرصه ارتباطات و فناوری اطلاعات را به نحو قابل توجهی ارتقاء بخشد:

* بهره گیری از نفوذ عمیق آفریقای جنوبی در سازمان منطقه ای اتحادیه آفریقا با هدف تعمیق روابط ایران با این سازمان بزرگ منطقه ای و نقش تعیین کننده آن در سیاست های کلی کشورهای قاره آفریقا

* عملیاتی ساختن طرح راهبردی کلان خرید بخشی از سهام پالایشگاه های آفریقای جنوبی با هدف تضمین صادرات دراز مدت نفت ایران^۱

* ضرورت بهره گیری موسسات دولتی و خصوصی داخلی از ظرفیت های نمایشگاه های تجاری آفریقای جنوبی - بویژه نمایشگاه های بازرگانی Saltex^۲ و Rand Show - با هدف حضور موثر و آشنایی هرچه بیشتر بخش های خصوصی و دولتی با زیر ساخت های صنعتی و اقتصادی کشور آفریقای جنوبی

* لزوم تدوین برنامه عملیاتی هدفمند جهت مشارکت فعال شرکت های دولتی و خصوصی ایران در بازار مستعد آفریقای جنوبی و ورود به بازار جامعه اقتصادی شرق و جنوب آفریقا^۳ با جمعیتی بالغ بر ۳۵۰ میلیون نفر با هدایت راهبردی مدیران دولتی و سفارت خانه های ایران در منطقه جنوب آفریقا

* ترسیم نقشه راه جامع توسعه روابط اقتصادی دو کشور به عنوان موتور توسعه روابط دو کشور و همچنین حل و فصل موضوعات و مسائل معوقه در روابط دو جانبه در فازهای زمان بندی شده مشخص

* برگزاری منظم و هدفمند اجلاس های کمیسیون مشترک اقتصادی و کمیته های زیر مجموعه آن به عنوان ابزاری مهم در گسترش روابط دو جانبه و نزدیک تر ساختن مواضع دو کشور در تحولات منطقه ای و

بین المللی^۴

۱- این پروژه راهبردی که می تواند منافع سرشاری برای جمهوری اسلامی ایران بدنبال داشته باشد بدلیل تحریم های بین المللی و فشار ایالات متحده هنوز وارد فاز عملیاتی نشده است.

2- The Southern African International Trade Exhibition for Retail Products

3- COMESA

۴ - - کمیسیون عالی مشترک اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی - علیرغم پتانسیل فراوان خود - در دو دهه اخیر بدلیل شدت گرفتن تحریم های سنگین سیاسی و اقتصادی بین المللی علیه ج.ا.ایران از پویایی و تحرک خاصی برخوردار نبوده است به گونه ای که با وجود ظرفیت های بالقوه آفریقای جنوبی از نظر سرمایه گذاری شرکت های ایرانی ، حجم مناسبات اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی در سطح پائینی بوده و فعالان اقتصادی ایران به سختی ۱۰ تا

- * تاسیس شعب بانک های ایرانی در ژوهانسبورگ و پرتوریا با هدف تسهیل در نقل و انتقالات مالی دو کشور با بهره گیری از مکانیسم مالی طراحی شده بریکس و دور زدن تحریم ها^۱
- * برنامه ریزی و تهیه نقشه جامع در خصوص ساخت پالایشگاه و کارخانه های تولید محصولات پتروشیمی در آفریقای جنوبی توسط شرکت های تخصصی داخلی
- * عملیاتی نمودن موضوع تضمین اعتبارات صادراتی از سوی بانک های تجاری دو کشور خصوصاً عملیات کارگزاری بانک های ایران با بانک های مهم آفریقای جنوبی
- * تدوین برنامه مشخص برای اجرایی ساختن اعتبارات تخصیص داده شده توسط صندوق ضمانت صادرات ایران جهت سرمایه گذاری در آفریقای جنوبی
- * بررسی آسیب شناسانه دلایل عدم توفیق برنامه استراتژیک توسعه حجم مبادلات تجاری ایران و آفریقای جنوبی به یک میلیارد دلار تا سال ۲۰۲۲ میلادی و به موازات آن تدوین راه های عملیاتی برای تحقق برنامه استراتژیک توسعه حجم مبادلات تجاری ایران و آفریقای جنوبی به یک میلیارد دلار تا سال ۲۰۲۹ میلادی^۲
- * پیوند دادن بخش های خصوصی دو کشور در اجلاس های کمیسیون مشترک با هدف هموار نمودن بسترها و زمینه های لازم برای حضور فعالان اقتصادی دو طرف در کشور مقابل
- * برنامه ریزی در زمینه برقرار نمودن پرواز یکی از خطوط هوایی ج.ا.ایران نظیر هما یا ماهان به ژوهانسبورگ
- * نظارت جدی بر تداوم خطوط منظم و مستمر دریائی بین دو کشور
- * معرفی کشور آفریقای جنوبی به عنوان مدلی پویا و موفق در زمینه خودکفائی کامل صنعتی به سازمان های دست اندرکار داخلی
- * برقراری همکاری مشترک سازمان های فضائی دو کشور در بهره گیری از ظرفیت صلح آمیز فضایی در حوزه ماهواره های سنجشی و مخابراتی

۱۲ - صدم درصد از بازار ۱۱۰ میلیارد دلاری آفریقای جنوبی را بخود اختصاص داده اند.

۱ - تحریم های ایالات متحده آمریکا علیه ایران و قطع ارتباط نظام بانکی ایران به سیستم بانکی سوئیفت ، دشواری های بسیار جدی برای نقل و انتقالات بانکی بین ایران و کشورهای مختلف جهان فراهم آورده است.

۲ - این برنامه بطور جدی توسط تیم اقتصادی دولت سیزدهم دنبال می شد با این حال مدیران عالیرتبه دولت چهاردهم هنوز در این خصوص اظهارنظری نکرده اند.

* بهره‌گیری از جایگاه آفریقای جنوبی در پیمان جنوبگان^۱ در راستای عضویت ج.ا.ایران در این سازمان با هدف عملیاتی ساختن حضور سازمان یافته در جنوبگان (قاره سفید)^۲

* امضاء قرارداد همکاری جامع دیجیتال بین دو کشور و تلاش برای عملیاتی کردن این موافقت نامه

* عملیاتی کردن اهداف پیش بینی شده در حوزه فاوا در کمیسیون های مشترک اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی

* فراهم آوردن زمینه همکاری شرکت های دانش بنیان دو کشور در حوزه های مخابرات، دیجیتال و شهرهای هوشمند

* تنظیم قوانین تسهیل کننده جهت صادرات و واردات تولیدات دو کشور در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات و حذف مقررات زائد

* تشویق بخش خصوصی ایران در توسعه مناسبات تجاری خود در حوزه فاوا با همتهای خود در آفریقای جنوبی

* برگزاری کارگاه های آموزشی دانش افزائی مشترک بین متخصصان دو کشور با هدف اجرای برنامه های همکاری طراحی شده

* بررسی چگونگی تاسیس صندوق های تامین مالی مشترک در راستای حمایت از استارت آپ های فعال دو کشور در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات

* استفاده از تجارب موفق و تبادل دانش دو کشور ایران و آفریقای جنوبی برای توسعه دولت و تجارت

۱- قطب جنوب که در ادبیات سیاسی جهان از آن به عنوان قاره جنوبگان یاد می شود طی چند دهه گذشته به جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی بسیار مهمی در معادلات بین المللی دست یافته که عمدتاً ناشی از موقعیت مکانی راهبردی آن در جنوبی ترین نقطه جهان، نقش تاثیرگذار بر آب و هوای جهان و دارا بودن منابع طبیعی مختلف نظیر ذغال سنگ، سنگ آهن، مس، کروم، نیکل، پلاتین، طلا، نفت خام، نقره، کبالت، مولیبدن، روی، سرب، منگنز، تیتانیوم و اورانیوم است. آفریقای جنوبی یکی از چند کشور دنیا است که پایگاه تحقیقاتی ثابتی در قطب جنوب تاسیس کرده و با ایفای نقش موثر در «سیستم پیمان جنوبگان» که خود از بنیانگذاران آن می باشد تلاش دارد از طریق «برنامه ملی قطب جنوب آفریقای جنوبی» جنوبگان را صرفاً به عنوان منطقه ای راهبردی برای اهداف علمی و فناوریانه صلح آمیز و عاری از هرگونه فعالیت های نظامی به جهان معرفی نماید. عضویت آفریقای جنوبی در «سیستم پیمان جنوبگان» و نقش کلیدی این کشور در این سازمان مهم به عنوان یکی از اعضاء بنیانگذار سیستم پیمان جنوبگان فرصت مغتنمی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب می شود که بر مبنای تحقق هدف راهبردی ورود توأم با تثبیت حق حاکمیت خود در جنوبگان؛ از لابی و پشتیبانی کشور آفریقای جنوبی برخوردار شده و بتواند موافقت دیگر اعضاء را برای موافقت با عضویت ج.ا.ایران فراهم آورد.

۲- جمهوری اسلامی ایران از سال ۲۰۱۲ میلادی با تاسیس مرکز ملی تحقیقات جنوبگان در ساختار پژوهشگاه ملی اقیانوس شناسی و علوم جوی، حضور سازمان یافته در جنوبگان (قاره سفید) را در برنامه های پژوهشی فراسرزمینی خود قرار داده و درصدد تاسیس پایگاه دائمی مطالعاتی در قطب جنوب است. ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۲۰۱۲ میلادی براساس قوانین بین المللی حاکمیت بر بخشی از قاب جنوب را بدلیل امکان دسترسی به جنوبگان از طریق دریای مکران و حائل نبودن هیچ سرزمینی در این میان در زمره حقوق ج.ا.ایران دانسته است. منطقه مورد نظر جمهوری اسلامی ایران حدهااصل مختصات ۵۹/۵۰ تا ۴۳/۶۱ شرقی از سواحل ایران) ۳/۴۶ درجه عرض جغرافیائی به طول تقریبی ۳۰۰۰ کیلومتر و عرض ۴۰۵ کیلومتر و مساحت تقریبی ۲۰۰ تا ۲۵۰ هزار کیلومتر مربع است.

الکترونیک

* ایجاد تعامل بین کسب و کارهای حوزه دانش و تکنولوژی های تحول آفرین دو کشور مانند زنجیره بلوکی^۱، کلان داده و نسل پنجم شبکه تلفن همراه (۵G)

* تاسیس رشته های مشترک دانشگاهی در حوزه فاوا و تبادل استاد و دانشجو بین دانشگاه های تراز اول ایران و آفریقای جنوبی (به عنوان نمونه دانشگاه های صنعتی شریف و تهران از طرف ایران و دانشگاه های ویتزواترند^۲ و دانشگاه کیپ تاون^۳ از طرف آفریقای جنوبی)

* تعریف پروژه های مشترک آزمایشی در حوزه فناوری های هوشمند و انقلاب صنعتی چهارم صنعت. ۴/۴، سیستم های فیزیکی سایبر^۵، اینترنت اشیا^۶، اینترنت اشیا صنعتی^۷، رایانش ابری، رایانش شناختی و هوش مصنوعی.

بدیهی است تحقق این پیشنهادات عملیاتی نیازمند عزم و اراده نیرومند از سوی طرفین به همراه مشخص نمودن اولویت ها، چالش ها و نقاط ضعف می باشد.

توصیه های سیاستی

جدای از ارائه برخی پیشنهادات برای گسترش مناسبات اقتصادی دو کشور جمهوری اسلامی ایران و آفریقای جنوبی بر مبنای فرصت های موجود که جایگاه سیاست گذاری جامع جمهوری اسلامی ایران در قبال توسعه روابط اقتصادی تجاری با آفریقای جنوبی را به گونه ای تحلیلی و بر مبنای واقعیات موجود و شرایط آینده بررسی کرده است؛ توصیه سیاستی ذیل می تواند بمنزله چراغ راهی درخشان، متضمن تحقق بخشی از منافع فراملی ایران و همگرایی هرچه بیشتر دو کشور در عرصه هایی خاص باشد:

* همان گونه که در بخش های مختلف این ره نگاشت اشاره شد آفریقای جنوبی از زیرساخت های

1- Block Chain

2- University of the Witwatersrand

3- University of Cape Town

۴- فراگیر شدن تغییرات سریع فناوری، صنایع و الگوهای اجتماعی و عملیاتی در قرن ۲۱ با هدف افزایش اتصال های متقابل و اتوماسیون هوشمند به انقلاب صنعتی چهارم یا صنعت ۴/۰ شهرت یافته است.

5- CPS

6- IoT

7- IIOT

قدرتمندی در بخش‌های صنعتی و معدنی برخوردار است و از نظر استانداردهای صنعتی در رده کشورهای توسعه یافته جای گرفته است. پتانسیل بالای جمهوری اسلامی ایران در بخش‌های مختلف صنعتی، معدنی و کشاورزی که در سال‌های اخیر و با ورود شرکت‌های دانش بنیان داخلی دستاوردهای بالایی را تجربه کرده است زمینه مناسبی را برای همکاری دو کشور در عرصه‌هایی نظیر خودروسازی، آهن و فولاد، سدسازی، نفت و پتروشیمی، انواع ماشین‌آلات، کشاورزی مدرن و اکتشاف و استخراج معادن فراهم آورده است. البته در تفاهم نامه‌های سال‌های اخیر همکاری‌های مشترک در بخش‌های مختلف صنعتی مورد توجه دو کشور قرار گرفته ولی بنظر می‌رسد هنوز اراده جدی برای عملیاتی شدن این برنامه‌ها وجود ندارد. بدیهی است توسعه مناسبات اقتصادی طرفین در حوزه‌های راهبردی نظیر آهن و فولاد، سدسازی، نفت و پتروشیمی و اکتشاف و استخراج معادن دربرگیرنده مزایای زیادی برای جمهوری اسلامی ایران از نظر کارآفرینی و ارزآوری بخصوص در شرایط کنونی کشور خواهد بود.

* کشور آفریقای جنوبی دارای بزرگ‌ترین و توسعه یافته‌ترین بازار بورس اوراق بهادار قاره آفریقا موسوم به بورس اوراق بهادار ژوهانسبورگ^۱ است و سهام ۴۷۲ شرکت و موسسه تجاری این کشور در بازار بورس ژوهانسبورگ داد و ستد می‌شود. بازار بورس آفریقای جنوبی در حدود ۸۵ درصد از ارزش بازار کل قاره آفریقا را در خود جای داده است و با ارزش بازاری معادل یک تریلیون دلار آمریکا هفدهمین بورس بزرگ دنیا محسوب می‌گردد. با توجه به پتانسیل بالای بازار بورس ژوهانسبورگ و تجربیات بالای این بازار سهام در جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی شایسته است سازمان بورس و اوراق بهادار ایران همکاری‌های مستمری را با بازار بورس ژوهانسبورگ آغاز نموده و از تجربیات ارزشمند این بورس در نظام جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی بهره‌برداری شایانی بعمل آورد. بدیهی است عملیاتی شدن این همکاری‌ها خصوصاً در شرایط تحریمی کنونی برای جمهوری اسلامی ایران واجد مزایای قابل توجهی خواهد بود و به موازات آن سازمان بورس و اوراق بهادار ایران می‌تواند از طریق بازار بورس آفریقای جنوبی ارتباطات سازنده‌ای را با دیگر بازارهای بورس قاره آفریقا آغاز و دامنه فعالیت‌های بین‌المللی خود را گسترش بخشد.^۲

* جمهوری اسلامی ایران به عنوان قدرت منطقه‌ای شاخص در خاورمیانه و در اختیارداشتن زیرساخت‌های حمل و نقل ریلی جاده‌ای و بنادر مهم تجاری در خلیج فارس می‌تواند زمینه ساز و تسهیل‌گر

1- Johannesburg Stock Exchange

۲- البته طی دو دهه گذشته برخی همکاری‌های مقطعی در عرصه بورس و اوراق بهادار در دستور کار دو کشور قرار گرفت که پس از مدت کوتاهی بدلیل تحریم‌های آمریکا علیه ایران و فقدان عزم جدی دولتمردان ایرانی متوقف گردید.

دستیابی آفریقای جنوبی به بازارهای آسیای مرکزی، قفقاز و روسیه بوده و کانتینرهای حامل تولیدات صنعتی و معدنی آفریقای جنوبی را با هزینه ای کاملاً مناسب و در سریع ترین زمان ممکن و البته مسافت کوتاه تر به کشورهای مورد اشاره انتقال داده و علاوه بر دریافت حق ترانزیت حمل دریائی و زمینی این کالاها؛ هزینه های آفریقای جنوبی را نیز به میزان قابل توجهی کاهش دهد. از سوی دیگر گسترش هدفمند مناسبات اقتصادی بر مبنای بهره برداری از فرصت های موجود در کشور آفریقای جنوبی به عنوان ابرقدرت منطقه ای در جنوب آفریقا می تواند امکانات گرانبھائی را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم آورد تا از طریق «اتحادیه گمرکی ساکو»^۱ به بازارهای دیگر کشورهای منطقه جنوب آفریقا راه یافته و حوزه مناسبات اقتصادی خود با قاره آفریقا را گسترش بخشد.

* جدای از پتانسیل اقتصادی در توسعه مناسبات طرفین؛ آفریقای جنوبی در بحث دور زدن و خنثی کردن تحریم های اولیه و ثانویه ایالات متحده آمریکا علیه ایران نیز بستر مناسبی است که نباید از آن غفلت جست خصوصاً که ساز و کارهای موجود در بریکس و عضویت دو کشور ج.ا.ایران و آفریقای جنوبی در این پیمان قدرتمند نیز این پتانسیل را دوچندان ساخته است. این در حالی است که علیرغم توسعه نسبی و تدریجی مناسبات تجاری دو کشور در دهه هفتاد و نیمه نخست دهه هشتاد هجری شمسی؛ از اواسط دهه هشتاد و با شدت گرفتن تحریم های جهانی، حجم تجارت خارجی دو کشور روندی نزولی را طی کرده است.

۱- اتحادیه گمرکی جنوب آفریقا «Southern African Customs Union» (SACU) «پیمانی گمرکی بین پنج کشور منطقه جنوب آفریقا شامل بوتسوانا، ایسواتینی (سوازیلند سابق)، لسوتو، نامیبیا و آفریقای جنوبی است. دفتر مرکزی ساکو در شهر ویندهوک پایتخت نامیبیا قرار دارد.

فصل سوم: فرصت‌های طلایی نیجریه برای جمهوری اسلامی ایران

نقشه ۳- موقعیت مکانی نیجریه در جهان

کشور راهبردی نیجریه واقع در منطقه غرب آفریقا به عنوان پرجمعیت‌ترین و بزرگ‌ترین صادرکننده نفت آفریقا و بزرگ‌ترین قدرت اقتصادی قاره با تولید ناخالص داخلی ۳۶۲/۸۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ میلادی^۱، دارا بودن ذخائر ارزشمند طبیعی بویژه نفت و گاز، ثبات سیاسی و رشد اقتصادی تدریجی - که در سال ۲۰۲۴ میلادی به ۳/۴۰ درصد بالغ گردیده است - و بهره‌گیری از شاخص‌های کلیدی نظیر رشد تولید ناخالص داخلی^۲، واردات سرمایه، ثبات نرخ ارز و بهبود سهولت انجام کسب و کار یکی از کشورهای هدف جمهوری اسلامی ایران در زمینه توسعه مناسبات اقتصادی با کشورهای مناطق چهارگانه قاره آفریقا بشمار می‌رود.^۳

علیرغم تحریم‌های بین‌المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا علیه ایران (که طی چند ماه اخیر و از زمان به قدرت رسیدن مجدد ترامپ به گونه‌ای مضاعف شدت گرفته است) زمینه همکاری اقتصادی مناسبی بین دو کشور ایران و کشور نیجریه به عنوان یکی از اقتصادهای نوظهور آفریقا وجود دارد.

1- <http://tradingeconomics.com>

2- GDP

3- <http://africanews.com>

توسعه مناسبات اقتصادی ایران و نیجریه عمدتاً در بخش‌های مختلف صنعتی مناسب و متناسب با ظرفیت‌های تجاری دو کشور خصوصاً در بخش‌های نفت، پتروشیمی و صنایع پتروشیمی، پلاستیک، صنعت ساختمان و کشاورزی که دو طرف از پتانسیل خوبی برخوردارند عملیاتی می‌باشد. علاوه بر آن نیجریه بازار خوبی برای صنایع پتروشیمی و برخی تولیدات صنعتی کارخانجات ایران بشمار رفته و ظرفیت‌های مناسبی برای شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی در زمینه مشارکت در نفت و پتروشیمی در این کشور وجود دارد.

بخش اول: ویژگی‌های طبیعی و اقتصادی

نقشه ۴- موقعیت نیجریه در غرب قاره آفریقا

۱- جغرافیای طبیعی و انسانی: جمهوری فدرال نیجریه با مساحت ۹۲۳/۷۶۸ کیلومتر مربع در ساحل غربی آفریقا و در مجاورت کشورهای کامرون در شرق، چاد در شمال شرق، نیجر در شمال و بنین در غرب واقع شده و اقیانوس اطلس و خلیج گینه نیز از سمت جنوب این کشور را دربرگرفته‌اند. نیجریه از نظر وسعت چهاردهمین کشور پهناور آفریقا و بزرگ‌ترین کشور ساحل خلیج گینه در منطقه غرب آفریقا است. بر اساس آخرین برآورد سال ۲۰۲۵ میلادی نیجریه ۲۳۷,۵۲۷,۷۸۲ نفر را در خود جای داده^۱ و از این نظر پرجمعیت‌ترین کشور قاره آفریقا محسوب می‌شود. در این کشور در حدود ۲۵۰ قبیله زندگی می‌کنند که از نظر زبان و آداب و رسوم متفاوت از یکدیگر می‌باشند. مهم‌ترین قبایل کشور نیجریه که نقش مهمی نیز در تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این کشور ایفا می‌نمایند عبارتند از: "هوسا"، "یوروبا"، "ایبو"، "فولانی"، "کانوری"، "تیو"، "ایجاو" و "ادو". پایتخت نیجریه از زمان استقلال (۱۹۶۰) تا سال ۱۹۹۰ شهر بندری لاگوس واقع در جنوب نیجریه بود. در سال

۱۹۹۱ میلادی مرکزیت سیاسی کشور به شهر ابوجا انتقال یافت با این حال لاگوس همچنان به عنوان پایتخت تجاری نیجریه و مرکز تمام تصمیم‌گیری‌ها در نظر گرفته می‌شود. دیگر شهرهای مهم این کشور عبارتند از: ایبادان، کانو، ایلورین و زاریا.^۱

۲- اقتصاد: کشور نیجریه با دارا بودن منابع و معادن غنی و طبیعی فراوان منجمله نفت، گاز طبیعی، ذغال‌سنگ، طلا، سنگ آهن، سنگ آهک، سرب، روی، قلع، کبالت و خاک بسیار حاصلخیز کشوری بالقوه ثروتمند محسوب می‌گردد. اقتصاد نیجریه از زمان استقلال به‌طور قابل توجهی متکی بر نفت بوده و این کشور با تولید روزانه حدود ۱.۵ تا ۲ میلیون بشکه نفت، نزدیک به ۲۰.۹ درصد از ذخایر اثبات‌شده نفت جهان را در خود جای داده است. نفت خام نیجریه از نوع سبک و شیرین بوده و بدلیل آن که سولفور آن پایین است در تولید دیزل، سوخت جت و بنزین کارایی بسیار بالایی دارد. بیش از نود درصد از درآمد ارزی نیجریه از طریق صادرات نفت تامین می‌گردد و به موازات آن تولید محصولات کشاورزی نیز در ساختار اقتصادی کشور نقش قابل توجهی دارد از این روی نیجریه یکی از بزرگ‌ترین کشورهای تولید کننده بادام زمینی، روغن نارگیل و کاکائو قلمداد می‌گردد. صنعت گردشگری از دیگر منابع درآمد دولت محسوب می‌شود و با توجه به جاذبه‌های طبیعی، مناطق حفاظت‌شده، سواحل زیبای اقیانوسی و تنوع فرهنگی، ظرفیت بالایی برای توسعه اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی دارد. کشور نیجریه در عین حال از نظام توسعه یافته‌ای در بخش‌های حقوقی، مالی، حمل و نقل و ارتباطات و بازار بورس اوراق بهادار برخوردار است بگونه‌ای که بازار بورس اوراق بهادار این کشور دومین بورس بزرگ قاره آفریقا (پس از بازار بورس ژوهانسبورگ آفریقای جنوبی) بشمار می‌رود.

براساس جدیدترین آمار سال ۲۰۲۴ میلادی؛ ذخائر طلا و ارز خارجی کشور نیجریه به ترتیب ۲۱.۳۷ تن و ۳۹.۷۷ میلیارد دلار، تراز بازرگانی این کشور ۱۶.۶ میلیارد دلار، صادرات و واردات به ترتیب ۶۰.۴ و ۴۳.۸ میلیارد دلار و تولید ناخالص داخلی نیجریه ۴۷۳.۲ میلیارد دلار بوده است. مجموع سرمایه مستقیم خارجی جذب شده در سال ۲۰۲۴ میلادی ۵۶۴ میلیون دلار اعلام گردیده^۲ و دو موسسه اعتبارسنجی بین‌المللی معتبر Standard and Poor's و Fitch Ratings جایگاه این کشور را از نظر

1- www.britannica.com

۲- هرچند نیجریه یکی از منابع بزرگ نفتی جهان را در اختیار داشته و دارای جایگاه راهبردی در منطقه غرب آفریقا و خلیج گینه می‌باشد با این حال بروز برخی مشکلات در دو دهه اخیر نظیر حملات تکفیری‌های بوکوحرام به ایالات شمالی، ناامنی حاصل از اقدامات جدایی طلبان بیافرا در جنوب شرق نیجریه، مشکلات امنیتی نشأت گرفته از فعالیت‌های شبه نظامیان جنبش‌های دلتای نیجر در مناطق نفتی و دزدی و حملات دزدان دریایی به کشتی‌های تجاری در سواحل نیجریه موجب خروج نسبی سرمایه‌گذاران از این کشور نفت خیز شده است. این در حالی است که برقراری امنیت می‌تواند موجبات ورود و تثبیت سرمایه‌های عظیم چند ده میلیاردی را در نیجریه رقم زند.

چشم انداز اقتصادی پایدار خوانده اند. صادرات عمده نیجریه عبارت است از: نفت و فراورده های نفتی، سبزیجات، غذای فراوری شده، نوشیدنی، کنجد، سرکه، بادام هندی، بادام زمینی، زنجبیل، چای ترش، تنباکو، کاساوا، کاکائو، لاستیک و آلیاژهای آلومینیوم.^۱

علیرغم پتانسیل و ظرفیت های والای کشور نیجریه و بهره مندی از ذخائر ارزشمند طبیعی، اقتصاد نیجریه در طول شش دهه پس از استقلال با فراز و نشیب های زیادی مواجه بوده و مردم این کشور با وجود ذخایر و منابع عظیم طبیعی مشکلات فراوانی را پشت سر نهاده اند که عمدتاً ناشی از سوء مدیریت مسئولان عالی رتبه کشور بوده است. اتخاذ سیاست های غلط و نامناسب اقتصادی طی چند دهه گذشته، اتکاء دولت نیجریه به درآمدهای نفتی و بی توجهی به بخش معادن و کشاورزی، تاثیر پذیری کامل اقتصاد کشور از تحولات قیمت جهانی نفت، تبعیت از سیاست های دیکته شده بانک جهانی و صندوق بین المللی پول، اجراء ناقص خصوصی سازی در سطح کشور، سیاست های غلط اقتصادی نظامیان در هنگام تصدی دولت، حملات تروریستی گروه بوکوحرام (از سال ۲۰۰۹ تاکنون) و از همه مهم تر فساد گسترده اداری و مالی دولتمردان عالیرتبه نیجریه از مشکلات قابل توجه این کشور طی نیم قرن گذشته محسوب می شوند که جامعه و اقتصاد این کشور را همواره تحت فشار قرار داده است.

بخش دوم: مناسبات اقتصادی ایران و نیجریه

۱- پیشینه روابط ایران و نیجریه

جمهوری نیجریه از معدود کشورهای قاره آفریقا است که پیشینه مناسبات سیاسی آن با ایران به قبل از پیروزی انقلاب اسلامی باز می گردد. در اواخر دهه چهل شمسی دولت ایران تصمیم گرفت با نیجریه که به تازگی به استقلال دست یافته بود روابط دیپلماتیک برقرار کند. در این ارتباط پس از تبادل هیات هایی بین طرفین سرانجام مناسبات سیاسی دو کشور در سال ۱۳۵۲ هجری شمسی برقرار گردید و سفارتخانه های ایران و نیجریه در سال های ۱۳۵۲ و ۱۳۵۳ شمسی در تهران و لاگوس افتتاح شدند. کشور نیجریه پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل فشار کشورهای غربی خصوصاً ایالات متحده آمریکا سفارتخانه خود در ایران را تا سال ۱۳۶۶ هجری شمسی تعطیل نمود با این حال در آن سال سفارت خود را در تهران بازگشائی کرد.^۲

1- <https://tradingeconomics.com/nigeria>

۲- در پائیز سال ۱۳۵۸ شمسی شهو شاگاری رئیس جمهور وقت نیجریه طی اقدامی عجیب و غیر مترقبه نامه ای به حضرت امام (ره) نوشته و رسماً

روابط دو کشور طی نزدیک به پنج دهه گذشته علیرغم برخی فراز و نشیب‌ها از پیشرفت‌ها و دستاوردهای نسبتاً قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده و علاوه بر امضاء یادداشت‌های تفاهم سیاسی، فرهنگی و اقتصادی متعدد؛ روسای جمهور و دیگر مسئولان عالیرتبه دو کشور نیز در دهه‌های ۱۳۷۰، ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ به کشور مقابل سفر کرده‌اند. حجت‌الاسلام سید محمد خاتمی و دکتر محمود احمدی‌نژاد روسای جمهور پیشین ایران در سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۸۹ شمسی به کشور نیجریه سفر کردند و آقای اولوسگان اوبا سانجو و محمدو بوهاری روسای جمهور قبلی نیجریه نیز در سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۸۲ و ۱۳۹۴ ه.ش از ایران بازدید نمودند. روابط جمهوری اسلامی ایران و نیجریه علیرغم برخی نوسانات^۱ در حال حاضر در وضعیت نسبتاً خوبی قرار دارد و دو کشور در بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای از جمله سازمان ملل، اوپک، سازمان همکاری‌های اسلامی، نهضت عدم تعهد، گروه ۷۷ و گروه D۸ از مواضع یکدیگر حمایت نموده‌اند.^۲

۲- عرصه‌های همکاری ایران و نیجریه

هرچند جمهوری اسلامی ایران از بدو پیروزی انقلاب اسلامی و بویژه پس از پایان جنگ تحمیلی؛ توسعه مناسبات اقتصادی با نیجریه را یکی از اولویت‌های خود در منطقه غرب آفریقا معرفی نموده است با این حال در مقایسه با سطح مناسبات اقتصادی ایالات متحده آمریکا، چین، انگلستان و هند با نیجریه می‌توان گفت اهداف اقتصادی ایران در این کشور مهم و راهبردی تاکنون به سطح مطلوب خود نائل نیامده است. براساس اطلاعات موجود در دو دهه گذشته صادرات ایران به نیجریه را عمدتاً محصولات پتروشیمی نظیر وازلین، چسب و کدئین فسفات، محصولات خوراکی نظیر رب و سس گوجه فرنگی، شکلات و بیسکویت، برخی تولیدات صنعتی نظیر ماشین جوشکاری، تایر اتومبیل، تجهیزات ساختمانی نظیر شیرآلات بهداشتی، کاشی، سرامیک، شمش آهن و فولاد، تایر و خمیرهای غذایی، بیسکویت و سرنگ‌های تزریق انسانی تشکیل می‌دهد که در شش ماهه نخست سال ۲۰۲۴ میلادی در بهترین وضعیت و با افزایشی ۸ درصدی در مقایسه با سال قبل؛ به ۴۴ میلیون دلار بالغ گشته

خواستار آزادی گروگان‌های آمریکایی شد! شاگاری پس از بی‌پاسخ ماندن نامه خود و عدم توجه مسئولان جمهوری اسلامی ایران به این درخواست مراتب نارضایتی خود را به سفارت جمهوری اسلامی ایران اعلام کرده و بصورت یکطرفه سفارتخانه خود را در ایران تعطیل نمود. نیجریه در آن سال و در راستای اقدامات خصمانه خود علیه جمهوری اسلامی ایران در جلسه شورای امنیت سازمان ملل متحد به تحریم اقتصادی جمهوری اسلامی ایران نیز رای مثبت داد. (عرب احمدی، ۱۳۸۷: ۱۲)

۱- در اکتبر سال ۲۰۱۰ میلادی (آبان ماه ۱۳۸۹ ه.ش) مقامات امنیتی نیجریه در جریان بازرسی محموله یک کشتی تجاری ۱۳ کانتینر حاوی سلاح را کشف و توقیف نمودند. این موضوع موجب تیرگی روابط دو کشور گردید. مقامات نیجریه مدعی شدند این سلاح‌ها قرار بوده در اختیار شورشیان گامبیا قرار گیرد. یک ماه پس از این حادثه دولت گامبیا روابط دیپلماتیک خود را بیش از یک دهه با ج.ا.ایران قطع نمود.

۲- علامه فلسفی، ۱۳۹۹: ۶۷

است.^۱ در مقابل ج.ا.ایران در سال ۱۴۰۲ شمسی از این کشور محصولات کشاورزی نظیر دانه کنجد، گل خشک و گیاهان مورد استفاده در دارو و عطرسازی (گلبرک تازه محمدی)، زنجبیل، بادام زمینی، کنستاتره و سنگ روی به ارزش ۱۱۶,۳۴۵ هزار دلار وارد نموده است.^۲ این در حالی است که با توجه به ظرفیت‌های موجود در افق چشم انداز اقتصادی ایران با نیجریه تراز مبادلات تجاری پنجاه میلیون دلاری سالانه قابل پیش بینی است.^۳

جدول ۵- مبادلات تجاری ایران و نیجریه طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۲

سال	ارزش واردات	ارزش صادرات	حجم کل تجارت	تراز بازرگانی
۱۳۹۲	۱۴۱,۶۹۵ دلار	۵,۶۳۶,۸۸۵ دلار	-	۵۴۹۵۱۹۰
۱۳۹۳	۲۶,۸۹۴ دلار	۴,۶۰۶,۴۹۶ دلار	-	۴۵۷۹۶۰۲
۱۳۹۴	---	۲,۵۵۲,۹۷۴ دلار	-	-
۱۳۹۵	۳۵۷,۶۳۳ دلار	۹,۸۹۵,۳۰۹ دلار	۱۰,۲۵۲,۹۴۲ دلار	۹۵۳۷۶۷۶
۱۳۹۶	۲,۹۴۲,۸۲۹ دلار	۱۷,۱۸۳,۱۵۰ دلار	۲۰,۱۲۵,۹۷۹ دلار	۱۴۲۴۰۳۲۱
۱۳۹۷	۴,۱۸۲,۹۳۴ دلار	۴,۷۸۹,۶۹۵ دلار	۸,۹۷۲,۶۲۹ دلار	۶۰۶۷۶۱
۱۳۹۸	۱,۵۰۰,۳۸۸ دلار	۵,۱۳۶,۲۲۱ دلار	۶,۶۳۶,۶۰۹ دلار	۳۶۳۵۸۳۳
۱۳۹۹	۲۸۸,۵۰۶ دلار	۱۷,۷۷۰,۹۰۲ دلار	۱۸,۰۵۹,۴۰۸ دلار	۱۷۴۸۲۳۹۶
۱۴۰۰	-	۱۲۵,۳۱۶,۹۶۴ دلار	-	-
۱۴۰۱	۶۲,۸۹۲ دلار	۱۲۹,۳۳۲,۴۰۹ دلار	-	-
۱۴۰۲	۱۱۶,۳۴۵ دلار	۴۸,۰۳۲,۵۵۵ ^۵ دلار	-	-

۳-مهم ترین برنامه های اقتصادی در دست اجراء

- عملیاتی سازی موافقت نامه اجتناب از اخذ مالیات مضاعف میان دو کشور
- عملیاتی سازی موافقت نامه کشتیرانی تجاری - دریایی میان دو کشور^۶

۱- <https://sheralbusiness.com>

۲- آمار واردات ایران از نیجریه در سال ۱۴۰۳ شمسی هنوز منتشر نشده است.

۳- <https://service.tccim.ir>

۴- <https://service.tccim.ir>

۵- علیرغم تلاش فراوان و جستجوی دقیق پایگاه های اطلاع رسانی گمرک ج.ا.ایران، مرکز توسعه تجارت و اتاق بازرگانی صنایع معادن و کشاورزی تهران؛ اطلاعات ارائه شده در مورد حجم صادرات و واردات و دیگر شاخص ها نظیر حجم کل تجارت و تراز تجاری بین ایران و نیجریه در بازه زمانی سال های ۱۳۹۲ تا پایان سال ۱۴۰۲ دارای نواقصی است که به عدم ارائه داده ها توسط سازمان های مزبور باز می گردد. کامل ترین و دقیق ترین دیتای صادرات و واردات ایران و نیجریه توسط اتاق بازرگانی صنایع معادن و کشاورزی تهران ارائه شده است. بدلیل ناقص بودن داده های موجود تهیه نمودار واردات و صادرات ایران و نیجریه نیز در حال حاضر امکان پذیر نیست.

۶- در جلسه سال ۱۴۰۳ شمسی ستاد آفریقا موضوع ایجاد خطوط کشتیرانی ثابت و منظم بین ایران و چند کشور غرب آفریقا منجمله نیجریه مورد

- بررسی چگونگی عملیاتی سازی موافقت نامه حمل و نقل هوایی^۱
- تبادل هیات های تجاری و بازاریابی بین دو کشور
- صدور خدمات فنی و مهندسی به نیجریه بویژه در زمینه انبوه سازی مسکن ارزان و استخراج معادن

۴- مهم ترین موافقت نامه های اقتصادی امضاء شده بین دو کشور

- امضاء موافقت نامه بازرگانی ایران و نیجریه - ۱۳۷۹
- امضاء یادداشت تفاهم اولین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های دو کشور - ۱۳۸۳
- امضاء یادداشت تفاهم همکاری های صنعتی - ۱۳۸۳
- امضاء یادداشت تفاهم دومین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های دو کشور - ۱۳۸۴
- امضاء یادداشت تفاهم تشکیل شورای مشترک همکاری های بازرگانی دو کشور - ۱۳۸۶
- امضاء یادداشت تفاهم سومین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های دو کشور - ۱۳۸۷
- امضاء موافقت نامه همکاری های گمرکی - ۱۳۸۷
- امضاء موافقت نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه گذاری خارجی - ۱۳۸۷
- امضاء الحاقیه موافقت نامه بازرگانی - ۱۳۸۷
- امضاء یادداشت تفاهم استاندارد - ۱۳۸۷
- امضاء یادداشت تفاهم بین سازمان توسعه تجارت و سازمان توسعه تجارت و سرمایه گذاری نیجریه - ۱۳۸۹
- امضاء یادداشت تفاهم چهارمین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های دو کشور - ۱۳۹۱
- امضاء یادداشت تفاهم پنجمین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های دو کشور - ۱۳۹۳
- امضاء یادداشت تفاهم همکاری های صنعتی - ۱۳۹۳

بررسی و تاکید قرار گرفته است.

۱- در جلسه سال ۱۴۰۳ شمس ستاد آفریقا موضوع ایجاد خط هوایی بین ایران و نیجریه از طریق شرکت های هواپیمایی داخلی و نیجریه ای مورد بررسی و تاکید قرار گرفته است.

- امضاء یادداشت تفاهم همکاری های زمین شناسی ، معدن، فراوری مواد معدنی و متالوژی- ۱۳۹۳
- امضاء یادداشت تفاهم گردشگری- ۱۳۹۳
- امضاء موافقت نامه اقتصادی و تجاری- ۱۳۹۳^۱
- امضاء موافقت نامه همکاری های نفتی و گازی- ۱۳۹۴
- امضاء یادداشت تفاهم همکاری بین سازمان توسعه تجارت و شورای توسعه صادرات کشور نیجریه- ۱۳۹۵

- امضاء موافقت نامه همکاری در زمینه کشاورزی و فناوری- ۱۳۹۵
 - امضاء موافقت نامه های حمل و نقل و کشتیرانی- ۱۳۹۶-۱۳۹۵^۲
 - امضاء موافقت نامه همکاری های بهداشتی و درمانی- ۱۳۹۶
 - امضاء تفاهم نامه همکاری های تجاری اقتصادی- ۱۴۰۱
 - امضاء یادداشت تفاهم ششمین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های دو کشور- ۱۴۰۱^۳
- این موافقت نامه ها و یادداشت تفاهم ها که نمایانگر هدف دو کشور برای تقویت روابط دوجانبه در حوزه های مختلف است در صورت عملیاتی شدن می توانند بطور قابل توجهی منافع مشترک دو کشور را افزایش دهند.^۴

۵- رویکرد دولتمردان نیجریه به فعالیت های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

* نگاه مثبت دولتمردان نیجریه به جمهوری اسلامی ایران در دو دهه اخیر

* استقبال دولت نیجریه از حضور سالیانه شرکت های خصوصی ایرانی در نمایشگاه تجاری بین المللی ابوجا

* اشتیاق نیجریه به گسترش روابط با ج.ا.ایران به عنوان دولتی قدرتمند و مستقل در قاره آسیا

۱- با تمرکز بر همکاری در زمینه نفت و گاز، صنایع پتروشیمی و توسعه زیرساخت ها

۲- بویژه در عرصه همکاری های حمل و نقل ، کشتیرانی ، ترانزیت کالا و توسعه بنادر

3- <https://tpo.ir>

۴- تاکنون موافقت نامه های اقتصادی متعددی بین دو کشور امضاء و وارد مرحله اجرایی شده و شرکت های خصوصی ایران بدفعات در نمایشگاه های بازرگانی ابوجا و لاگوس حضور یافته اند . چند پروژه سرمایه گذاری مشترک در حوزه های اکتشاف و استخراج معدن نیز در نیجریه در دست اجراء است .

۶- مهم‌ترین اقدامات بعمل آمده در چارچوب توسعه روابط اقتصادی دوجانبه

- برگزاری شش دوره کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی دو کشور (۱۳، ۱۳۸۷، ۱۳۸۴، ۱۳۸۳، ۱۴۰۱، ۱۳۹۳، ۹۱)^۱
- تبادل هیات‌های عالیرتبه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی میان دو کشور - عمدتاً دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ شمسی
- برگزاری نمایشگاه‌های بازرگانی جمهوری اسلامی ایران در نیجریه - دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ شمسی
- حضور موثر شرکت‌های ایرانی در نمایشگاه‌های تجاری نیجریه - دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ شمسی
- برگزاری همایش بزرگ معرفی فرصت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری ایران و نیجریه - ۱۳۸۷
- اعزام رایزن بازرگانی جمهوری اسلامی ایران به نیجریه - دهه هشتاد شمسی
- مشارکت و حضور شرکت‌های ایرانی در نمایشگاه حاشیه اجلاس سران ۸-D-۱۳۸۹
- راه‌اندازی خط کشتیرانی مستقیم پیشنهادی از خلیج فارس به غرب آفریقا - اوایل دهه ۱۳۹۰^۲
- توسعه همکاری‌های بانکی و ارزی^۳
- تشکیل کارگروه مشترک اقتصادی و تجاری در اتاق‌های بازرگانی دو کشور
- توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی ایران به نیجریه^۴
- افزایش صادرات دارو، تجهیزات پزشکی و محصولات پتروشیمی به نیجریه^۵ - دهه ۱۳۹۰
- راه‌اندازی مرکز تجاری ایران در نیجریه - ۱۴۰۲

۱- شامل توافق در حوزه‌های تجارت، انرژی، حمل‌ونقل، صنایع دارویی، پتروشیمی، کشاورزی، ساخت تجهیزات پزشکی و صادرات خدمات فنی-مهندسی.

۲- با هدف تسهیل صادرات کالاهای ایرانی به نیجریه و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل. البته خط کشتیرانی مورد اشاره هنوز تثبیت نشده و بصورت منقطع و نامرتب انجام می‌شود.

۳- بر مبنای اتصال سیستم‌های بانکی و استفاده از ارزهای محلی در تجارت دوجانبه بجای دلار.

۴- از جمله در حوزه ساخت نیروگاه، سدسازی، تصفیه‌خانه‌های آب و پروژه‌های زیرساختی.

۵- نیجریه یکی از مقاصد هدف صادرات داروهای ایرانی در غرب آفریقا است.

بخش سوم: آسیب شناسی روابط اقتصادی ایران و نیجریه

هرچند از بدو پیروزی انقلاب اسلامی ایران و بدلیل حضور گسترده مسلمانان در نیجریه خصوصاً در ایالات شمالی، رویکرد دو کشور در مسیر توسعه مناسبات اقتصادی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های طرف مقابل بوده است با این حال در نگاهی آسیب شناسانه باید گفت جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه اخیر نتوانسته است به اهداف اقتصادی خود در این بازار بزرگ دویست و سی و هفت و نیم میلیون نفری در منطقه راهبردی غرب آفریقا و دستیابی به کشورهای اطراف از مسیر نیجریه نائل آید.

در واقع علیرغم برنامه ریزی‌های صورت گرفته مبنی بر سرمایه گذاری مؤسسات دولتی و خصوصی جمهوری اسلامی ایران در زمینه انرژی برق و تاسیس نیروگاه‌های برق، تولید و راه اندازی خط مونتاژ تراکتور و احداث خطوط انتقال لوله نفت و گاز در نیجریه طی یک دهه گذشته و با وجود افزایش صادرات ایران به نیجریه در سال ۱۴۰۱ شمسی هنوز سیاست گذاری مدون میان مدت و بلندمدتی در قبال این کشور تدوین و طراحی نشده است. این در حالی است که تاکنون هیات‌های عالیرتبه اقتصادی متعددی از ایران و نیجریه به کشورهای مقابل سفر کرده و مذاکرات زیادی در زمینه گسترش روابط اقتصادی فی‌مابین نیز در قالب برگزاری جلسات کمیسیون مشترک اقتصادی صورت گرفته است.

با این حال همان گونه که اشاره شد با وجود بهره‌گیری از جایگاه دو قدرت سیاسی اقتصادی منطقه ای در خاورمیانه و غرب آفریقا و نقش تاثیرگذار خود در دو قاره آسیا و آفریقا؛ دو کشور اراده چندانی در عملیاتی نمودن تصمیمات متخذه صورت نداده اند که عمدتاً به برخی فراز و نشیب‌های سیاسی بین جمهوری اسلامی ایران و نیجریه و تحرکات مرموزانه کشورهای غربی و اسرائیل در عدم گسترش مناسبات سیاسی اقتصادی دو کشور باز می‌گردد. این در حالی است که علاوه بر عدم امکان بهره‌گیری از پتانسیل و توانمندی بالای گروه هشت کشور اسلامی در حال توسعه با نام اختصاری «گروه دی ۸» (متشکل از کشورهای ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، مالزی، اندونزی، مصر و نیجریه) در راستای ارتقاء روابط اقتصادی دو کشور ایران و نیجریه - در بخش‌های تجارت، صنعت، کشاورزی، انرژی، حمل و نقل و فرهنگ - ظرفیت موجود بین دو کشور نظیر در دستور کار قرار دادن روش مبادله کالاهای مورد نیاز طرفین از طریق تجارت تهاتری نیز بهره‌برداری مناسبی بعمل نیامده است.

سرمایه گذاری شرکت‌های ایرانی در بخش‌های ذیل که بارها طرف نیجریه علاقه خود را ابراز نموده است نیز طی یک دهه گذشته تا حدود زیادی مورد غفلت طرف ایرانی قرار گرفته و چشم انداز

مشخصی برای ورود به این عرصه‌ها در آینده نزدیک وجود ندارد: استخراج طلا، ذغال سنگ، نفت و مواد معدنی ذیل آن، تاسیس پالایشگاه و تجهیزات مربوطه به آن، تولید اسپری‌های حشره‌کش، اقلام دارویی، لوله و سیلندر گاز، کود شیمیایی، انبارداری و صنعت بسته‌بندی، جهانگردی و جذب توریست.^۱ علاوه بر آن طرح تاسیس چند فروشگاه ایرانی عرضه‌کننده مستقیم تولیدات صنعتی شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی در مناطق مختلف نیجریه بویژه شهرهای لاگوس و ابوجا و فراهم آوردن امکان ارزیابی بازار این کشور برای عرضه و فروش محصولات شرکت‌های ایرانی که می‌تواند دستاوردهای قابل توجهی در توسعه مناسبات اقتصادی دو کشور بدنبال داشته باشد نیز هنوز وارد فاز اجرایی نشده است. به موازات آن دو کشور هنوز در مورد اتخاذ راهکارهایی عملیاتی برای درنظر گرفتن مشوق‌های تخفیف در مالیات‌های مختلف و عوارض واردات که می‌تواند برای یک دوره سه تا پنج سال ارائه شود به دستاوردهای ملموس و مشخص دست نیافته‌اند. توسعه همکاری‌های نمایشگاهی میان دو کشور نیز که باید بصورت سالیانه یا دوسالانه در ایران و نیجریه عملیاتی و بدون وقفه دنبال گردد هنوز در مسیر متوازن و مستمری قرار نگرفته و این نمایشگاه‌ها تاکنون بصورت مقطعی در نیجریه برگزار شده است.

۱- فرصت‌ها

* عضویت قدرتمند و تاثیرگذار نیجریه به عنوان یکی از قدرت‌های بزرگ منطقه ای قاره آفریقا در بلوک‌های اقتصادی مهم منطقه ای همچون اتحادیه آفریقا و جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا (اکوواس) و امکان بهره‌گیری جمهوری اسلامی ایران از ظرفیت‌های اقتصادی این سازمان‌ها از طریق کشور نیجریه

* بازار مناسب نیجریه برای فعالیت شرکت‌های ایرانی دست‌اندرکار در کشاورزی در زمینه انتقال تجربه و فناوری نوین کشت و زرع، تراکتور و دیگر ماشین‌آلات کشاورزی و امکان فروش تولیدات صنعتی کشاورزی ایرانی به کشورهای نیجر، مالی و بورکینافاسو از طریق نیجریه

* امکان بهره‌گیری از موقعیت راهبردی و کلیدی نیجریه در ایجاد ارتباط با کشورهای محصور در خشکی مناطق غرب و مرکز آفریقا نظیر چاد، آفریقای مرکزی، نیجر، مالی و بورکینافاسو

* استقبال دولت نیجریه از سرمایه‌گذاری شرکت‌های تخصصی دولتی و خصوصی ایرانی در خصوص اکتشاف و استخراج نفت در مناطق نفت خیز این کشور

۱- استان معدن محور کرمان با بهره‌گیری از دانش والای شرکت‌های صنعتی و دانش بنیان این استان در امر اکتشاف و استخراج معدن از استان‌های پیش‌تاز کشور در زمینه سرمایه‌گذاری در بخش معادن نیجریه بشمار می‌رود.

* استقبال دولت نیجریه از سرمایه گذاری شرکت های مادر تخصصی ایرانی در زمینه تاسیس تجهیزات پالایشگاهی و صنایع وابسته نظیر نصب شیرهای متوسط پرفشار، موتورهای پمپ، تجهیزات دریلینگ، گل مخصوص دریلینگ، سیمان مخصوص دریلینگ، صنایع نورد و شیرهای مغناطیسی، نصب و راه اندازی تجهیزات پایین دستی، لوله گذاری، نگهداری از خطوط لوله ها، صنایع وابسته به گاز مایع ال پی جی و ساخت و نگهداری مخازن نفتی و حمل و نقل درون کارگاهی

* استقبال دولت و بخش خصوصی نیجریه از سرمایه گذاری شرکت های مادر تخصصی ایرانی در معادن و سنگ های معدنی این کشور نظیر باریت، جیپم، کائولین و مرمر

* تصویب قانون تشویقی دولت نیجریه مبنی بر در نظر گرفتن تنفس های مالیاتی دو ساله برای شرکت های خارجی سرمایه گذار در این کشور که شامل شرکت های ایرانی نیز می شود

* تضمین دولت نیجریه به شرکت های خارجی در زمینه بهره برداری و بازگشت سرمایه

* فراهم آمدن تسهیلات قابل توجه و توسعه مشوق های مالی و غیرمالی متنوع در اعطای مجوزهای مربوطه به شرکت های خارجی سرمایه گذار در نیجریه از سال ۲۰۱۱ میلادی

* تصویب برسمیت شناخته شدن مالکیت ۱۰۰ درصدی شرکت های خارجی سرمایه گذار در معادن کشور مطابق با بند ۱۶ قانون سرمایه گذاری معادن نیجریه

* رشد فزاینده ضریب نفوذ تلفن های ثابت و همراه در نیجریه و استقبال این کشور از شرکت های مخابراتی پیشرفته خارجی

* امکان سرمایه گذاری شرکت های پیشرفته اینترنتی ایران در نیجریه

* امکان سرمایه گذاری مناسب شرکت های دولتی و خصوصی ایران در بخش های استخراج طلا، ذغال سنگ، تاسیس پالایشگاه و تجهیزات مربوطه به آن، تولید اسپری های حشره کش، مواد دارویی، لوله و سیلندر گاز، کود شیمیایی، انبارداری و صنعت بسته بندی در نیجریه

* وجود بازار بسیار مستعد برای شرکت های سرمایه گذار داخلی در بخش های صنعت برق و انرژی در نیجریه

* استقبال و حمایت دولت نیجریه از تاسیس مرکز تجاری ایران در لاگوس و ارایه تسهیلات ویزای تجاری به بازرگانان ایرانی

* زمینه مساعد برای سرمایه گذاری شرکت های خصوصی ایرانی دست اندرکار در صنعت فیبر نوری نیجریه با توجه به زیرساخت های مناسب و گستره عظیم کاربران اینترنتی در نیجریه

* وجود ساختار قدرتمند آموزش عالی و شبکه گسترده ای از دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی صاحب نام همچون دانشگاه ایبادان، دانشگاه لاگوس، دانشگاه ابوجا، دانشگاه احمدو بَلُو، دانشگاه عثمان دان فودیو، دانشگاه ایلورین و ... در این کشور که از برقراری ارتباط علمی دانشگاهی با دانشگاه های ج.ا.ایران استقبال می کنند.

* علاقه فراوان شرکت های دولتی و خصوصی نیجریه به محصولات فناورانه شرکت های دانش بنیان و استارتاپ ایرانی بویژه در عرصه های فناوری اطلاعات و ارتباطات و نرم افزارهای رایانه ای، برق و الکترونیک و سخت افزارهای رایانه ای، زیست فناوری، تجهیزات پیشرفته ساخت و تولید آزمایشگاهی، صنایع غذایی، عمران و حمل و نقل، برق، معدن، کشاورزی و آب و هو

* وجود شبکه بانکی مناسب برای نقل و انتقالات و گردش مالی در داخل و خارج کشور

* حضور جمعیت گسترده نزدیک به ۵۰ درصدی مسلمان^۱ و اقلیت قدرتمند ده میلیون نفری شیعه در این کشور و امکان بهره گیری از پتانسیل و ظرفیت های آنان در زمینه توسعه مناسبات اقتصادی دو کشور با توجه به اشتراکات عمیق دینی و مذهبی و علاقه فراوان مسلمانان این کشور به جمهوری اسلامی ایران

۲-تهدیدها

* یکی از مشکلات این کشور از نقطه نظر اقتصادی فساد مالی دولتمردان آن از ابتدای استقلال از انگلستان است به گونه ای که مسئولان رده بالای مملکتی بیش از ۹۰ درصد درآمدهای نفتی کشور را صرف امور شخصی خود می نمایند و از این نظر نیجریه به فاسدترین کشور جهان از نظر مفساد مالی و اقتصادی شهرت یافته است.^۲

* طی چند سال گذشته اقدامات جدایی طلبان بیافرا در جنوب شرق نیجریه، شبه نظامیان جنبش

۱- - براساس جدیدترین آمارهای موجود، در سال ۲۰۲۴ میلادی پیروان دین اسلام ۱۰۵ میلیون نفر از جمعیت ۲۳۶ میلیون نفری این کشور را به خود اختصاص داده اند. (www.statista.com) این در حالی است که حضور انبوه مسلمانان در ایالات شمالی و برخی از مناطق جنوبی نیجریه حکایت از جمعیت بالغ بر ۱۲۰ میلیون نفری مسلمان در این کشور دارد.

۲- - براساس گزارش کمیسیون مبارزه با مفساد مالی دولت نیجریه، تنها طی سال های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۹ میلادی بیش از ۳۸۰ میلیارد دلار از درآمدهای نفتی این کشور توسط دولتمردان وقت به سرقت رفته است.

رهایی بخش دلتای نیجرا^۱ در ایالات نفت خیز و دزدی و ناامنی های ناشی از حملات دزدان دریائی به کشتی های تجاری در خلیج گینه خسارت‌هایی ده‌ها میلیاردی بر درآمد ملی کشور آورده است.

* تداوم خشونت های فرقه ای و قومی قبیله‌گی در مناطق مسیحی نشین و عمدتاً بین دهقانان متعلق به قبیله فولانی و بروز مقطعی برخی درگیری های مذهبی بین مسلمانان و مسیحیان یکی از چالش های بزرگ اجتماعی نیجریه محسوب می گردد.

* نیجریه از بدو استقلال از مشکلات اقتصادی نظیر فقر گسترده طبقات متوسط و رو به پائین اجتماعی، تورم بالا، اتکاء به صادرات نفت، بیکاری جوانان و بدهی های خارجی رنج می برد.

* وجود برخی اختلاف نظرها بین جمهوری اسلامی ایران و نیجریه در سازمان اوپک در مورد سهمیه بندی میزان تولید نفت بر توسعه اقتصادی مناسبات دو کشور سایه افکنده است.

* اقدامات تروریستی بوکوحرام اعم از عملیات انتحاری، بمب گذاری، حمله به مناطق شهری و روستائی گروگان گیری، سواستفاده از کودکان و زنان و ایجاد ناامنی در ایالات مسلمان نشین شمال و شمال شرق نیجریه که با موجی از کشتار به همراه بوده است؛ علاوه بر آسیب های اقتصادی بی شمار به تاسیسات اقتصادی بخش هایی از نیجریه موجب کشته شدن هزاران نفر و آوارگی صدها هزار نفر از مردم ساکن مناطق مسلمان نشین نیجریه شده است. حملات تروریستی بوکوحرام تصویر مخدوشی از کشور نیجریه در اذهان عمومی بین المللی ترسیم و این کشور را به کشوری نا امن در جهان مبدل ساخته است.

۳- نقاط قوت

* استقبال دولت نیجریه از توسعه مناسبات اقتصادی خود با ج.ا.ایران

* استقبال دولت نیجریه از ورود سرمایه گذاران ایرانی به این کشور

* وجود سفارتخانه در هر دو کشور و امکان اخذ ویزای کشور نیجریه

* علاقه فراوان مسلمانان نیجریه به ایران و الگو قرار دادن ج.ا.ایران به عنوان کشوری انقلابی و استعمارستیز

* ظرفیت بالای نیجریه در عرصه های مختلف صنعتی و کشاورزی و وجود زمینه های مشترک بین دو

کشور در این بخش‌ها

* نیاز مبرم کشور نیجریه به ارتقاء کیفیت و سامان بخشی نیروگاه‌های برق کشور و وجود دانش کاملاً تخصصی در این حوزه در ایران^۱

۴- نقاط ضعف

* ضعف بازاریابی و ناشناخته بودن نسبی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های صنعتی جمهوری اسلامی ایران برای تجارت نیجریه ای

* وجود مشکلات بانکی و عدم اتخاذ تدابیری مناسب برای رفع این تضییقات توسط کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور

* وجود مشکلات ناشی از حمل و نقل بین دو کشور با توجه به عدم وجود خط کشتیرانی مستقیم بین دو کشور

* عدم وجود پرواز مستقیم بین ایران و نیجریه و بصرفه اقتصادی نبودن صادرات و واردات بین دو کشور از طریق خطوط حمل و نقل بین‌المللی هوایی

* اطلاعات محدود تجارت و بخش خصوصی ایران از وضعیت اقتصادی کشور نیجریه

* بی‌اعتمادی و نگرش منفی بازرگانان بخش خصوصی به آفریقا و عدم علاقه و انگیزه برای انجام سرمایه‌گذاری‌های سنگین و درازمدت در کشورهای مختلف آفریقایی منجمله نیجریه

* تبلیغات منفی غرب و ارائه چهره‌ای مخدوش از جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل با هدف مانع‌تراشی در گسترش روابط دوجانبه ایران و کشورهای مختلف آفریقایی

* وجود مشکلات در زمینه صادرات و واردات ناشی از تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا علیه ج.ا.ایران

* فقدان زیرساخت‌های مناسب بانکی و مالی بین دو کشور ایران و نیجریه برای دور زدن تحریم‌های

۱- کشور نیجریه از نظر تامین برق سرتاسری پایدار دچار مشکلات عدیده‌ای است که طی سال‌های گذشته اختلالات جدی را در شبکه برق سراسری پدید آورده و تا مرز فروپاشی شبکه برق کشور پیش رفته است. از مهم‌ترین عوامل این امر می‌توان به عواملی نظیر سطح پایین آب در نیروگاه‌های آبی، کمبود گاز در نیروگاه‌های گازی، بروز آتش‌سوزی‌های مقطعی در نیروگاه‌های بزرگ تولید برق، رد بار (Load Rejection) و ناتوانی شرکت‌های انتقال در چرخه برق از ژنراتور به توزیع‌کننده، قدیمی و ضعیف بودن زیرساخت شبکه ملی برق، عملکرد ضعیف شرکت‌های خدماتی، سرقت و تخریب تجهیزات شبکه برق، بودجه ناکافی برای ارتقاء شبکه آنالوگ به هوشمند و تلفات فوق‌العاده بالا در انتقال و توزیع برق (تا ۱۸٪ با میانگین بالای ۸ درصد) بدلیل قدیمی بودن زیرساخت‌های برق نیجریه اشاره کرد.

یکجانبه ایالات متحده آمریکا

* عدم تلاش ج.ا.ایران برای عضویت در جامعه اقتصادی غرب آفریقا (اکوواس) به عنوان مهم ترین سازمان منطقه ای غرب آفریقا و عدم اطلاع از مناقصات و فرصت های تجاری این سازمان مرتبط با کشورهای عضو منجمله نیجریه

* نارضایتی دولت ایران از سیاست خشونت بار دولت و نظامیان نیجریه در سرکوب و کشتار شیعیان نیجریه طی سال های گذشته و سایه افکندن نسبی این موضوع در مسیر بسط و توسعه روابط سیاسی اقتصادی دو کشور

* اختلاف نظر جمهوری اسلامی ایران با مقامات بلندپایه نیجریه در مورد ایجاد محدودیت برای رهبران شیعه این کشور و سایه افکندن نسبی این موضوع در مناسبات سیاسی دو کشور

بخش چهارم: راهکارهای حضور موفق اقتصادی ج.ا.ایران در نیجریه

اجرای شدن راهکارهای ذیل می تواند در توسعه مناسبات ایران و نیجریه بویژه در عرصه روابط اقتصادی راهگشا باشد:

* ترسیم نقشه راه عملیاتی توسعه روابط اقتصادی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت ایران و نیجریه مطابق با واقعیات موجود

* تلاش برای ارتقاء تراز مبادلات تجاری دو کشور به سطح حداقل ۵۰ میلیون دلار در سال

* تلاش برای عملیاتی ساختن موافقت نامه های اقتصادی موجود بین دو کشور

* اتخاذ تدابیر جدی برای حضور بخش خصوصی در نیجریه و در نظر گرفتن برخی مشوق ها نظیر اعطای وام های با بهره کم برای موسساتی که تمایل به حضور در این کشور دارند.

* رفع موانع گمرکی موجود در راستای توسعه صادرات کالاهای مختلف صنعتی به نیجریه

* ایجاد زیرساخت های لازم برای کمک به توسعه صادرات به کشورهای مختلف آفریقائی منجمله نیجریه

* توسعه خدمات بانکی و تسهیلات بیمه بین دو کشور بر مبنای عملیاتی کردن موافقت نامه های امضاء شده

* پیگیری طرح‌های جدید در راستای تقویت و سرعت بخشیدن به همکاری‌های اقتصادی، تجاری و سرمایه‌گذاری با نیجریه

* تلاش برای شناسایی زمینه‌های جدید همکاری و افزایش حجم روابط تجاری و اقتصادی با نیجریه

* عملیاتی کردن و تحرک بخشیدن به روابط تجاری و بازرگانی جمهوری اسلامی ایران و نیجریه در عرصه‌های مختلف فنی، انرژی، بهداشت و درمان و تأسیسات زیربنایی

* عملیاتی نمودن طرح راهبردی توسعه مناسبات علمی دانشگاهی دو کشور با در نظر گرفتن پتانسیل و ظرفیت بالای دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران و نیجریه

* معرفی کامل دانش بالایی فنی ج.ا.ایران در عرصه‌های مختلف صنعتی به دولت نیجریه (سدسازی، منابع نفت و گاز، خودرو، ماشین آلات کشاورزی، ساخت نیروگاه، کشف میادین نفتی و تولید انرژی خورشیدی، توسعه زیرساخت‌های شهری و ساخت و ساز)

* امکان سنجی بهره‌گیری از طیف گسترده‌ای از دانش آموختگان دانشگاه‌های داخل در قالب اعزام نیروهای متخصص به نیجریه با هدف انجام پروژه‌های مشترک

* امکان سنجی بهره‌گیری از ظرفیت و پتانسیل سازمان‌های منطقه‌ای غرب قاره آفریقا (بویژه اکوواس) با هدف توسعه مناسبات اقتصادی طرفین

* تدوین استراتژی میان‌مدت و بلندمدت «توسعه روابط اقتصادی با نیجریه» در قالب همکاری و هماهنگی بین وزارتخانه‌های اقتصادی کشور

* بررسی دقیق "مدل چینی توسعه در آفریقا" و "راهبرد مناسبات اقتصادی ترکیه، هندوستان و برزیل با قاره آفریقا" در راستای الگوگیری از شاخصه‌های مثبت سیاست‌های اقتصادی کشورهای رقیب در قبال آفریقا منجمله نیجریه

* آسیب‌شناسی دلایل عدم موفقیت راهبردهای اقتصادی ایران در این کشور راهبردی طی سه دهه اخیر

* تلاش برای تغییر نگرش منفی بخش خصوصی در ورود به بازار کشور نیجریه

* انجام طرح‌های پژوهشی در مورد کشورهای غرب آفریقا با اولویت نیجریه با هدف ارائه اطلاعات شفاف و واقع‌بینانه از کشورهای مختلف این قاره به بخش خصوصی علاقمند به سرمایه‌گذاری در آفریقا

* معرفی ساختار اقتصادی، صنعتی، نظام مالی و بانکی و جایگاه منطقه ای نیجریه به بخش خصوصی بر اساس جدیدترین اطلاعات موجود

* معرفی ظرفیت های والای اقتصادی و صنعتی جمهوری اسلامی ایران در بخش های تخصصی نفت، گاز، تأسیس نیروگاه های برق، سدسازی، مسکن، شبکه آبرسانی و ... به بخش خصوصی نیجریه و تشویق آنها به ایجاد ارتباط با شرکت های خصوصی داخلی

* تدوین برنامه جامع عملیاتی برای حضور فعال شرکت های خصوصی ایرانی در کشورهای منطقه غرب آفریقا - با جمعیتی در حدود ۴۶۵ میلیون نفر - با محوریت کشور نیجریه

* تداوم برگزاری سمینارهای تخصصی معرفی فرصت های تجاری سرمایه گذاری ایران در نیجریه در تهران و دیگر شهرهای صنعتی ایران نظیر اراک، اصفهان، کرمان و تبریز با هدف شفاف سازی و ارتقاء سطح معلومات تجار و بازرگانان ایرانی از وضعیت کشورهای غرب آفریقا و منجمله نیجریه

* تدوین طرح عملیاتی از سوی مقامات عالی دولت جمهوری اسلامی ایران در خصوص فراهم آوردن زمینه لازم برای اعزام نیروی انسانی متخصص ایرانی به نیجریه در بخش های آبرسانی، شبکه توزیع برق، فنی مهندسی، معادن، کشاورزی، پزشکی و آموزشی

بخش پنجم: پیشنهادات و توصیه های سیاستی

جدای از مناسبات مستقیم اقتصادی طرفین؛ جمهوری اسلامی ایران به عنوان قدرت منطقه ای شاخص در خاورمیانه با در اختیار داشتن زیرساخت های حمل و نقل ریلی و جاده ای و بنادر مهم تجاری در خلیج فارس و دریای عمان می تواند زمینه ارتباط کشور نیجریه با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و روسیه در خصوص صدور نفت و اقلام عمده کشاورزی خود بویژه نفت و فراورده های نفتی، محصولات کشاورزی، کاکائو، لاستیک و آلیاژهای آلومینیوم را فراهم نماید. از سوی دیگر نیجریه نیز به عنوان کشوری مهم و تاثیرگذار در منطقه غرب آفریقا می تواند به عنوان دروازه ورود ایران به بازارهای کشورهای غرب بزرگ آفریقا ایفاگر نقش موثری در توسعه مناسبات اقتصادی ج.ا.ایران با برخی از کشورهای منطقه غرب آفریقا باشد.

گسترش همه جانبه، چندلایه و تطبیق پذیر با شرایط موجود مناسبات دو کشور ج.ا.ایران و نیجریه به عنوان دو قدرت منطقه ای در خاورمیانه و غرب آفریقا بر مبنای شناخت ظرفیت های موجود؛ تأمین کننده راهبرد میان مدت و بلند مدت جمهوری اسلامی ایران در قبال آفریقا و نقش آفرینی موثرتر در این قاره

توام با بهره‌گیری از فرصت‌های بی‌شمار موجود خواهد بود. تعیین نقشه راه جامع آسیب شناسانه، هدفمند و عملیاتی بستر مهمی است که دولتمردان جمهوری اسلامی ایران را در سایه تدبیر و اجرای گام به گام برنامه‌های پیش‌بینی شده به اهداف نهائی خود در این کشور کلیدی در منطقه غرب آفریقا رهنمون خواهد ساخت.

فصل چهارم: فرصت‌های طلایی کنیا برای جمهوری اسلامی ایران

نقشه ۵- موقعیت کنیا در قاره آفریقا و جهان

کشور راهبردی کنیا واقع در منطقه شرق آفریقا با دارا بودن ذخائر ارزشمند طبیعی، اراضی حاصلخیز، ثبات نسبی سیاسی و نرخ رشد اقتصادی قابل توجه — که در سال‌های اخیر میانگینی در حدود ۵ تا ۶ درصد داشته است — به عنوان یکی از اقتصادهای نوظهور آفریقائی از کشورهای هدف جمهوری اسلامی ایران در زمینه توسعه مناسبات اقتصادی با قاره آفریقا بشمار می‌رود. کنیا از ظرفیت‌های مناسبی برای فعالیت هدفمند و سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی در عرصه‌های زیرساختی نظیر نفت، پتروشیمی، قیر، گاز، انرژی‌های تجدیدپذیر و کشاورزی برخوردار است.

بخش اول: ویژگی‌های طبیعی سیاسی و اقتصادی

۱- جغرافیای طبیعی و انسانی: کشور زیبا و سرسبز کنیا با مساحت ۵۸۰/۳۶۷ کیلومتر مربع و

جمعیت ۵۰۸/۲۳۸/۵۷ نفر (تخمین سال ۲۰۲۵) در منطقه شرق آفریقا واقع شده است.^۱ همسایگان این کشور را از شمال اتیوپی و سودان جنوبی، از غرب اوگاندا و از جنوب و جنوب غرب تانزانیا تشکیل می‌دهند. دریاچه ویکتوریا در شرق کنیا واقع شده و اقیانوس هند نیز در برگیرنده بخشی از نوار مرزی این کشور در جنوب و جنوب غربی است. پایتخت کنیا شهر نایروبی است که به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز اقتصادی و سیاسی شرق آفریقا شناخته می‌شود. علاوه بر نایروبی، شهر بندری مومباسا نیز از نقشی کلیدی در تجارت دریایی و بازرگانی منطقه شرق آفریقا برخوردار است.^۲

نقشه ۶- موقعیت کنیا در شرق آفریقا

۲- سیاست خارجی: سیاست خارجی کنیا از زمان استقلال در سال ۱۹۶۳ میلادی بر روابط مسالمت آمیز با همسایگان، اتحادیه آفریقا، سازمان‌های منطقه‌ای، نهضت عدم تعهد و کشورهای مختلف جهان طراحی و تدوین شده است. حفظ مناسبات خوب و حسنه با کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی نیز یکی از مهم‌ترین اولویت‌های سیاست خارجی کنیا بشمار رفته و این کشور بر حفظ و تحکیم روابط خود با غرب تأکید دارد. دولت فعلی کنیا همچنین از روابط خوبی با کشورهای اسلامی از جمله جمهوری اسلامی ایران، عربستان، کویت، امارات متحده عربی، مالزی و... برخوردار است و دولتمردان این کشور هوشمندانه تلاش کرده‌اند با بهره‌گیری از اقلیت حدوداً پانزده تا بیست درصدی

1- <http://www.worldmeters.info>

2- <https://www.britannica.com>

مسلمان کنیا مناسبات خود را با کشورهای ثروتمند اسلامی هرچه بیشتر ارتقاء بخشیده و آنها را به سرمایه‌گذاری در مناطق مختلف کشور تشویق و ترغیب نمایند.^۱

۳- وضعیت اقتصادی

۱-۳- اقتصاد: کشور کنیا با دارا بودن منابع طبیعی فراوان و خاک بسیار حاصلخیز؛ کشوری بالقوه ثروتمند می‌باشد. در حال حاضر بخش عمده درآمد ارزی کشور از طریق صادرات قهوه تامین می‌گردد و به موازات آن کشاورزی یکی از ستون‌های اصلی اقتصاد کنیا بشمار می‌رود به گونه‌ای که حدود ۶۰ درصد نیروی کار این کشور در بخش کشاورزی اشتغال دارند. صنعت گردشگری نیز یکی از منابع مهم درآمد دولت محسوب می‌شود و جاذبه‌های طبیعی متنوع، حیات وحش غنی و سواحل زیبا؛ کنیا را به مقصدی محبوب برای گردشگران تبدیل کرده است.^۲ علاوه بر آن بخش‌های دیگری مانند تولید، ساخت‌وساز و خدمات مالی نیز در اقتصاد کنیا نقش دارند. بر اساس داده‌های بانک جهانی، تولید ناخالص داخلی کنیا در سال ۲۰۲۳ میلادی حدود ۱۰۸,۰۴ میلیارد دلار آمریکا، تولید ناخالص ملی کنیا در این سال ۱۰۸,۰۳۸,۵۸۸ میلیارد دلار آمریکا و ذخائر طلا و ارز خارجی این کشور ۱/۴۸۸ میلیارد برآورد شده است.^۳ صادرات و واردات کنیا در سال ۲۰۲۳ میلادی نیز به ترتیب مبلغ ۸/۵۹ و ۲۰/۹ میلیارد دلار بوده است.^۴

۲-۳- منابع معدنی: کشور کنیا از منابع و معادن زیرزمینی غنی برخوردار است. مهم‌ترین منابع معدنی این کشور عبارتند از: معادن تیتانیوم، طلا و سنگ‌آهن، مس، سرب، روی، سنگ آهک، مرمر، منگنز، سنگ‌های قیمتی، گچ، ایلمنیت روتیل، زیرکونیوم. کنیا سومین تولیدکننده سدیوم کربنات و هفتمین تولیدکننده فلورسپات در جهان بشمار می‌رود.^۵

بخش دوم: مناسبات اقتصادی ایران و کنیا

۱- پیشینه روابط دو کشور: آغاز مناسبات سیاسی ایران و کشور کنیا به سال ۱۳۵۰ هجری شمسی بازمی‌گردد. در این سال پس از مذاکرات اولیه بین دولت شاهنشاهی وقت و کشور تازه استقلال یافته کنیا؛ دو کشور با صدور اعلامیه‌ای مشترک زمینه برقراری روابط فیما بین را فراهم آوردند و یک سال بعد

1- <https://mfa.go.ke>

2- <https://www.worldbank.org>

3- <https://oec.world>

4- <https://www.ceicdata.com>

5- <https://economic.mfa.ir>

در سال ۱۳۵۱ ه.ش سفارت ایران در نایروبی رسماً فعالیت خود را آغاز کرد. مناسبات کشورهای ایران و کنیا در سال‌های نخست دهه ۱۳۵۰ هجری شمسی و تا پیش از وقوع انقلاب اسلامی ایران بیشتر متوجه فعالیت‌های اقتصادی بود و ایران بخش عمده نفت مصرفی کنیا را تأمین می‌کرد. در این عهد کنیا مکانی برای تفریح و خوشگذرانی شاهزادگان پهلوی بود و برخی از درباریان به منظور تفریح و شکار به این کشور سفر می‌کردند. در سال ۱۳۵۶ ه.ش روابط گسترده سیاسی اقتصادی و نظامی دولت ایران با دولت سومالی در دوره حاکمیت ژنرال زیادباره بر این کشور و حمایت نظامی ایران از وی در جنگ با اتیوپی موجبات اعتراض شدید دولت کنیا را فراهم آورد و رئیس جمهور وقت این کشور ایران را به دخالت در امور داخلی منطقه موسوم به شاخ آفریقا متهم کرد. در پی حملات تبلیغاتی دولت کنیا علیه دولت شاهنشاهی، ایران در سال ۱۳۵۷ ه.ش روابط سیاسی خود را با کنیا قطع و سفارت خود را نیز تعطیل نمود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران دولت نوپای جمهوری اسلامی در سال ۱۳۶۱ ه.ش و در راستای توسعه روابط با کشورهای جهان سوم و خصوصاً قاره آفریقا روابط خود را با این کشور آغاز کرد و سفارت ایران پس از ۴ سال تعطیلی مجدداً فعالیت خود را پی گرفت. دولت کنیا در سال‌های جنگ تحمیلی عراق علیه ایران موضع بیطرفی نسبت به دو کشور عراق و ایران اتخاذ نمود و اگر چه بخش عمده نفت مصرفی خود را از طریق کشور عراق و با قیمت ارزان تر از نرخ بازار تأمین می‌کرد با این حال روابط مناسبی نیز با جمهوری اسلامی ایران برقرار نمود. در طول این سال‌ها چند هیئت سیاسی و اقتصادی از ج.ا.ایران به کنیا سفر کردند و روابط دو کشور به طور قابل توجهی بهبود یافت. سفر آقای دانیل آراپ موئی رئیس جمهور وقت کنیا به ایران در سال ۱۳۷۷ ه.ش نیز روابط دو کشور را ارتقاء بخشیده و دور جدیدی از مناسبات دوستانه فراروی کشورهای ج.ا.ایران و کنیا گشوده شد. طی چند دهه اخیر روابط دو کشور در حد مطلوبی قرار داشته و هیات‌های سیاسی اقتصادی و فرهنگی متعددی از سوی ج.ا.ایران و کنیا به کشورهای یکدیگر سفر کرده‌اند که مهم ترین آنها سفر روسای جمهور وقت ایران آقایان هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۵ ه.ش)، احمدی نژاد (۱۳۸۴ و ۱۳۸۹ ه.ش) و رئیسی (۱۴۰۲ ه.ش) و متقابلاً سفر رئیس جمهور و رئیس مجلس سنا وقت کنیا و امضای موافقت‌نامه و یادداشت تفاهم‌های متعدد بوده است.^۱ در حال حاضر مناسبات دو کشور با رعایت احترام متقابل و حسن تفاهم در سطح خوبی قرار دارد و با وجود روابط گسترده کشور کنیا با ایالت متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی این کشور همواره سعی کرده است روابط خود را با جمهوری اسلامی ایران در سطحی متعادل حفظ کند.

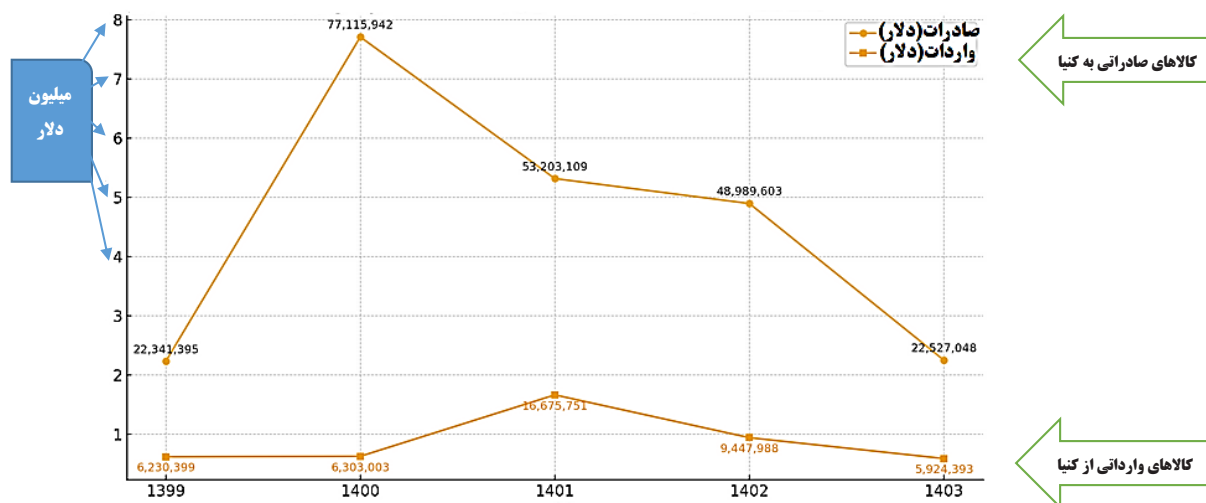
1- <https://nairobi.mfa.ir>

۲- همکاری‌های تجاری ج.ا.ایران و کنیا: جمهوری اسلامی ایران از اوایل دهه ۱۳۷۰ هجری شمسی و بویژه پس از سفر آیت الله رفسنجانی به این کشور (۱۳۷۵) توسعه مناسبات اقتصادی با کنیا را یکی از اولویت‌های خود در منطقه شرق آفریقا اعلام کرده است. در این ارتباط تاکنون موافقت‌نامه‌های اقتصادی متعددی بین دو کشور امضاء و وارد مرحله اجرایی شده و شرکت‌های خصوصی ایران بدفعات در نمایشگاه‌های بازرگانی نایروبی و مومباسا حضور یافته و اقدامات مثبتی در ورود به بازار مصرفی کنیا انجام داده‌اند. چند پروژه سرمایه‌گذاری مشترک نیز در دستور کار بخش‌های دولتی و خصوصی ج.ا.ایران قرار گرفته که کشت فراسرزمینی از مهم‌ترین آنها است.^۱ این در حالی است که در مقایسه با سطح مناسبات اقتصادی چین، ترکیه، انگلستان و هند با کشور کنیا می‌توان گفت اهداف اقتصادی ایران در این کشور مهم و راهبردی تاکنون به سطح مطلوب خود نائل نیامده و هنوز راه زیادی برای نیل به شرایط مطلوب و تراز مثبت تجاری در عرصه مناسبات اقتصادی بین دو کشور وجود دارد.

براساس جدیدترین آمار منتشره در سال ۱۴۰۴ شمسی صادرات ایران به کنیا در سال ۲۰۲۳ میلادی را عمدتاً قیر، روغن‌های صنعتی و سایر مشتقات نفتی، مواد غذایی و کشاورزی، مواد معدنی، مصالح ساختمانی، کف پوش‌ها، مواد معدنی، کیف و کفش، ظروف، ظرفشویی و شیشه و آینه تشکیل داده اند که با افتی قابل ملاحظه در مقایسه با سال‌های قبل به ۲۲,۵۲۷,۰۴۸ دلار بالغ گشته است. در مقابل ایران از این کشور انواع چای، درختچه گل‌رز، دام و نباتات زنده و آب میوه را به ارزش ۵,۹۲۴,۳۹۳ دلار وارد نموده است.^۲

۱- توسعه مناسبات اقتصادی ایران و کنیا از موضوعات مهم دولت سیزدهم بود و سفر مرحوم رئیسی به کنیا در گسترش این مناسبات بسیار تاثیرگذار بود و توافقات مهمی نیز بین سران دو کشور صورت گرفت. هرچند طی چند ماه گذشته و از زمان روی کار آمدن دولت چهاردهم خط و مشی جمهوری اسلامی ایران در قبال این کشور هنوز اعلام نشده ولی امید است طرح‌های بزرگی نظیر راه اندازی کارخانه مونتاژ خوددوری «نیسان زامیاد» توسط سرمایه‌گذاران ایرانی و کشت فراسرزمینی ۲۰ هزار هکتاری ایران در کنیا مورد اقبال و توجه دولت چهاردهم قرار گیرد.

نمودار ۹- تراز مبادلات تجاری ایران و کنیا ۱۴۰۲-۱۳۹۹

طی دهه های گذشته و در راستای برطرف ساختن موانع موجود در مسیر توسعه هرچه بیشتر مناسبات اقتصادی دو کشور؛ کمیسیون های مشترک اقتصادی دو کشور نیز- به گونه ای نه چندان مرتب- در جمهوری اسلامی ایران و کنیا برگزار و تصمیمات لازم برای گسترش روابط تجاری دو کشور نیز اتخاذ شده است.

جدول ۶- کمیسیون های مشترک ایران و کنیا از ابتدا تاکنون^۲

ردیف	اجلاس کمیسیون مشترک	متولی اجلاس	تاریخ	محل برگزاری
۱	اولین اجلاس کمیسیون مشترک	وزارت امور خارجه	۱۳۷۵	نایروبی
۲	دومین اجلاس کمیسیون مشترک	وزارت امور خارجه	۱۳۷۷	تهران
۳	سومین اجلاس کمیسیون مشترک	وزارت جهاد کشاورزی	۱۳۸۴	نایروبی
۴	چهارمین اجلاس کمیسیون مشترک	وزارت جهاد کشاورزی	۱۳۸۵	تهران
۵	پنجمین اجلاس کمیسیون مشترک	وزارت امور خارجه	۱۳۸۷	نایروبی
۶	ششمین اجلاس کمیسیون مشترک اقتصادی	وزارت جهاد کشاورزی	۱۳۹۳	تهران
۷	هفتمین اجلاس کمیسیون مشترک اقتصادی	وزارت جهاد کشاورزی	اردیبهشت ۱۴۰۴ برگزار خواهد شد	نایروبی

1- <https://otaghiranonline.ir>2- <https://www.iaecc.ir>

۳- تبادل هیات‌های تجاری بین دو کشور: تاکنون هیات‌های عالیرتبه سیاسی اقتصادی متعددی از ایران و کنیا به کشورهای مقابل سفر کرده و مذاکراتی نیز در زمینه گسترش روابط اقتصادی فی‌مابین در قالب برگزاری جلسات کمیسیون مشترک اقتصادی صورت گرفته است.

تبادل این هیات‌های بلندپایه؛ امضاء یادداشت‌های تفاهم و موافقت‌نامه‌های همکاری در حوزه‌های بانکی، بیمه و حمل و نقل و... را بدنبال داشته و موجبات گسترش همکاری‌های دو کشور در عرصه‌های اقتصادی تجاری مختلف را فراهم آورده است با این حال هنوز مسیر طولانی برای توسعه مناسبات اقتصادی دو کشور وجود دارد.

۴- نوع نگرش دولتمردان کنیا در مورد فعالیت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

* نگاه مثبت دولتمردان کنیا به جمهوری اسلامی ایران از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ایران

* استقبال و فراهم آوردن تسهیلات مناسب برای حضور سالیانه شرکت‌های خصوصی ایرانی در نمایشگاه‌های تجاری بین‌المللی نایروبی و مومباسا

* علاقمندی کنیا به گسترش روابط اقتصادی با ج.ا.ایران به عنوان قدرت منطقه‌ای مستقل در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس

بخش سوم: آسیب‌شناسی روابط اقتصادی ایران و کنیا

هرچند از بدو پیروزی انقلاب اسلامی ایران رویکرد دو کشور همواره در مسیر توسعه مناسبات اقتصادی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های طرف مقابل بوده و جمهوری اسلامی ایران برخی کمک‌های سرمایه‌ای نیز در اختیار دولت کنیا قرار داده است با این حال در نگاهی آسیب‌شناسانه باید گفت جمهوری اسلامی ایران طی چند دهه اخیر تا حدود زیادی از این بازار بزرگ پنجاه و هفت میلیون نفری در منطقه راهبردی شرق آفریقا غفلت نموده است. در واقع با وجود انجام برخی پروژه‌های عمرانی توسط شرکت‌های ایرانی در این کشور، اهداء برخی ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی و اعطای اعتبار به دولت کنیا برای خرید کالاهای ایرانی و مهم‌تر از همه تعیین کشور کنیا به عنوان یکی از اولویت‌های اصلی ایران در عرصه تجارت خارجی در قاره آفریقا؛ جمهوری اسلامی ایران تاکنون اقدام جدی در عملیاتی نمودن تصمیمات متخذه صورت نداده است که عمدتاً به راهبرد روسای جمهور ایران و تفاوت رویکرد آنها در قبال فعالیت اقتصادی با قاره آفریقا باز می‌گردد.

۱- فرصت‌ها

* موقعیت مناسب جغرافیائی کنیا با توجه به مجاورت با اقیانوس هند و ایفای نقش موثر به عنوان یکی از کشورهای محوری و مهم در شرق آفریقا توام با ثبات سیاسی و اقتصادی مطلوب.

* عضویت کنیا در بلوک‌های اقتصادی مهم منطقه ای همچون «اتحادیه اقتصادی بازار مشترک شرق و جنوب آفریقا (کومسا)»، «سازمان بین دولتی توسعه در شرق آفریقا (ایگاد)» و «جامعه شرق آفریقا» و امکان بهره‌گیری ج.ا.ایران از ظرفیت‌های اقتصادی این سازمان‌ها از طریق کنیا.

* بازار بسیار مناسب کنیا برای شرکت‌های ایرانی دست‌اندرکار در کشاورزی در خصوص انتقال تجربه و فناوری نوین کشت و زرع، تراکتور و دیگر ماشین‌آلات کشاورزی و امکان فروش تولیدات صنعتی کشاورزی ایرانی به کشورهای سودان جنوبی و اوگاندا از طریق کنیا.

* وجود بازار بسیار مناسب برای شرکت‌های ایرانی دست‌اندرکار در خدمات فنی مهندسی، تولید انرژی بخصوص برق، پمپاژ آب، لوله‌کشی و تأمین آب شرب و ارائه تکنیک‌های نوین برای ارتقاء آبیاری زمین‌های حاصلخیز کنیا.

* علاقه فراوان شرکت‌های دولتی کنیا به محصولات فناورانه شرکت‌های دانش‌بنیان و استارت‌آپ ایرانی بویژه در عرصه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و نرم‌افزارهای رایانه‌ای، برق و الکترونیک و سخت‌افزارهای رایانه‌ای، زیست‌فناوری، تجهیزات پیشرفته ساخت و تولید آزمایشگاهی، صنایع غذایی، عمران و حمل و نقل، برق، معدن، کشاورزی و آب و هوا.^۱

* وجود زمینه مساعد برای سرمایه‌گذاری شرکت‌های خصوصی ایرانی دست‌اندرکار در صنعت فیبر نوری با توجه به افزایش قابل ملاحظه نرخ کارآفرینان اینترنتی کنیا و افزایش کسب و کارهای اینترنتی ناشی از نصب کابل‌های فیبر نوری حتی در دورافتاده‌ترین روستاهای این کشور.

* نیاز کشور کنیا به همکاری با شرکت‌های تخصصی در حوزه‌های صنعت ساختمان‌سازی، صنایع راه‌سازی، تجهیزات کشاورزی، لاستیک، سیمان، لیزر، فوتونیک و ساختارهای میکرونی، مدیریت آب، محیط زیست، سلول‌های بنیادی، گیاهان دارویی، نانو، زیست‌فناوری، نفت، گاز، ذغال سنگ،

۱- در سفر سال ۱۴۰۲ شمسی مرحوم دکتر رئیسی به کنیا «خانه نوآوری و فناوری ایران» با هدف بازاریابی برای محصولات دانش‌بنیان ایرانی در نایروبی راه‌اندازی گردید. یکی از مهم‌ترین وظایف این مرکز معرفی پهنادهای تولیدی شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی با کاربردهای دوگانه «سم‌پاشی» زمین‌های کشاورزی و «بازرسی مزرعه» توام با قابلیت پردازش تصویر برای اموری از جمله نقشه‌برداری و تشخیص آفات مزارع است که می‌تواند بازار خوبی را در قاره آفریقا به خود اختصاص دهد. <https://cistc.ir/ihit/kenya>

صنایع دریائی و ... و پتانسیل بالای شرکت‌های دولتی و خصوصی ج.ا.ایران در این عرصه‌ها.

* استقبال دولت کنیا از شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی جهت همکاری‌های دوجانبه در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر.

* مساعد بودن زمینه فعالیت شرکت‌های خصوصی ایرانی در بخش‌های ساختاری مختلف با توجه به اعلام آمادگی دولت کنیا برای فراهم آوردن تسهیلات لازم جهت سرمایه‌گذاری و فعالیت شرکت‌های ایرانی نظیر: احداث کشتارگاه صنعتی، تاسیس مرکز پرورش شترمرغ، ساخت خطوط انتقال نیرو و آب، راه‌اندازی فروشگاه کالاهای ایرانی، سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و متوسط فرآوری محصولات کشاورزی نظیر قهوه و پنبه و برنج و چای، تاسیس واحدهای تولید انواع کیک و بیسکویت و شکلات، تاسیس زیرساخت‌های صید صنعتی در دریاچه ویکتوریا، صادرات خدمات فنی و مهندسی، پرورش انواع گل و گیاهان زینتی، توسعه شبکه حمل‌ونقل شهری و بین‌شهری و شبکه راه‌آهن.

* اعلام رسمی دولت کنیا مبنی بر آن که شرکت‌های ایرانی سرمایه‌گذار در این کشور همچون دیگر مؤسسات تجاری خارجی مستقر در کنیا می‌توانند صد درصد مالکیت شرکت‌ها را برعهده داشته و سود حاصل از تجارت خود را به خارج از کشور منتقل کنند.

* اعلام آمادگی رسمی اتاق بازرگانی کنیا در خصوص معرفی شرکای تجاری بومی مناسب به شرکت‌های خصوصی ایرانی و مهیا ساختن تسهیلات لازم برای کمک به سرمایه‌گذاران ایرانی علاقمند به سرمایه‌گذاری‌های خرد و کلان در این کشور.

* اتخاذ سیاست‌های تشویقی جدید توسط دولت کنیا با هدف جلب و جذب هرچه بیشتر سرمایه‌های خارجی

* وجود جمعیت جوان در این کشور و امکان بهره‌برداری از پتانسیل آنها در انجام پروژه‌هایی نظیر کشت فراسرزمینی

* امکان صدور محصولات تولیدی سرمایه‌گذاران خارجی در کشور کنیا به دیگر کشورهای عضو جامعه اقتصادی شرق آفریقا بدون پرداخت عوارض گمرکی.

* واحد پول نه‌چندان قدرتمند کنیا (هر یک دلار آمریکا در حال حاضر ۱۳۰ شیلینگ کنیا است) که در مقایسه با واحد پول قدرتمند کشورهای نظیر تونس، لیبی، مراکش، غنا، آفریقای جنوبی، بتسوانا و

نامیبیا؛ فرصتی نسبی برای سرمایه‌گذاران ایرانی محسوب می‌شود.^۱

* وجود شبکه بانکی مناسب در کشور کنیا برای نقل و انتقالات و گردش مالی داخلی و خارجی.

* حضور اقلیت چند هزار نفری بلوچ‌های ایرانی ساکن در شهرهای مومباسا و نایروبی و اقلیت حدود ۴۰۰ نفری شیعیان خوجه اثنی عشری (هندی تبار) و علاقه آنها به توسعه مناسبات تجاری خود با شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی.

* وجود اقلیت بسیار کوچک (و در عین حال ثروتمند) شیعیان خوجه اثنی عشری هندی تبار در این کشور و امکان بهره‌گیری از پتانسیل و ظرفیت‌های آنان در زمینه بازاریابی و فروش تولیدات صنعتی ایرانی [با توجه به اشتراکات عمیق دینی و مذهبی و اعتماد آنها به جمهوری اسلامی ایران].

* وجود ساختار قدرتمند آموزش عالی و شبکه گسترده‌ای از دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی صاحب نام همچون "دانشگاه نایروبی"، «دانشگاه کنیاتا»، «دانشگاه کشاورزی و فناوری جومو کنیاتا» و ... در این کشور که از برقراری ارتباط علمی دانشگاهی با دانشگاه‌های ج.ا.ایران استقبال می‌کنند.

* علاقه فراوان دانشجویان کنیائی برای ادامه تحصیل در ایران بویژه در حوزه‌های نفت و گاز

۲- تهدیدها

با وجود آن که کشور کنیا طی دو دهه اخیر از فقر و مسکنت کمتری در مقایسه با کشورهای همچون سیرالئون، مالی، آفریقای مرکزی، کنگوی دمکراتیک، لیبیا و ... برخوردار بوده و براساس برخی پیشرفت‌های اقتصادی در ردیف کشورهای نوظهور اقتصادی آفریقا جای گرفته است با این حال این کشور نیز همچون دیگر کشورهای آفریقایی از مشکلات و معضلات اقتصادی و اجتماعی عمیقی رنج می‌برد که بر فضای عمومی این کشور سایه انداخته‌اند. مهم‌ترین مشکلات اجتماعی و اقتصادی کنیا عبارتند از:

* فساد مالی دولتمردان کشور که در زمینه تجارت خارجی نیز اثرات خود را نمایان ساخته است

* مهاجرت تدریجی افراد متخصص و حرفه‌ای این کشور به اروپای غربی و آمریکای شمالی

* فقدان امنیت در مرزهای این کشور با سومالی و حملات گاه و بی‌گاه شبه نظامیان افراط‌گرای وابسته

۱- البته شیلینگ کنیا در حال حاضر بمراتب نیرومندتر از ریال ایران است.

به القاعده موسوم به الشباب به مناطق شمالی کنیا^۱

دیگر تهدیدات و موانع موجود در مسیر مناسبات اقتصادی دو کشور عبارتند از:

- اقدامات فرافکنانه کشورهای غربی خصوصاً ایالات متحده در مخدوش ساختن مناسبات رو به رشد دو کشور خصوصاً در عرصه اقتصادی
- نفوذ اسرائیل در کشور کنیا و تلاش صهیونیست‌ها برای تیره ساختن روابط مطلوب سیاسی دو کشور
- نارضایتی مسیحیان پشت پرده حاکمیت از روابط گرم ایران و کنیا و تلاش برای کمرنگ ساختن تدریجی مناسبات سیاسی و اقتصادی دو کشور
- مانع تراشی شرکت‌های غربی فعال در بخش‌های زیرساختی کنیا در خصوص ورود شرکت‌های تخصصی و مادر تخصصی جمهوری اسلامی ایران به این عرصه

۳- نقاط قوت

- * اعلام آمادگی کامل دولت کنیا برای توسعه همه جانبه مناسبات اقتصادی خود با ج.ا.ایران
- * وجود روابط سیاسی خوب بین دو کشور و حمایت از یکدیگر در سازمان‌های بین‌المللی
- * اعلام آمادگی کامل دولت کنیا برای فراهم آوردن تسهیلات لازم در راستای تشویق سرمایه‌گذاران ایرانی در ورود به این کشور
- * وجود سفارتخانه در هر دو کشور و سهولت در اخذ ویزای کشور کنیا به صورت الکترونیکی
- * وجود مشترکات تاریخی بین دو کشور بویژه ردّ پای حضور ایرانیان شیرازی الاصل در جزایر و مناطق ساحلی کشور
- * علاقه فراوان مردم کنیا به ایران و الگو قرار دادن ج.ا.ایران به عنوان کشوری انقلابی و استعمارستیز

۱- تکفیری‌های الشباب طی دو دهه گذشته بارها اقداماتی تروریستی را در مرزهای سومالی و کنیا و در داخل کنیا انجام داده و موجی از رعب و وحشت را در این کشور پدید آورده‌اند. یکی از بزرگ‌ترین این حملات، هجوم وحشیانه جنگجویان این سازمان تروریستی به یک مجتمع تجاری در قلب نایروبی در سال ۲۰۱۳ بود که چند روز بطول انجامیده و موجب کشته شدن ۶۷ نفر و زخمی شدن ده‌ها نفر گردید. تکفیری‌های الشباب در سال ۲۰۱۵ نیز با حمله به خوابگاه دانشجویان دانشگاه گاریسا ۱۴۸ دانشجوی کنیانی این دانشگاه را به قتل رساندند. حمله الشبابی‌ها به پایگاهی نظامی در حومه لامو در نزدیکی مرز سومالی در سال ۲۰۲۰ میلادی محل استقرار مشترک نظامیان آمریکایی و کنیانی [هم قتل سه نظامی آمریکایی و چند نظامی کنیانی را به دنبال داشت.

* پتانسیل بالای کنیا در عرصه های مختلف کشاورزی و وجود زمینه های مشترک بین دو کشور در این حوزه

* تاسیس مرکز مبادلات تجاری ایران در نایروبی در سال ۱۴۰۱

۴- نقاط ضعف

* ضعف بازاریابی و ناشناخته بودن نسبی ظرفیت ها و توانمندی های صنعتی جمهوری اسلامی ایران برای تجار کنیایی

* وجود مشکلات بانکی و عدم اتخاذ تدابیر عملیاتی برای رفع این تضییقات توسط کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور

* عدم وجود پرواز مستقیم بین ایران و کنیا و بصرفه اقتصادی نبودن صادرات و واردات بین دو کشور از طریق خطوط حمل و نقل بین المللی هوایی

* اطلاعات محدود تجار بخش خصوصی از واقعیات و وضعیت اقتصادی کشور کنیا

* بی اعتمادی و نگرش منفی بازرگانان بخش خصوصی به آفریقا و عدم علاقه و انگیزه برای انجام سرمایه گذاری های سنگین و درازمدت در کشورهای مختلف آفریقایی منجمله کنیا

* تبلیغات منفی غرب و ارائه چهره ای مخدوش از جمهوری اسلامی ایران در سطح بین الملل با هدف ممانعت و مانع تراشی در گسترش روابط دوجانبه ایران و کشورهای مختلف آفریقایی

* وجود مشکلات در زمینه صادرات و واردات ناشی از تحریم های یکجانبه ایالات متحده آمریکا علیه ج.ا.ایران

* فقدان زیرساخت های مناسب بانکی و مالی بین دو کشور ایران و کنیا برای دور زدن تحریم های یکجانبه ایالات متحده آمریکا

* فقدان زیرساخت های حقوقی بین دو کشور ایران و کنیا نظیر همکاری های گمرکی و اجتناب از اخذ مالیات مضاعف و ... در راستای برطرف کردن مشکلات موجود در مسیر صادرات و واردات

* عدم عضویت ج.ا.ایران در سازمان های مهم منطقه ای شرق و جنوب آفریقا نظیر اتحادیه اقتصادی بازار مشترک شرق و جنوب آفریقا (کومسا)، سازمان بین دولتی توسعه در شرق آفریقا (ایگاد) و جامعه

شرق آفریقا و عدم اطلاع از مناقصات و فرصت‌های تجاری این سازمان‌ها مرتبط با کشورهای عضو و از جمله کنیا

بخش چهارم: راهکارهای حضور موفق اقتصادی ج.ا.ایران در کنیا

تحقق پیشنهادات ذیل می‌تواند در توسعه مناسبات ایران و کنیا بویژه در عرصه روابط اقتصادی بطور جدی راهگشا و نقش‌آفرین باشد:

* ترسیم نقشه راه عملیاتی توسعه روابط اقتصادی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت ایران و کنیا مطابق با واقعیات موجود

* تلاش برای ارتقاء تراز مبادلات تجاری دو کشور به سطح حداقل ۵۰۰ میلیون دلار در سال

* اجرایی و عملیاتی ساختن موافقت‌نامه‌های اقتصادی موجود بین دو کشور

* اتخاذ تدابیر جدی برای حضور موثر بخش خصوصی در کنیا و در نظر گرفتن برخی مشوق‌ها نظیر اعطای وام‌های با بهره کم برای موسساتی که تمایل به حضور در این کشور دارند

* رفع موانع گمرکی موجود در خصوص صادرات کالاهای مختلف صنعتی به کنیا

* تدوین استراتژی درازمدت در انجام پروژه‌های صنعتی در بخش‌های مختلف کنیا

* ایجاد زیرساخت‌های لازم برای کمک به توسعه صادرات به کشورهای مختلف آفریقائی منجمله کنیا

* برنامه ریزی برای تاسیس خطوط هوایی منظم به کشورهای تانزانیا و کنیا و به عنوان کشورهای مهم منطقه شرق آفریقا

* توسعه خدمات بانکی و تسهیلات بیمه بین دو کشور

* پیگیری طرح‌های جدید در راستای تقویت و سرعت بخشیدن به همکاری‌های اقتصادی، تجاری و سرمایه‌گذاری با کنیا

* تلاش برای شناسایی زمینه‌های جدید همکاری و افزایش حجم روابط تجاری و اقتصادی با کنیا

* عملیاتی کردن و تحرک بخشیدن به روابط تجاری و بازرگانی جمهوری اسلامی ایران و کنیا در عرصه‌های مختلف علمی، انرژی، بهداشت و درمان و تأسیسات زیربنایی

* معرفی کامل دانش بالایی فنی ج.ا.ایران در عرصه های مختلف صنعتی به دولت کنیا (سدسازی ، منابع نفت و گاز، خودرو، ساخت نیروگاه، کشف میادین نفتی و تولید انرژی خورشیدی ، توسعه زیرساخت‌های شهری و ساخت و ساز)

* امکان سنجی بهره گیری از طیف گسترده ای از دانش آموختگان دانشگاه های داخل در قالب اعزام نیروهای متخصص به کنیا با هدف انجام پروژه های مشترک

* امکان سنجی بهره گیری از ظرفیت و پتانسیل سازمان های منطقه ای شرق قاره آفریقا (بازار مشترک شرق و جنوب آفریقا - اتحادیه شرق آفریقا) با مرکزیت کنیا

* تدوین استراتژی میان مدت «توسعه روابط اقتصادی با کنیا»

* معرفی کنیا به عنوان یکی از بازارهای مطمئن کالاها و مصنوعات ایرانی به بخش خصوصی بر اساس جدیدترین اطلاعات موجود

* تدوین برنامه جامع عملیاتی برای حضور فعال شرکت های خصوصی ایرانی در بازار جامعه اقتصادی شرق و جنوب آفریقا (کمیسا) - با جمعیتی بالغ بر ۳۵۰ میلیون نفر -

* تداوم برگزاری سمینارهای تخصصی معرفی فرصت های تجاری سرمایه گذاری ایران در کنیا در تهران و دیگر شهرهای صنعتی ایران با هدف شفاف سازی و ارتقاء سطح معلومات تجار و بازرگانان ایرانی از وضعیت کشورهای شرق آفریقا و منجمله کنیا

بخش پنجم: پیشنهادات و توصیه های سیاستی

طی نزدیک به پنجاه سال گذشته همواره زمینه همکاری اقتصادی بسیار خوبی بین دو کشور ایران و کنیا فراهم بوده و در شرایط کنونی و شدت گرفتن تحریم های بین المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا علیه ایران؛ اهمیت این کشور برای جمهوری اسلامی ایران افزایش یافته و توسعه مناسبات طرفین را با توجه به جایگاه و موقعیت منطقه ای هر دو کشور دوچندان ساخته است. توسعه مناسبات اقتصادی ایران و کنیا عمدتاً در بخش های مختلف صنعتی معدنی مناسب و متناسب با ظرفیت های تجاری دو کشور عملیاتی می باشد. علاوه بر آن کنیا از نظر واردات نفت خام، گاز و پتروشیمی بازار خوبی برای صنایع نفتی ایران بشمار رفته و ظرفیت های مناسبی برای شرکت های دولتی و خصوصی ایرانی در زمینه مشارکت در نفت، پتروشیمی، قیر ، گاز و ارائه خدمات تخصصی در این حوزه ها به

کشور کنیا وجود دارد.

جدای از مناسبات مستقیم اقتصادی طرفین؛ جمهوری اسلامی ایران در قالب قدرت منطقه ای شاخص در خاورمیانه با در اختیار داشتن زیرساخت های حمل و نقل ریلی و جاده ای و بنادر مهم تجاری در خلیج فارس می تواند زمینه دستیابی و ارتباط کشور کنیا با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و روسیه در خصوص صدور اقلام عمده کشاورزی این کشور بویژه چای و قهوه را فراهم نماید. از سوی دیگر کنیا به عنوان کشوری مهم در منطقه شرق آفریقا می تواند در خصوص فراهم آوردن تسهیلات لازم برای ورود ایران به بازار کشورهای شرق بزرگ آفریقا بویژه کشورهای محصور در خشکی سودان جنوبی و اوگاندا نقش آفرین باشد.

فرجام سخن

قاره آفریقا بویژه در شرایط فعلی و بر مبنای برون رفت از مشکلات سیاسی اقتصادی ناشی از تحریم های شدید بین المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا از اهمیت خاصی برای جمهوری اسلامی ایران برخوردار می باشد. این در حالی است که سیاست های اقتصادی، اقدامات عمرانی و پروژه های صنعتی ایران در کشورهای مختلف این قاره پهناور همواره مقطعی بوده و سیاست جامعی برای توسعه هدفمند صادرات به کشورهای مختلف این قاره در دولت های مختلف پس از انقلاب اسلامی وجود نداشته است. این امر که در بسیاری از مواقع فرصت سازی را به فرصت سوزی مبدل ساخته؛ علاوه بر کاهش نسبی اعتماد دولت های آفریقائی به ایران، عرصه فعالیت های اقتصادی را به دیگر کشورها نظیر چین، هند، برزیل و ترکیه واگذار نموده و جمهوری اسلامی ایران در اثر بی تدبیری برخی مدیران و عدم طراحی برنامه جامع میان مدت و درازمدت خود را از این بازار جذاب توأم با فرصت های والای تجاری و ضریب ریسک کم خطر محروم ساخته است. از این روی جمهوری اسلامی ایران می تواند با برنامه ریزی اصولی و طراحی نقشه راهی بلند مدت و با بهره گیری از ظرفیت های موجود بویژه دیدگاه مثبت مردم و رهبران کشورهای آفریقایی به روحیه انقلابی و استعمار ستیزی ایران اسلامی اقداماتی عملیاتی برای توسعه روابط اقتصادی خود با کشورهای مختلف قاره آفریقا را در دستور کار خود قرار داده و از طریق گسترش کالاهای صادراتی به کشورهای آفریقائی بسیاری از مشکلات موجود را مرتفع سازد. در این پروژه سه کشور آفریقای جنوبی، نیجریه و کنیا به عنوان سه کشور مهم قاره آفریقا و سه کشور از چهار کشور هدف ج.ا.ایران در مناطق چهارگانه آفریقا به دقت مورد بررسی قرار گرفته و پتانسیل آنها برای توسعه مناسبات اقتصادی ایران با قاره آفریقا توأم با ارائه راهکارهایی عملیاتی واکاوی گردید. به موازات آن در طول پژوهش تلاش گردید بصورت مستند و مستدل به سئوالات اصلی و فرعی مطرح شده در مقدمه نیز بر اساس واقعیات موجود پاسخ داده شده و راهکارهای مناسب برای توفیق و تحقق اهداف عالی اقتصادی ج.ا.ایران در قاره آفریقا ارائه گردد. امید است این پژوهش و پژوهش هایی این گونه راهگشای ورود تدبیرمند و برنامه محور جمهوری اسلامی ایران به کشورهای این قاره شده و موجبات گسترش هرچه بیشتر روابط اقتصادی ایران با کشورهای این قاره را فراهم آورد.

منابع

کتاب، مقالات و پایگاه‌های اینترنتی انگلیسی

کتاب:

- * Antonio Andreoni, et al (2021) Metals, Machinery, and Mining Equipment Industries in South Africa: The Relationship between Power, Governance, and Technological Capabilities, in: Structural Transformation in South Africa: The Challenges of Inclusive Industrial Development in a Middle-Income Country, Oxford Academic Books.
- * Chambers, C. (2012) Swahili, Chicago: Heinemann Educational Books.
- * Olade, Moses A (2021) BASICS OF ECONOMIC GEOLOGY AND MINING PRACTICES: A Course Book for Universities and Polytechnics (With Emphasis on Africa), Geotectonic LLC.

مقالات و گزارشات:

- * Chris Alden & Ana Cristina Alves (2008) History & Identity in the Construction of China's Africa Policy, Review of African Political Economy.
- * Idang, Gabriel E (2015) African culture and values, vol.16, Pretoria.
- * Oloo, Adams (2016) The Place of Africa in the International Community: Prospects and Obstacles, Open Access Library Journal.
- * Schiere, Richard, et al (2021) China and Africa: An Emerging Partnership for Development? Tunis: African Development Bank Group.
- * Onderco, Michal (2016) A battle of principles: South Africa's relations with Iran, Commonwealth & Comparative Politics, Volume ۵۴.

پایگاه‌های اینترنتی:

- * **Africa: a continent for the third millennium**, available (1404/1/19) online at:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1119288>.
- * **African economies: Insights from the IMF and World Bank**, available (1404/1/1) online at: <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus>.

- * **Africa Natural Resources**, available (1404/1/12) online at: <https://www.unep.org>.
- * **African Population**, available (1404/1/5) online at: <https://www.worldometers.info>
- * **Africa rankings trade balance**, available (1404/1/9) online at: <https://www.theglobaleconomy.com>
- * **Capitals and big cities in South Africa**, available (1404/1/3) online at: <https://www.gov.za>
- * **China's African Policy**, available (1403/12/29) online at: <https://www.fmprc.gov.cn>.
- * **China Regional Snapshot: Sub-Saharan Africa**, House Foreign Affairs Committee Majority, available (1403/12/28) online at: <https://foreignaffairs.house.gov>.
- * **Duties and Taxes for Importers in African countries**, available (1404/1/10) online at: <https://unctad.org>
- * **Duties and Taxes in Africa, import and export tariff**, available (1403/12/19) online at: <https://ato.africa>
- * **Economic growth in Africa**, available (1404/1/11) online at: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release>.
- * **Economic impact of the Tourism Sector: Tourism is a key economic driver and it is on the rise**, available (1403/12/29) online at: <https://www.southafrica.net>.
- * **Foreign direct investment key Africa sustainable recovery**, available (1403/12/29) online at: <https://www.weforum.org>.
- * **Foreign policy of Kenya**, available (1404/1/8) online at: <https://mfa.go.ke>
- * **Geography of Kenya**, available (1404/1/7) online at: <http://www.worldmeters.info>
- * **Global Partnerships for Sustainable Agriculture and Food Security**, available (1404/1/9) online at: <https://forumbrazilafrika.com>
- * **History of MTN**, available (1403/12/29) online at: <https://www.mtn.com>.
- * **India's vision for Africa: Supporting AfCFTA in 2025**, available (1403/12/26) online at: <https://www.orfonline.org>
- * **Malheiros, Gabriel (2022) Brazil-Africa trade**, available (1403/12/26) online at: <https://datamarnews.com>.
- * **Kenya cities**, available (1404/1/3) online at: <https://www.britannica.com>
- * **Kenya country profile**, available (1403/12/29) online at: <https://oec.world>

- * **Kenya economy** , available (1404/1/13) online at:<https://www.worldbank.org>.
- * **Kenya gold reserves** , available (1404/1/6) online at:<https://www.ceicdata.com>
- * **Mapping african natural resources**, available (1404/1/4) online at: <https://medium.com>
- * **Mining in Africa** , available (1404/1/4) online at: <https://miningafrica.net>.
- * **New advent countries in Africa** , available (1404/1/14) online at: <https://www.wto.org/>
- * **Nigeria Economy** , available (1404/1/14) online at: <http://tradingeconomics.com>
- * **Nigeria country profile** , available (1403/12/27) online at:www.britannica.com
- * **Nigeria GDP annual growth**, available (1404/1/12) online at:<https://tradingeconomics.com>
- * **Nigeria industry**, available (1404/1/10) online at:<http://africanews.com>
- * **Nigeria Population**, available (1404/1/12) online at:www.statista.com
- * **Parliament of South Africa**, available (1403/12/24) online at:<https://www.parliament.gov.za>
- * **Parlar Emel , Dal & Dipama, Samiratou (2023)Assessing Turkey-Africa Engagements** , available (1404/1/7) online at:<https://afripoli.org>.
- * **SA economy grows in the fourth quarter**, available (1404/1/5) online at:<https://www.statssa.gov.za>
- * **South Africa**, available (1404/1/9) online at:www.britannica.com.
- * **South Africa knowledge product and information technology**, available (1403/12/28) online at:<https://www.trade.gov>
- * **South Africa/ Resources and power** , available (1403/12/20) online at:<https://www.britannica.com>.
- * **South Africa Country Overview**, available (1403/12/28) online at:worldbank.org.
- * **South Africa tourist attractions**, available (1404/1/17) online at:<https://www.britannica.com>
- * **Stephen, Thomsen(2005)Foreign direct investment in Africa: the private sector response to improved governance**, available (1404/1/8) online at:<http://www.offnews.info/downloads/BPafrica-fdi.pdf>.
- * **Tariff and Trade Data in African countries** , available (1404/1/11) online at:<https://www.wto.org>
- * **The 2024 summit of the forum on China-Africa cooperation** , available (1404/1/14) online at: <https://2024focacsummit.mfa.gov.cn/eng/>

***TÜRKİYE-AFRICA RELATIONS**, available (1404/1/15) online at: <https://www.mfa.gov.tr>.

*Turkey-Africa Partnership Summit adopts joint declaration, available (1404/1/15) online at: <https://www.aa.com.tr>

***Unlocking Opportunities: India-Africa Partnerships and Investment Avenues**, available (1404/1/9) online at: <https://www.ciiblog.in>.

* **MTN in Iran**, available (1404/1/9) online at: <https://service.tccim.ir>.

* **South Africa: Overcoming Apartheid, Building**, available (1404/1/6) online at: overcomingapartheid.msu.edu.

کتاب ، مقالات و پایگاه های اینترنتی فارسی

کتاب:

* حسین پوراحمدی و دیگران (۱۳۸۸) مبانی نظری دیپلماسی نوین: هدایت دیپلماسی در عصر جهانی شدن. در «دیپلماسی نوین: جستارهایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.

* شوکراس، ویلیام (۱۳۸۱) آخرین سفر شاه، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تهران: نشر پیکان

* علامه فلسفی، احمد (۱۳۹۹) جمهوری فدرال نیجریه، تهران: انتشارات فراوان‌شناسی

* نصیری، معصومه (۱۳۸۸) شناسنامه فرهنگی آفریقای جنوبی، تهران: انتشارات بین المللی الهدی

مقالات و گزارشات:

* بخشی، احمد (۱۳۹۳) ایران و آفریقای جنوبی: سیر تحول روابط دوجانبه و ظرفیت سنجی آینده ، فصلنامه روابط خارجی، دوره ۶، شماره ۲ - شماره پیاپی.

* بهنام سرخیل و محمد محمدی فرد (۱۳۹۷) الگوی اسلامی-ایرانی روابط با آفریقا، تهران: فصلنامه تحقیقات سیاسی بین الملل، دوره ۱۰، شماره ۳۷.

* دیپلماسی اقتصادی ج.ا.ایران (۱۴۰۰) تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

* دفتر همکاری‌های اقتصادی کشاورزی (۱۳۹۸) جهاد سازندگی در آفریقا، تهران: وزارت جهاد سازندگی.

* عرب احمدی، امیربهرام (۱۳۸۷) اسلام و مسلمانان در نیجریه، قم: جامعه المصطفی العالمیه.

----- (۱۴۰۲) گزارش سیاستی آفریقای جنوبی، تهران، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

* موحدی قمی، محسن، (۱۳۸۸) بررسی روابط جمهوری اسلامی ایران با کشورهای قاره آفریقا (با نگاهی به روابط ایران و آفریقا پیش از انقلاب اسلامی)، پژوهشنامه آفریقا، سال اول، شماره اول، بهار.

* نظام پایش شاخص‌های توسعه کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات و دولت الکترونیک (۱۴۰۱) تهران: وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

* مطالعات میدانی نویسنده در کشورهای مختلف قاره آفریقا طی دهه‌های گذشته

پایگاه‌های اینترنتی:

* آفریقا؛ قاره فرصت‌ها؛ موانع همکاری‌های تجاری ایران و آفریقا چیست؟، برخط (۲۳/۱۲/۱۴۰۳) برگرفته از: (<https://www.tinn.ir>)

* حجم صادرات ایران به ۴۳ کشور آفریقایی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ ه.ش، برخط (۱۴/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://irica.ir>

* اقلام صادراتی ایران به نیجریه، برخط (۱۴/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://service.tccim.ir>

* الزامات بهره‌مندی از ظرفیت پیمان بریکس برای توسعه تجارت (۱۴۰۲)، برخط (۳۰/۱۲/۱۴۰۳) برگرفته از: <https://otaghiranonline.ir>

* اولویت‌های همکاری اقتصادی تجاری با آفریقای جنوبی، اتاق ایران، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: iccima.ir

- * بررسی راه های توسعه روابط تجاری ایران و کشورهای آفریقائی (۱۴۰۳) اتاق مشترک بازرگانی ایران و آفریقا، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://www.iaecc.ir>
- * بررسی ظرفیت‌های ایران در توسعه صادرات به نیجریه / رشد ۸ درصدی صادرات ایران به نیجریه در شش ماهه سال جاری، برخط (۱۵/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://sheralbusiness.com>
- * تاریخچه ایرانسل، برخط (۱۱/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://irancell.ir>
- * حجم تجارت ایران و آفریقا، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: ecoiran.com
- * خانه نوآوری و فناوری ایران در کنیا، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://cistc.ir/ihit/kenya>
- * روابط ایران و کنیا، برخط (۱۶/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://nairobi.mfa.ir>
- * شورای همکاریهای اقتصادی ایران و آفریقا، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <http://www.iaecc.ir>
- * صادرات و واردات ایران و کنیا طی یک دهه اخیر، برخط (۱۴/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://www.iaecc.ir>
- * عرب احمدی، امیربهرام (۱۳۹۶) آفریقای جنوبی، تهران، مرکز پژوهش‌های راهبردی ریاست جمهوری .
- * -----: آفریقا فرصتی طلایی برای گذر از شرایط اقتصادی کنونی، برخط (۱۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://www.iribnews.ir>
- * عبدالمهدی، مهدی: ایران شصت و یکمین صادرکننده به آفریقا است، برخط (۱۴/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://farhikhtegandaily.com>
- * کالاهای صادراتی و وارداتی بین ایران و نیجریه، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://tpo.ir>
- * گسترش مناسبات تجاری ایران و قاره آفریقا موانع و چالش‌ها، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: eghtesadbazar.ir
- * منابع معدنی کنیا، برخط (۳/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://economic.mfa.ir>
- * مناسبات اقتصادی ایران و آفریقای جنوبی، برخط (۱/۱/۱۴۰۴) برگرفته از: <https://otaghiranonline.ir>

* موافقت نامه ها و یادداشت های تفاهم امضا شده بین ایران و نیجریه، برخط (۳۰/۱۲/۱۴۰۳)

برگرفته از <https://tpo.ir>

* نیجریه، یکی از چهار کشور هدف ج.ا. ایران در قاره آفریقا، برخط (۱۴/۱/۱۴۰۴) برگرفته

از:

<http://africanews.com>

* همکاری های تجاری ایران و کنیا، برخط (۲۸/۱۲/۱۴۰۳) برگرفته از: <https://economic.mfa.i>